ARCHIEFJES

VII

1914-1918
Getuigenissen

DAGBOEK 13 okt.-3 nov. 1914

Frère Gabriel C.F.X.

(Hector VAN DROMME)

Marc VANDAELE

ARCHIEFJES

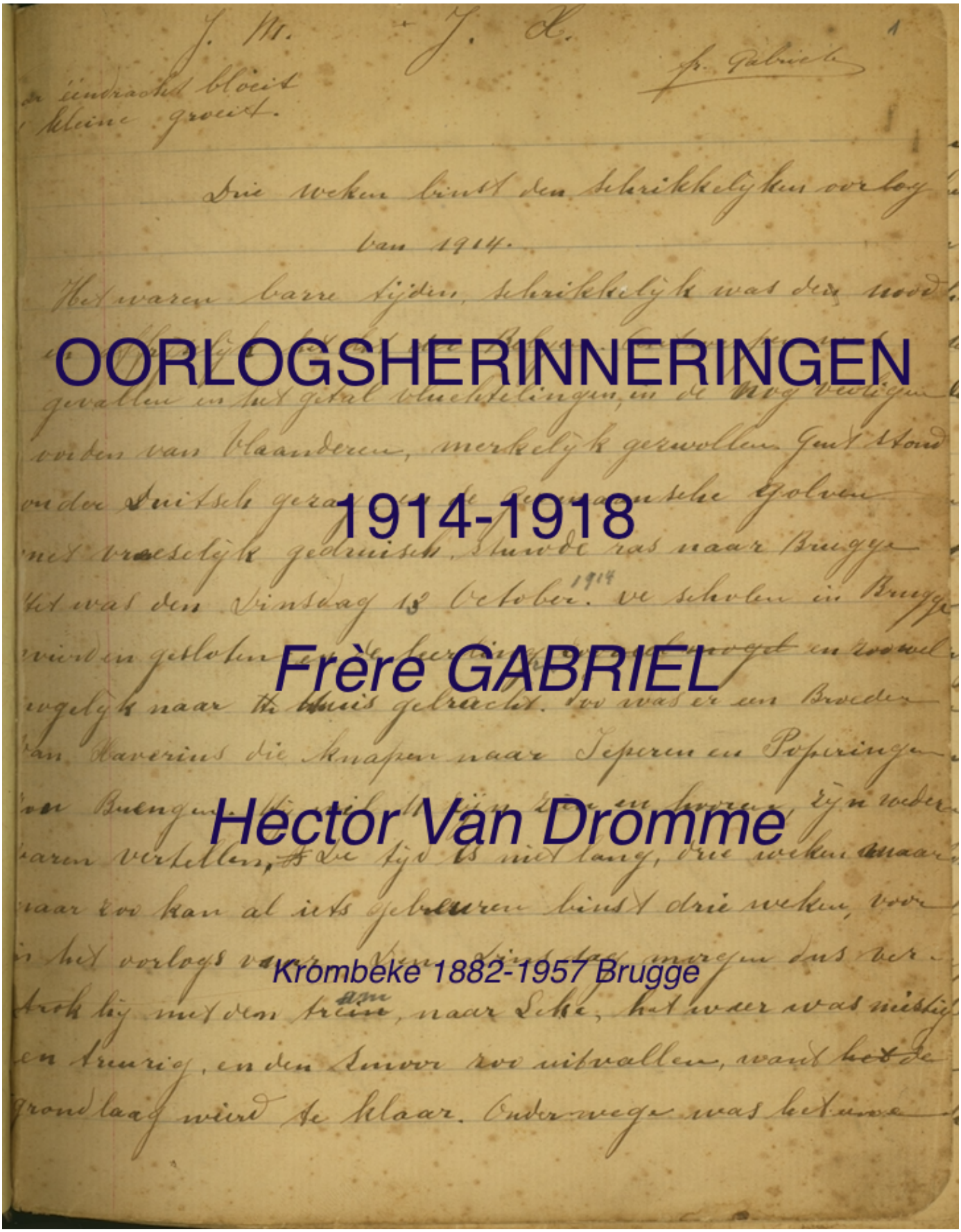

OORLOGSHERINNERINGEN

1914-1918

Frère GABRIEL

Hector Van Dromme

Krombeke 1882-1957 Brugge

Woordje vooraf …

Dinsdag 8 november 2016 was een historische dag in het **Sint-Franciscus-Xaveriusinstituut,** Mariastraat 7 te Brugge. In de kapel van de Broeders was rendez-vous gegeven voor al degenen die nauw betrokken waren geweest - of nog steeds zijn - bij de groei en bloei van de school. **Broeders Roger Demon (Amaat), Jérôme Jacxsens (Norbert), Eric Vandenbroucke (Siegfried), Gabriël Vanderjeugt (Ivo), Johan Vanhove (Reginald), Remi De Groote (Adelbert), Andries Vulsteke (Adriën), Jacques Bauwens (Johan) en Gerard De Beuckelaere** zouden twee dagen daarna, hun Mariastraat verlaten om een nieuw onderkomen te vinden in **Herdershove**. te Sint-Pieters. Daarmee kwam dus een eind aan de fysieke aanwezigheid van de 'Frères' in de Brugse binnenstad. Zij die hun jeugd en ganse leven hebben toevertrouwd aan de Xaverianencongregatie – gesticht in 1839 door **Theodoor Rijken**, met het christelijk onderwijs als bestaansreden - hebben reeds sedert enige tijd de fakkel doorgegeven aan leraressen en leraars met een wereldlijk engagement. Dat belet niet dat die school tussen Simon Stevinplein en O.-L.-V.-kerk, in de Brugse volksmond verder zal leven als **'de Frères'**.

Frère Norbert in zijn nieuwe 'thuis', met het schriftje van **Frère Gabriel**.

Tijdens dit afscheidsfeestje op 8 november, kreeg ik van '**Frère' Norbert** (93) een onooglijk schriftje, waarin een confrater van de vorige generatie, **Broeder Gabriël** (***Hector Van Dromme*** *1882-1957*), zijn wedervaren had neergeschreven tijdens de eerste drie weken, volgend op de aankomst van de Duitsers te Brugge (± 12/13 oktober 1914).

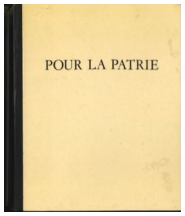

Daarbij had hij nog **Pour la Patrie** gevoegd, geschreven door **Broeder Berchmans** - tijdgenoot van **Broeder Gabriël** – waarin deze vertelt over zijn aanhouding door de Duitse bezetter en zijn gevangenschap in Duitsland. Het deed me enigszins denken aan ***Bei uns in Deutschland*** van **Ernest Claes,** alhoewel de omstandigheden van gevangenneming volledig verschillend waren. Zijn relaas – in het Frans opgesteld - had reeds het licht gezien in boekvorm, nl. als kopie van het handschrift. Aan het einde van zijn voorwoord heeft Broeder Berchmans geschreven : *"D'ailleurs ces notes ne sont pas destinées à la publication."*

Reeds vroeger had ik kennis kunnen maken met enkele schatten uit het archief van Broeder Norbert ; daarvan getuigen mijn **Archiefjes** met de oorlogs-

ARCHIEFJES

herinneringen van **Frère Léon** - opgesteld in de taal van Molière - en die van **Frère Justin**, opgesteld in het Nederlands. Het verschil in taal voor het verwoorden van die 14-18-souvenirs zegt genoeg over de spanningen die destijds bestonden tussen Vlaamsgezinde Broeders en degenen die overhelden naar het gebruik van het Frans, waarvan ze dachten dat het de universele cultuurtaal zou blijven en aldus voor een wijdere verspreiding van hun geschriften zou zorgen. In zijn boek **150 jaar Broeders Xaverianen te Brugge**, beschrijft **Broeder Devadder** hoe die opiniekloof in de maatschappij tot in de gemeenschap van de Broeders doorliep. Als jong leraar in de jaren zestig, meen ik de eindfase van die tegenstelling te hebben meegemaakt.
Hier wordt dus de naam van **Broeder Gabriël** toegevoegd aan het korte lijstje van oud-strijders die ikzelf niet gekend heb. Zo was er **Frère Justin** met wie ik 'kennis kon maken' via zijn ***Voor God en Land*** *(Zie Archiefje **Frère Justin**)*, en **René François**, wiens oorlogsverleden ik diende op te sporen, samen met **Daniël Van Hullebus**, achterneef van de gesneuvelde. René's overlijden in een hospitaal te Calais - enkele dagen na de Wapenstilstand – illustreerde op tragische wijze wat het betekende : vier jaren oorlog doorkomen om tenslotte, in de laatste dagen van die verschrikkelijke slachting, te Zomergem, het gevreesde fatale gifgas in te ademen *(Zie Archiefje **René François**)*.

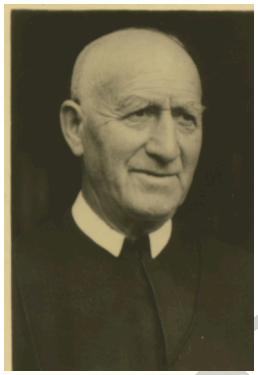

Over **Broeder Gabriël** *(° Krombeke 1882 + Brugge 1957)* kwam ik te weten dat hij na de oorlog, tientallen jaren werkzaam geweest was in de Xaveriaanse missie, in Belgisch Kongo. Ziekte heeft hem gedwongen naar België terug te keren. De laatste jaren heeft hij doorgebracht in het Sint-Franciscus-Xaveriusinstituut te Brugge, en is er overleden op **6 mei 1957**, dag van de H. Bloedprocessie.
In **1957** was ikzelf al 10 jaar leerling op het instituut, en wanneer ik het rouwprentje met zijn foto zag, meende ik mij die oude, rijzige broeder te herinneren – door leeftijd wat gebogen - die soms over de speelplaats schreed. Geen idee had ik toen dat, zestig jaar na datum, die oude broeder mij met zijn precieuze oorlogsherinneringen, zou passioneren. Bergen ontmoeten elkaar niet, mensen wel …
Zoals **Broeder Gabriël** het zelf vertelt, verliet hij de school in de Mariastraat, op **dinsdag 13 oktober 1914**, om de 'pensionnaires' van de streek **Ieper-Poperinge** naar huis te begeleiden. Hij heeft zich dus volop aan de vloedlijn bevonden van de Duitse bezetting tijdens een cruciale fase : die **drie weken** die hij beschrijft, zullen leiden naar de stabilisering van het front aan de IIzer (eind oktober 1914). Na heelwat complicaties en rondtoeren in de veelhoek **Veurne – Nieuwpoort – Diksmuide – Ieper – Poperinge,** zal **Broeder Gabriël** zijn weg

ARCHIEFJES

weten te vinden – via **Hazebroek** ***(Hazebrouck)*** en **Kales** ***(Calais)*** - naar het college van de Xaverianen te **Mayfield** (GB), alwaar hij sommige van zijn medebroeders zal terugvinden. Het is dan ook niet te verwonderen dat in zijn **Oorlogsherinneringen** constant de dorpsnamen terugkomen die voor eeuwig verbonden zullen blijven met het oorlogsgebeuren (14-18) in de Westhoek : **Houthulst, Izenberge, Klerken, Krombeke, Lampernisse, Lo, Merkem, Pervijze, Proven, Ramskapelle, Reninge, Schoorbakke, Westvleteren, Wulveringem** … , namen die we ook ontmoeten in de getuigenissen van de oud-strijders in mijn **Archiefjes.**

Tijdens die oorlogsperiode zullen de leerlingen van de Mariastraat enkele verhuizingen meemaken. Mijn vader – oud-leerling van de Frères tijdens die Eerste Wereldoorlog – vertelde dikwijls over die verhuizingen en over zijn school aan het Jan Van Eyckplein.

Zoals ik het deed voor mijn **Archiefje** i.v.m. **Frère Justin**, heb ik ook hier de hedendaagse spelling gebruikt om de lectuur vlotter te laten verlopen, en de **officiële namen** van dorpen en steden vermeld teneinde het opzoeken via *google* mogelijk te maken. Wel zijn sommige typische Zuid-Nederlandse woorden of uitdrukkingen bewaard, en in de kantlijn verduidelijkt. Opvallend in dat Nederlands van die jaren 1920, is het veelvuldig gebruik van het weglatingsteken. Zelfs de tekst op de herdenkingsplaat aan de Congreskolom (1922) getuigt ervan.

Het relaas van **Broeder Gabriël** heeft niet alleen historische waarde door de chronologische weergave – dag na dag – van wat er in die drie weken gebeurde, maar het is ook de weerspiegeling van de tijdsgeest. Niet te vergeten dat, in 19de en begin 20ste eeuw, de tegenstelling katholiek-liberaal een groot deel van de Belgische - en zelfs Europese politiek – beheerst heeft. Daarbij kwam nog het socialistisch element. Katholicisme had zich te verdedigen tegen de antiklerikale tendens bij de tegenstrevers. We merken hier het traditioneel moraliserend, godsdienstig element dat we terugvinden in vele publicaties uit de eeuw ervoor (19de), en dat zal doorgaan tot voorbij halverwege de 20ste eeuw. Het Vlaams, christelijk idealisme van **Broeder Gabriël** was reeds te merken bij veel van zijn tijdgenoten en na lectuur van zijn **Oorlogsherinneringen** zal men begrijpen hoe na de oorlog, de leuze A.V.V.-V.V.K. - die reeds vòòr de oorlog geen onbekende was – zijn officiële consecratie kreeg op de IJzertoren. De Tweede Wereldoorlog, het Tweede Vaticaans Concilie, de ruimtevaart, de enorme vooruitgang op gebied van techniek, geneeskunde, informatica … zullen dat traditioneel geloofspatroon

ARCHIEFJES

grondig beïnvloeden en zelfs op de A.V.V.-V.V.K.-leuze zal de slijtage zich uiteindelijk doen gevoelen.

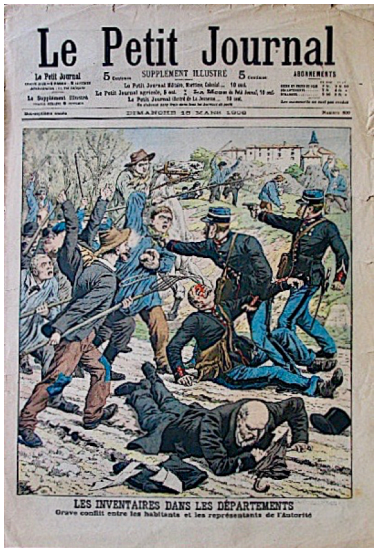

Uit de **Oorlogsherinneringen** van **Broeder Gabriël** blijkt dat zijn Vlaams christelijk idealisme gepaard gaat met een hevig anti-Frans gevoel en uit verscheidene fragmenten blijkt dat het bondgenootschap met het land van de 'ongodsdienstigheid' en wulpsheid zeker niet als geschenk werd beschouwd. Dat mag ons verbazen, maar teruggeplaatst in zijn tijd is het heel normaal dat het katholieke Vlaanderen zich afzette tegen zijn goddeloze buur. De decennialange herrie in Frankrijk i.v.m. de **laïciteit** kreeg in **1905** zijn beslag in de wet betreffende de **Scheiding van Kerk en Staat.** In **1906** waren er de vele incidenten wanneer de **inventarissen** werden opgemaakt van de kerkelijke goederen (*even googlen met* 1906 Boeschepe inventaris). Voeg daarbij het lichte en het luchtige van de Franse zeden, vergeleken met de eerder strenge godsdienstige opvoeding van de Vlaamse jeugd, en de overhand die de Franse taal op alle gebied had t.o.v. het Vlaams, dan kunnen we begrijpen dat het 'antiklerikale' Frankrijk op weinig sympathie kon rekenen in het gelovige Vlaanderen.
Het lezen van dit souvenirboek van **Broeder Gabriël** deed me weer verdwalen in die bewogen jaren van de Eerste Wereldoorlog, waarvan binnenkort degenen die de getuigenissen van oud-strijders of hun tijdgenoten nog hebben gehoord, ook zullen verdwenen zijn.

M.V. 1916

P.S. Het spreekt vanzelf dat het boek **"CFX – 150 jaar Broeders Xaverianen te Brugge"**, opgesteld door wijlen **Broeder Jan DEVADDER CFX** (1922-2002), een belangrijke inspiratiebron geweest is voor het uitwerken van dit Archiefje.

ARCHIEFJES

J.M. + J.X.

Waar de ééndracht bloeit het kleine groeit.

fr. Gabriel

*Drie weken **binst** den verschrikkelijken oorlog van 1914* tijdens

*Het waren barre tijden, schrikkelijk was de nood en afgrijselijk het lot der Belgen. **Antwerpen** was gevallen en het getal vluchtelingen, in de nog veilige oorden van Vlaanderen, merkelijk gezwollen. **Gent** stond onder Duits gezag, en de Germaanse golven, met vreselijk gedruis, stuwde **ras** naar **Brugge**.* zonder dralen

*Het was de **dinsdag 13 oktober 1914**. De scholen in Brugge **wierden** gesloten en de leerlingen zoveel en zo **wel*** werden - goed

*mogelijk naar huis gebracht. Zo was er een Broeder van **Xaverius**, die knapen naar **Ieper** en **Poperinge*** S.F.X. = de Frères

*zou brengen. Hij wil U zijn zien en horen, zijn wedervaren vertellen. De tijd is niet lang - drie weken maar - maar zo kan al iets gebeuren **binst** drie weken, voor* gedurende

*in het oorlogsvuur. De dinsdagmorgen dus, vertrok hij met den tram naar **Leke**. Het weer was mistig en treurig, en de **smoor** zou uitvallen, want de* mist

*grondlaag werd te klaar. **Onderwege** was het een* Onderweg

ARCHIEFJES

ene troepenbeweging zonder einde en de jonge bengels
juichten hun moedige landgenoten geestdriftig en
gulhartig toe. Te allen kanten waren loopgrachten –
schietgrachten, zegde het volk – schietputten zeggen de
anderen. ***Stekkersdraad*** *was op vele plaatsen ge-* prikkeldraad
spannen. 't Is triestig om te bedenken achterna
dat alles ongebruikt is gelaten geweest. Burgers en krijgers
waren vol hoop want, zegden ze, het krioelt van Engelsen
en Fransen die ons komen helpen en West-Vlaanderen
ten minste zou gespaard blijven van de wrede Duitsers.
Menig Belgische krijger was den oorlog ***moede*** moe
want, zeiden ze, wij hebben den kruisweg van België gezien
en nooit iemand is ons ter hulp gekomen. Maar zegde het
Broedertje, de wereld spreekt met verwondering van uwe
heldendaden. Jawel, sprak de Vlaming, maar dat brengt
al niet veel ***eerde*** *aan den dijk. Een ander kwam tussen* aarde
en sprak : "Ik ben dat vluchten moe; zo ik den Duits
nog zie, zo klein op enen boom, ik trek tot mijnen
laatsten kogel" Die Vlaamse jongens hadden best
gelijk. Maar wat het Broerken over zijn ***herte*** *niet kon* hart

ARCHIEFJES

*krijgen is dat die ruwe krijger erbij voegde :"Dan houde ik er nog éénen voor mij, want ik wil in hun-ne handen niet vallen". Die **zelfsmoord** kon hij maar* zelfmoord
*niet verkroppen; het falen aan moed, zegde hij, het lijden tot het laatste toe te kunnen **trotsen**; er bestaat* trotseren
dus nog een verschil tussen de martelaars van het vader-land en die van het geloof.
*Al klappen(d), denken(d) en kijken(d) **gerocht** ons Broerken* geraakte
*tot aan **Leke** en alles **had** goed afgelopen; doch nu ook* was
*begon zijn kruisweg. Vruchteloos stond hij een uur en half te turen naar een tram. Het weder was zo treurig; een triestige, koude stuifregen **miek** alle gemoederen* maakte
*bitsig en hopeloos. De knapen verloren hun geduld en we stonden daar, **putten in de stenen** te wachten.* eindeloos lang
*Trams kwamen er wel maar 't was altijd voor de soldaten. Ze zouden het wel wagen **op hun achterste pikkels**,* = te voet
maar die zware pakken en die lange, treurige weg door slijk en regen voor knapen die de moeite ontwend waren, en die voor enen stap afstand de tram namen… Om hun ongeduld te bedriegen,

ARCHIEFJES

*dronken ze van tijd tot tijd een **glasken** en aten **iet-**
wat, totdat ze het wachten beu waren en te voet*
naar Diksmuide trokken, dat is twee uren
en half. Eerst flink en goed gestapt, gelachen en ge-
schertst. Doch 't was van korten duur. Menig knaap kreeg
lood in de schoenen en de pakken waren zwaar. De
***waterlanders** zaten gereed bij dezen die het weke*
*leven niet konden ontwennen **op eens**. Ze liepen over*
*van, sprak het Broerken, **Komt tot mij die belast en***
***beladen zijt, ik zal uw ransel dragen**. Dit gaf nieuwe*
*moed. 't Was waarlijk zonderbaar in **het Bloote**, daar tussen*
***Leke** en **Diksmuide**, rond **Beerst**. Die schone Vlaamse*
velden, die weelderige vruchten, bieten en rapen en wat er
nog overbleef, maar dit leven was door de dood
*doorwemeld, krijgers met mooie tuigen en **azend op***
*mensenlevens, de wegen **beklakt** en vol slijk door het*
rollen van 't moordend kanon. Daartussen de
Vlaamse knapen die moeilijk hun vreugde ver-
doken omdat ze op de schoolbanken niet genageld waren
*en hun **herte** mochten ophalen tussen de **krijgers**,*

glaasje / een beetje

tranen

in een handomdraai

alleen velden en weiden

als prooi begerend

vuil (modder)

hartje - soldaten

ARCHIEFJES

*hun **vier** mochten geven door het zingen* vuur (enthousiasme)
*van **hun leeuw**. Zelfs het Broerken zag* de Vlaamse Leeuw
*zijne knapen **noesch** achterblijven om ene raap* schuin
*te gaan stelen. Dat goedje is toch **altoos** gelijk.* altijd
*Menigeen vervloekte den **Duitsman** om al die* Duitser
stoornis, die moeite en grote ellende. Anderen
baden vurig opdat tenminste hun oord van
verder onheil zou mogen gespaard blijven.
Maar heilaas, waar had België toch die harde straf
verdiend? Er waren er zelfs die zeggen durfden : waartoe
dan dienen al die gebeden? Oh, die hardvochtigen, al
gaven ze niet meer, ze geven toch den moed om manhaftig
het onheil te dragen. Ze dwaalden langzaam en zwaar
*naar de **boterstad**. Daar stonden ijzeren **klakbussen*** Diksmuide, schiettuigen
*bij de **voere**; de bengels waren nieuwsgierig en wilden* bij de vleet
overal hun neus in steken terwijl het Broerken
*achteraan wat in de nesten zat en door een **gestreepten*** strepen op mouw
wielrijder op de hielen gezeten werd, Misschien zag
*hij (= Broerken) er wat **spiederachtig** uit doch alles liep goed af.* als spion
Maar de magen begonnen luidruchtig te piepen.

ARCHIEFJES

*Het voedsel was schaars en **diere**, en het vette Veurne-* duur
Ambacht moest bitter mager leven. Ze kregen toch
*een weinig voedsel voor veel gelds. Hoe nu den weg **ver-*** verder gezet
***vorderd**? Geen mens waagde een **gerij**, geen tram* vervoer
rolde over het gladde spoor; geen voet had lust naar
verder gaan. Daar stond het Broerken bezorgd te
*loeren; want **ras** kwam **den donker** en trage de* vlug / duisternis
hulp. De enen hadden geen gerij, de anderen geen
*paard, een derden geen geleider, en allen wisten **wat**.* iets
Nergens was goede wil in de vette IJzerstad. Ze
zouden het sparen voor den Duitser, en hun Vlaam-
*se Broeders laten lijden. Na lange **klappen** en lopen* bespreken
*en vragen waren het toch de **achterste pikkels** die* benen
moesten de last dragen. Zo kuierden Broeder en knapen
*in de zwarte avond voort uit de hardvochtige **stee**,* stad
*een half uur ver omtrent; daar was een **kruisweg*** kruispunt
en een brave boer. Hij spande in en zou tenminste
de kleinen voeren, en onze pakken. Zo kon het gaan.
Dan trokken zij met stapjes licht, doch met gedachten
zwaar langs de halfdonkere, lange baan. Van

ARCHIEFJES

weerskanten waren verborgene loopgrachten
bezet met pinnekensdraad, beplant met
bieten, rapen of struiken, verscholen achter
hagen, struiken en tronken. 't Ging al te wel. Zij
ook moesten toch hun deel hebben in de oorlog.
*Ze waren pas over **Klerken-**dorp of daar staat een schild-*
wacht. 't Broerken dacht : ik zal wel door mogen, de
vrijgeleiden zijn in orde en 't is toch om kinderen
in veiligheid te brengen, langs onbekende wegen,
door regen en slijk. Neen, ze mochten ze niet
*tegenhouden. En inderdaad, 't was al **wel** voor de* in orde
wachter, maar daar kwam er weer een van die gestreep-
*te af. Men had van die mannen al veel aardige **trek-*** dingen
***ken** horen vertellen. Het Broerken doet zijn stoute*
schoenen aan en gaat zijn geval uitleggen. Niets (aan) te
doen, al moest de wereld vergaan. Daar mocht nie-
mand door, de weg moest klaar gemaakt worden.
Die gestreepte beslagmaker werd daarbij nog bitsig
*zodat het Broederken zich ook gauw uit de voeten **miek**.* maakte
Hij maakte zijn knapen wijs dat ze door donker en regen,

ARCHIEFJES

een onbekende binnenweg moesten zoeken en dat ze voor een uur lang het slijk zouden moeten kneden en dat slijk was ***Klerkse*** *klei ! Zo stonden* van Klerken *de zaken … en daar stond hij met zijne steedse, zindelijke jongens! Ze kwamen er toch door, na veel zoeken en vragen en keren en wenden en omwegen. Ze kwamen op de grote baan terug, gans beslijkt, na duizend malen bijna te zijn gevallen. Doch dat alles was al vergeten en de gestreepte man was uit het zicht. Die man, dacht het Broederken, had meer de schijn van tucht, van welwillendheid en verstand, want een stap verder, op de baan, was het verkeer algemeen ; ge moet weten, hij had op de tram al horen vertellen dat het te* ***Gent*** *juist hetzelfde geweest was en dat de vijand daarna binnengekomen was zonder slag of stoot. Ze waadden dan doornat voort, ze zagen geen steek voor hun ogen, doch zij hoopten, want te* ***Houthulst****, te midden der bossen, zouden ze een veilig oord en nachtrust vinden. Daar was er een school, gehouden door Xaverianen, en daar zouden ze wel-*

ARCHIEF

kom zijn, zo zegde de Broeder, en zo was het.

***Ras** wat ververst en versterkt, en 't lijden was* snel, vlug

*vergeten. De knapen verzinden alles om den Broeder dankbaarheid te tonen, en hij deed alles om hun lijden te verzachten. Goed ging de nacht voorbij; twee moesten in het klooster der Zusters slapen, zekere **Snauwaerts**.*

Engelsen : voetbanden rond de benen. Britse soldaten komen Rijsel binnen …
L'Illustration - 1918-10-26

***Tweede dag** : **Woensdag 14 oktober 1914**.*

*'s Morgens, al vroeg, was elk te been en daar heerste een gisting ongemeen. **Aller wegen** zag* op alle wegen

*men soldaten van alle natiën en kleuren. Daar waren **Engelsen**, flink uitgedost en gemakkelijk in gewoon kledermaaksel, voetbanden rond de benen, kogelgordel om de lenden en een pet, dit alles in kleikleur. **De Fransen**, veel zorgelozer en vuiler en zwaarder in hun rode broeken en zware jassen en gekleurde hoofddeksels, hun middeleeuwse borstwering en Chinese **steerten**. En dan onze **Belgen** in hun* staarten *zwaar, gekleurd pak, ons voetvolk en*

Le Petit Journal
1912-07-14

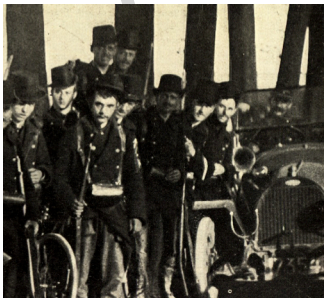

Belgische karabiniers (links) en infanteristen (rechts) zoals afgebeeld in The Sphere van 5 september 1914 (eigenaardige oppertjes).

ARCHIEF

en jagers met hun eigenaardige oppertjes, dit alles verwekt vreugde en verwondering in de jeugdige harten, doch doet de bejaarde lieden treurig mijmeren. Zij hebben liever, veel liever de rustige vrede. Waarom is men die komen storen.

*Ons Broederken en zijn knapen moesten dus een weg zoeken naar Ieper. Hoe daar **gerocht**? Met de vroege morgen waren zij op zoek naar een gerij. Maar **bijloo**, hier ook verwees de een naar de andere.* Hoe daar te komen/raken — Tussenwerpsel : verdorie

*Deze zou zijn gerij niet wagen, de andere moest naar de markt rijden, die heeft wel een paard, maar de jongens zijn te stout, gene wil zijn zoon niet blootstellen in zulke slechte tijden. Maar wat denkt ge toch, zegde een tiende, nergens ziet ge nu gerij, ge zult **nievers** iets vinden. Wel, wel, ge kunt dat denken. 't Is acht dagen dat niemand meer rijdt, en de Duitsman is **tegen de deuren**. Hij zal hier al zijn **eer** ge weerkeert.* nergens — staat aan de deur - vooraleer

*In één woord : 't waren al uitvluchtsels en het Broerken met zijn knapen wisten niet waarin vluchten, en ze beproefden hun **achterste pikkels**; maar ze waren* de benen nemen

ARCHIEFJES

stijf en lam van de vorige dag nog en hun pakken wogen loodzwaar; 't weder stond op een regen. Men had gezegd dat de wereld tegen hen stond, gans alleen, zonder iemands hulp. En het Broederke dacht :"Dat kleine heb ik ook in het groot gezien". Doch wat God bewaart is wel bewaard. Eindelijk liet er een zich door het geld bekoren : hij zou aan de deur zijn, een kwartier na acht. En blij dat ze waren, ze vergaten dat het oorlog was. Men dacht dat de man die hen voerde, van zijn leven zijn heimat niet meer zou weerzien; men zegde hem vaarwel als ging hij naar de andere wereld: dat deden al de luide schreeuwers die ganse dagen op de hoeken van wegen en straten stonden (te) ***kekkelen*** *en die dìt* praten, kletsen

zouden (doen) en dàt zouden (doen) en die het Broederken geen vaarwel wilden toesturen omdat het zo ***stout*** *was.* overmoedig

Ze waren maar pas de gaten uit, of de knapen vonden het rijden prettig en haalden, van achter de schoven, al hun vaderlandsliederen en deden hun ***gorgeltjes*** *kraaien; gingen ze immers niet naar huis?* kelen

ARCHIEF

En ze zagen zoveel soldaten … 't Was al zo nieuw,
en ze waren zo blij. Maar Broerken niet; 't zat in zijn
*eigen te **peizen**, terwijl het regende dat het goot :* peinzen
*We zullen te **Ieper** komen, maar hoe in **Poperin-***
***ge**, en hoe terug in Ieper? Daar vlogen vliegers overal.*
***Tauben** en tweedekkers waren in een moorddadigen tweestrijd.* Duits vliegtuig
*Almeteen knalden de schoten rond het **gerij**; de voer-*
der wilde terug; de knapen zaten te hijgen, doch
Broerken sprak :"Laat ons maar ras doorrijden, hoe
later, hoe slechter. Wat mocht dat schieten beduiden?
*'t Werd alras klaar, een **Taube** was getroffen*
*en kwam stervend naar beneden, niet ver van **Boe-***
***zinge**. De knapen haalden hun hartje op en*
wilden gaan zien; de rijder zou hetzelfde doen maar
't Broerken sprak : Laat ras voortrijden, we kunnen in
't keren kijken. Zijn jongens moesten immers eerst
*in veiligheid zijn. Ze **gerochten** veilig bij **Ieper** doch* geraakten
de vesten mochten zij niet over, om de beweging van
*het Engels leger - dat in aftocht van **Ant-***
***werpen, Melle, Oostende** en **Roeselare** kwam -*
(niet te hinderen).

Le Petit Journal
1916-01-26
Le **Taube** est passé

ARCHIEFJES

Gevaar was er nog niet, maar veel gepraat en ongerijmdheden. Daar ging Broerken weer aan 't zoeken, haalde al zijn Engels uit en verkreeg ten prijze van wat sigaren, dat zijn jongens de stad in mochten maar aldaar niet uit. Dat was niet nodig, als ze al de andere kant maar ***uitgerochten****. Na goed onderzoek* konden uitraken

werd er gevonden dat ***Poperinge*** *mee kon met de* de jongens van Poperinge

voerman en dat ***Houtem*** *veilig was; wat moest men meer hebben? Allen waren gerust en blij en Broerken reed weder mede naar* ***Houthulst****. Edoch, in de herberg* ***De Voorstad****, waar dat paard in de stal stond te rusten, kwam een Engelse officier en vroeg wat verfrissing. De bazin zat in nesten; ze verstond geen gezegend woord van al wat hij zei. Het Broerken kwam weer bij met zijn gebroken Engels. Die officier was een flinke kerel, maar hij stond gans de tijd voor de spiegel, aan zijn neushaartjes te trekken. Hij vroeg naar de waarde van het gebruikte en de bazin zei :* ***niet met al****, wij moeten het wel voor niet geven* niemendal = niets

aan onze vijanden. En ze was gerust vrienden te (zien ?),

ARCHIEFJES

zij had met de schrik op het lijf gezeten als de Duit-
sers daar waren. Zij hadden wel niemand kwaad
*gedaan tenzij hun eigen soldaten die van **de wisse*** de zweep
gekregen hadden omdat ze weenden. Dat waren immers
12000 man die tot de slachtbank geleid waren om het
*leger van den IJzer tegen te houden te **Cassel** en omstreken.*
*De **Katsberg** werd dan ook het toneel van (een) ijselijke*
*slachting. Dat gebeurde **binst** dat de Engelsen in aftocht* terwijl
*waren op **Ieper**.*
*Ze keerden dan per gerij terug naar **Houthulst**, in de hoop*
*de weg naar **Brugge** klaar te vinden. Doch nu*
stond het Broerken alleen en zou zo beter over de baan
geraken. Onderweg moest het paard wat drinken. De bazin,
een braaf mens, wist zoveel te vertellen, van dit was
plat en dat was verbrand, dat het ongelooflijk was. En het
Broerken dacht: er is waarschijnlijk geen oorlog waarin er zo-
veel gelogen en bedrogen is geweest. Overdrijven en bluffen,
dat is de enige dagorde, roepen en tieren, schelden, een
andere taal hoort men niet meer; wie koel durft
zijn en kloekmoedig tegen de stroom op durft

ARCHIEFJES

varen om vrij en vrank zijn gedacht te zeggen, wordt
doodgeschreeuwd en gelasterd alsof ze de vijand konden
verslaan met hun mond. Waarlijk, vele lieden
gelijken nu aan moe gelopen ***turkhennen*** *die* kalkoenen
hun kop verduiken om de vijand niet te zien en zich
blindelijks laten ***stekken*** *omdat zij het gevaar niet durven* vangen, vatten
in het oog zien. Wat gelijkt dat straf aan Franse bluf ;
wat is het ver van Vlaamse moed, en niets toont beter
hoezeer ons volk aan het ontaarden was en hoe goed het
is dat het een goede schudding krijgt. Het Broerken vond
nochtans dat die goede bazin een heel goede bemerking
miek *: Is het misschien, zegde zij, om ons gedurig klagen* maakte
in een goede tijd dat God ons een slechten gezonden heeft?
Men stapte weer het rijtuig in en het Broerken zat te ***mom-*** in zichzelf spreken
melen *over hetgeen het gehoord had. Het is toch zo, dacht*
hij, gelijk met wie men sprak, het was klagen : de werk-
man kloeg dat het leven zo duur (was) en met zijn vijf franken
daags kon hij schaars leven; het was, zegde hij, de baas
die leefde met zijn zweet. De baas kloeg op zijn beurt
en zegde dat hij geen meester meer was, dat de werk-

ARCHIEFJES

man baas was, dat hij hem niets meer mocht zeggen,
dat de wereld omgekeerd was, dat dat niet kon voortduren
en wat weet ik al. De handelaar liet horen dat alle-
*man hem **tegenkantte**, dat de **wedijvering** hem alle* tegenwerkte - concurrentie
winst benam, dat de bonden zijn zaken doodden en
wat weet ik al. De meesters wisten te vertellen dat het
***gebieden** onmogelijk werd, dat de valse vrijheidsgeest* bevelen
*alle tucht verbannen had, dat 's mensens **hooveerdig-*** hovaardigheid
***heid** voor niets meer wilde plooien; de onderdaan wist*
op te merken dat de tijd van verdrukking uit was, dat
hij zijn banden zou verbrijzelen, dat zijn oversten moes-
ten redelijk zijn, dat hij zijn leven en zijn belangen
niet langer aan zijn willekeur zou slachtofferen.
De geestelijken brachten bij dat wereldlijken de weg naar
de kerk niet meer kenden, dat ze God - hun Meester
en Schepper - vergaten, dat ze maar het stoffelijk goed meer
kenden, dat (ze) veel te veel middelen hadden om hun zinne-
lijke genoegens te voldoen. De wereldlijken wierpen op
dat de geestelijk(en) alles tot zich trokken, dat ze over alles
wilden baas zijn, dat ze in hun kerk konden blijven,

ARCHIEFJES

dat ze altijd maar uit waren naar geld en lek-
kere maaltijden, en weet ik nog wat al. In de kloosters
hoorde men klagen dat men nu allicht zou moeten
geld geven om mannen te hebben terwijl vroeger,
in den goeden ouden tijd, zegden zij, men zijn geld gaf als men
binnenkwam ; men hield zich met weinig tevreden,
men kwam om God in vergetenheid te dienen, om zijn
zaligheid te verzekeren, en nu omdat zijn broodje voor
zijn leven gebakken is, om gemakkelijk door de wereld te
geraken, omdat alle postjes ingenomen en ***overmand*** *zijn,* overbemand
men wil van geen ontbering horen enz. enz. Daarop
viel de wereldse mens in de rede: In de kloosters
leeft men een lui lekker leven, ze palmen alle goederen
in, ze worden veel te rijk, ze vergaren schatten op
schatten, en er worden er veel te veel. Ganse volkeren
zelfs hoorde men klagen van verdrukking (niet waar, Vlamingen?).
Men wilde alles verpesten en ontaarden, men stak hen in
de hoek, en gaf aan anderen de ereplaatsen, maar dit
zou niet eeuwig duren, ***elkeens*** *onheilen zouden eens* eenieders
hersteld worden, er zou eens een tijd komen

ARCHIEFJES

waarop alles zou vernieuwd worden ; eenieder zou dan recht
*zien **wedervaren**. Zo zat het Broerken in zijn (eigen)* geschieden
te kauwen en te herkauwen, al die klachten. Hij
zocht naar de oorzaak van zovele onheilen. Kort
was het antwoord en elk was het eens : de weelde is
*een **droeve** beeste ; maar dacht hij, de heilloze beeste* ondeugend, stout
heeft men lief en wie ze doodt, haat men. Wie dan
zou ze doden ? Hooggeplaatste verstandige lieden
spraken : God zal een gesel zenden om zijn volk tot
hem terug te roepen. Dewelke? Ofwel een schrikke-
lijke ziekte, of een verwoestende oorlog. Neen, het
kon niet langer gaan, men moest die klachten horen. Het
Broerken dacht nu voort, nu is de gesel daar, 't is zeker,
hij is hard, maar nu is het klagen uit, men hoort nu
te allen kante : Wat was het een zoete tijd, 't ging alles
om ter best en nu is het al voorbij. Er blijft in België
niets dan armoede en ellende, de kwade beeste is dood
maar ik had ze toch zo lief ; ze is dood voor lange ja-
*ren, God **gaaf** ze leefde weer! Zeg, mensen, zeg mij toch* moge geven
*waar is uw **zin** gevaren? Waarom altoos gewenst* gezond verstand

ARCHIEFJES

wat gij niet hebben kunt. Nu eens verwenst gij
de slechte weeldetijd die alles komt verpesten en gij ver-
doemt nog meer de zalige armentijd die (het) mensdom
komt versterken. Zeg, Belgen, strijd met leeuwen-
moed voor volk en ook voor land, maar ver-
liest uw tijd toch niet met nutteloos te klagen, met
schreeuwen en met lasteren op uw sterke vijand ;
durft vrij en vrank de waarheid zeggen in het noodlot, in
't wit der ogen kijken. Zo dacht en sprak bij zich
ons Broerken … en kwam te ***Houthulst*** *aan. Hij had bij-*
na langs gans de weg naast het Engels leger gestapt.
Dat leger kwam van ***Roeselare****, vermoeid en afgemat ;*
de krijgers sliepen op hun paard, de paarden sliepen
schier al gaan en trokken moedeloos het zware mooie
getuig.
Bij zijn intrede in ***Houthulst****, nieuwe teleurstelling :*
de Broeders waren sedert een half uur vertrokken. Wat
nu aangevangen? Duitsers waren in ***Brugge*** *en*
terugkeren was onmogelijk. Hij zou wat ***zere*** *stappen* vlug
en ***hen*** *wel inhalen. Doch zie, de Heer had het an-* de Engelsen

ARCHIEFJES

ders beschikt. Zekere ***Bosschaerts****, twee kloeke jongelingen, zouden ook plaats maken, want men vertelde dat de Duitsers alle jongelingen meenamen om in hun leger te dienen, doch ze konden maar 's anderendaags morgen gereed zijn en ons Broerken zou op hen wachten om samen langs* ***Oostende*** *naar* ***Holland*** *te gaan.*

Van 's morgens vroeg waren ze op de baan … duidt op het aanbreken van een nieuwe dag, die niet expliciet aangeduid wordt in het dagboek. Daarenboven zijn in het dagboek regelmatig correcties aangebracht wat betreft de data. In ieder geval lijkt het traject van de woensdag niet realiseerbaar in één dag. Ook al is er een onnauwkeurigheid in het chronologisch schikken van de gebeurtenissen, het doet geen afbreuk aan de historische waarde van wat Broeder Gabriël te goeder trouw geschreven heeft i.v.m. die eerste weken na de aankomst van de Duitsers in het Brugse.

Van 's morgens vroeg waren ze op de baan en met flinke stap ondernamen ze de zes-uren-reis naar ***Oostende****. Op* ***gerij*** *moest niemand rekenen, alle wegen waren letterlijk opgepropt met soldaten die een nieuwe verdedigingslijn aan het vormen waren op de grote weg, dacht men, van* ***Oostende*** *naar* ***Rijsel****. Ons Broerken stapte dapper door tot* ***Diksmuide*** *weer; de anderen kloegen en* ***steenden*** *gans de weg, ze waren het gaan niet gewend en hadden de* ***kerse smerte****. Vanaf* ***Diksmuide*** *kwamen droevige stoeten vluchtelingen die van* ***Oostende*** *kwamen om een veiliger oord te zoeken en* ***zij,*** *zij moesten er naartoe! De ene zegde:* ***den Duits*** *is in* ***Oostende****,*

vervoer

zuchtten

(veel smart om weinig zaaks?)

Broerken en Cie

de Duitser

ARCHIEF

de anderen wisten te vertellen dat hij daags te-
*voren al in **Roeselare** en **Brugge** was, 't waren*
(al) te maal ongelofelijke dingen en ze stapten maar
voort, altijd voort, dat het vel van voeten en dijen
was, en nergens, maar nergens vonden ze een woordje
aanmoediging ; elkeen vond dat het onmogelijk was
***Oostende** door te komen en daarbij, alles … en alles maar*
te voet. Drinken was er schaars te krijgen, eten
nog min, de legers hadden alles verbruikt, somtijds zelfs
*geplunderd, en zij maar altijd gaan tot aan **Leffinge**,*
doch vruchteloos, daar draaide de brug voor hun ogen
en de andere sprong. De anderen morden sterk, doch Broer-
ken sprak: 't Is Gods wil, dat zijn naam gezegend zij …
*en rechtsom, ze keerden **weer** naar **Houthulst** in de* terug
bossen; van vluchten was er geen sprake meer.
In Frankrijk was het niet veiliger dan elders, het
leven was er peperduur en de gastvrijheid slecht ge-
*faamd. Ze zouden naar **Houthulst** gaan en ze zouden*
er blijven. Zo spraken de anderen ten minste, maar
't Broerken dacht : misschien heeft God wat anders be-

ARCHIEFJES

schikt, en gelaten trok hij voort. Tot aan een ***herberg-sken*** *; daar vielen ze binnen en kregen voor zwaar geld een licht maal. Ze kaarten een* ***partje*** *om het mislukken te vergeten, en daarop voortgestapt. Gans het Belgisch leger trok* ***Nieuwpoort****waarts, de ruiterij als achterhoede om alle verrassing te voor-komen en – inderdaad – nauwelijks waren onze dwalers wat verder, daar was een heen en weer rijden, ongehoord. Pif, paf, ging het, als was men op* ***verken****jacht. Rechts der wandelaars vloog het Belgisch* ***peerdevolk*** *heen en weer en links ontdekten ze enige Duitsers te voet, in het veld een schuilplaats zoe-ken(d) naast hagen, en tronken. Pif, paf, ging het langs beide kanten. We zijn er hier aan, zeiden de anderen en stonden radeloos te gapen. Neen, zei het Broerken, laat ons wat in dat huizeken gaan en* ***'t spel afschieten*** *totdat de vlaag over is. De doodvermoeide wandelaars konden nu lopen, de benen van hun lijf. Nood kent geen last, zei Broerken. Zij hoorden de kogels wel sissen, ze zouden wel* ***geern***

kleine herberg

een spelletje

varkensjacht

paardenvolk / cavalerie

het gebeuren

vanop afstand bekijken

graag

ARCHIEFJES

*een dode zien, maar waren **schuw van hun vel**.* bang hun vel te riskeren
*Broerken ging buiten zien en ontwaardde een gerij, nu liep hij voort, vroeg de man stil te staan en ze stapten in. Ze waren daar te **Kapelle**, niet ver **van Leke**. Ze* St-Pieterskapelle
*reden voort tot **Leke** maar daar durfde de rijder niet verder meer. Ze trokken te voet de parochie binnen. Daar was er geen soldaat meer te zien en 's morgens krioelde het nog. Ze verwachtten de Duitsers. Burgemeester en schepen waren gaan lopen en de schoolmeester die geen centen genoeg had, stond daar gereed met rekeningen en sleutels om de overweldigers te ontvangen. Nachtrust werd hun dan aangeboden en (met) de raad niet verder te gaan. Ze sloegen de raad in de wind en stapten voort. Hoe meer ze **Diksmuide** naderden, hoe meer soldaten ze zagen. 't Waren **Franse zeelieden *** die wegen versperden en de IJzer versterkten. Dat zou een vuurlijn worden. Ze **gerochten** een eind* geraakten

* *Even googlen met* **Les fusiliers marins** *en met* **L'amiral Ronarc'h**

ARCHIEFJES

door de stad en hoopten daar gerij te vinden, want het Broerken alleen kon nog ***weg.*** *De vermoeidheid was* verder gaan
herkomen *met het wijken van het gevaar. Gerij was* opnieuw gekomen
er daar niet, doch geheel wat anders. Daar lagen de Franse ***zeekrijgslieden*** *gereed op de afweer van Duits-* marinefuseliers
land en alle doorgang naar Houthulst was streng verboden. Wat nu gedaan, daar op een vreemde ***vernachten****.* overnachten
Oh! dat viel hard en reeds voelde het Broerken den diepen Vlaamse heimwee. Daarbij, zij landden aan bij een herbergier, die geen meester meer was in zijn eigen huis ; de krijgers, voorziende wat er zou gebeuren, namen al het gebruikelijke tot hun onderhoud. Slaping konden zij misschien verschaffen op een zolder, maar dat huis stond daar zodanig blootgesteld dat het Broerken het geraad-zaam vond wat weder in stad te keren want men sprak van nachtelijke aanval en verrassing. Dat deed zijn gezellen ***kiekevlees*** *krijgen. Ze trokken dan* kippenvel
naar de stad terug en kwamen aan de oude kapel, een ¼ uur van stad. Daar vielen ze bij vrienden. Zij waren er welkom als kinders van den huize. Wat God

ARCHIEFJES

bewaart is wel bewaard, zei Broerken. Ze kregen
een goed avondmaal en bereidden zich ter ruste. Hier
zouden zij de eerste gruwelen van den oorlog smaken.
Rond negen uur begon het kanon te bulderen, de ver-
*schrikte lieden **vloden** links en rechts, de krijgers liepen* vluchtten
radeloos dooreen. Wat konden zij - weerloze lieden - doen?
Spijtig, zei het Broerken, dat men mij het geweer niet
heeft laten dragen, dan tenminste zou ik niet nutte-
loos mijn vel gegeven hebben. Oh, lieve Vlaanderen,
zuchtte hij, waarom mag ik U niet verdedigen, zal men
dan ook ons laatste hoeksken komen verwoesten?
't Is té wreed. In de kelder, sprak de baas, en hij toonde
hun de weg. We zaten daar pas vijf stonden of daar
kwamen in gestorm wel twintig jongelingen, dood
van schrik en van vermoeienis. Het kanon bulderde
*voort. Vreselijk **naar**, dichter en vreselijker dan de* dichtbij
donder. Allen vielen plat ter aarde om buiten schot
***van voor** het venster te zijn. Laat ons bidden, sprak Broer-* weg van
ken, verwek een goede akte van Berouw en roep uw
Hemelmoeder aan. Zijn raad werd gretig gevolgd en na

ARCHIEFJES

** Een man kwam **achter gevlogen** en sprak tot het Broerken :* achter hem gelopen
Mijnheer Paster, zou ik niet kunnen biechten? Het Broerken
*was **haast bekoord** om toe te stemmen om de man gerust te stellen,* geneigd
doch hij sprak: Ga maar, vriend, verwek een akt van Berouw en ik
ben waarborg voor uw ontslaging. De mens ging met betrouwen er van door.

een rozenkrans, vroeg men de vluchtelingen
*uitleg ; ze kwamen van **Kortemark**, 't was daar*
volop oorlog, de veldgeweren der Belgen stonden verscholen
in daken van huizen en schuren.. De vijand met zijn
grof geschut kwam nader en nader, de bewoners namen
de vlucht en de Belgen moesten voort daar ze gedood wer-
*den zonder de vijand te kunnen **genaken**. De jonge-* raken
*lingen vooral **mieken** zich uit de voeten uit vrees* maakten
voor de vijand te moeten dienen. Het kanon bulderde
meer en meer. Daar kwam de baas : "Ge zijt met te
velen, enigen in een andere kelder. Het Broerken
met zijn gezellen volgden. Doch elk wilde met hem zijn
die hun moed insprak. Dit kon niet. Ze zaten daar
een paar lange uren op een kille keldertrap
te bidden en te vrezen, totdat het kanongedreun
ophield. Ga maar te ruste, sprak de baas, ik zal u
op het minste gevaar verwittigen. Dat was wel voor
de anderen maar het Broerken had meer lust om te waken,
vooral op den vreemde. Hij ging dus zitten op een
stoel terwijl de andere wat uitrustten.

ARCHIEFJES

<u>Derde dag</u> – Donderdag 15 oktober 1914

*'s Morgens al vroeg **in den donker**, waren ze te been.* in de duisternis
*Het gold hier immers **al** binnenwegen het huis te* via / langs
bereiken onder het schild der duisternissen, want
streng was de wacht en scherp hun blikken. Ze
kneedden dus opnieuw het slijk en struikelden over
*de grove **eerdkloten** der velden. Ze gingen tastend* aardkluiten
met beklemd hart en verschuwde blikken langs
kanons. Daar waren Belgen en Fransen die
de nacht in schietputten op wat stro hadden
doorgebracht. Killig en mistig was het en het had straf
gedauwd. Ze bekloegen zeer de verdedigers van het
vaderland. Doch het Broerken, hij benijdde ze.
De mist lag als een lichte sluier over de velden en
*verdook alle **uitkomstpunten** zodanig dat ze van* herkenningspunten
*het pad **gerochten**. Ze zouden verplicht zijn de weg* geraakten
te vragen. 't Broederken klopte op de deur van
een klein veldhuizeken. De deur ging open maar
de brave vrouw die voren kwam, dacht een geest
*te zien, viel op de knieën en **miek** het kruisteken.* maakte

ARCHIEFJES

Het Broederken, zonder aarzelen, gaf de broederlijke zegen en vroeg de weg. Ge kunt denken met hoeveel eerbied, medelijden en getrouwheid ***hij*** *getoond werd,* de weg *hoeft niet gezegd te worden.* ***Klerken*** *werd bereikt en het dorp vermeden, want ze vreesden daar nog* ***wachten*** schildwachten *en aanhoudingen. Van daar recht naar de schoonouders van een der vluchtelingen ; het Broerken vreesde alleen het tijdverlies. Daar ook waren de jongelingen op (de) vlucht en de goede mensen boden het Broerken een burgerpak aan; daarmee zou het veiliger zijn en ze lagen daar toch, de kleren der mannen die op (de) vlucht waren. Hij weigerde en was van de Duitsers niet vervaard, zo sprak hij, ze zouden hem toch niet opeten.*

Edoch, *recht uitgesproken, het speet hem, later (Ge zult horen waarom). Ze* ***vervorderden*** *hun weg.* ***Elk ende een*** *was nieuwsgierig om te weten wie en wat. Wat nieuws konden ze meer geven? Ze* ***hadden niet door gerocht*** *en bloosden wat over hun vlucht ; alleen het Broerken hoefde zich niet te schamen, hij had niet gevlucht maar zocht alleen een weg huiswaarts. Altijd maar*

Doch

vervolgden - Iedereen

waren niet doorgeraakt

ARCHIEF

stapten ze voort onder de nieuwsgierige blikken, en soms onder de scherts der inwoners. Doch alles zag er zo ongerust, zo onberaden, zo twijfelachtig uit, dat Broerken wat twijfelachtig begon te worden. En inderdaad, een nieuwe teleurstelling stond hun te wachten. ***Allenskens*** *kwamen* langzamerhand *ze nader en vernamen met verwondering dat het* ***puik*** *van* elite ***Houthulst*** *er van door was. Pastoor en kapelaan, Zusters en Broeders, allen waren op bevel der krijgsoversten verderop, Frankrijkwaarts getrokken. Het Broerken schoot in een lach, maar die kwam niet van heel diep. Wat kon hij daar nu doen, moedermens alleen; daarbij, zijn beurs was niet voorzien voor een lange reis. Hij werd nochtans niet radeloos en dacht : Ik zal stillekens achter wandelen en langs mijn broeders huis in* ***Krombeke****, om mij daar wat van alles te voorzien; vandaar kom ik gauw in Frankrijk, daar zal ik wel wat horen of zien en trachten mijn plan te trekken. Zo dacht hij, maar God niet. Hij at wat bij Bossaerts, zijn vluchtgezellen, en was weer gauw te been,* ***Merkem****waarts. Zijn broeder Raymond kon niet meer weg en zou bij Bossaert*

ARCHIEFJES

blijven. De Baene scheen lang alleen, van tijd tot tijd vroeg hij inlichtingen waar zijn Broeders toch konden zijn; allen kwamen overeen, ***Duinkerke****waarts. Altijd maar voort dus. Rond* ***Merkem*** *krioelde het van van soldaten, achtergebleven van de aftocht uit* ***Brugge, Torhout, Kortemark*** *en omstreken. Er waren er die dwaalden hier en daar. Vluchtelingen kwamen terug, met kleine kinderen en schaars huisgerief. Zij vroegen angstig hoe het stond. 't Is alles rustig in* ***Houthulst****, sprak het Broerken, en rustig stapten zij voort. Kort bij* ***Merkem*** *lag een groepje gendarmes die niemand verder lieten want, zegden ze, een groepje Duitsers zijn in* ***Klerken*** *en als ze afkomen, we zullen schieten. Het Broerken stapte dapper voort, aan de zijde van vier soldaten die min van de strijd wisten als hij. Ze volgden niet lang want het Broerken ging hun te rap. Edoch, O wonder! Daar kwamen de Zusters van* ***Houthulst****. Ze waren als van de hand Gods geslagen als zij daar het Broerken wederzagen. Ze wilden zij ook naar* ***Houthulst weer****. 't Was niet mogelijk,* terug

ARCHIEFJES

*zei het Broerken, en ze keerden samen **weder**.* terug
Daar werd in het lang en breed verteld eenieders
wedervaren. 't Was gisteren, zo spraken de Zusters, of lie-
ver vandaag, ten tweeën (van) de nacht; wij hadden geen oog ge-
sloten nog, soldaten die kwamen, bij benden, vergaan
van de honger en lam van het gaan. Wij hielpen
ze en gaven hun eten. Wij wisten het niet : ze waren
op (de) vlucht, of liever : geregelde aftocht. Wij sneden hun
brood en gaven hun vlees, verkwikten ze zo goed
als wij konden. 't Was alles nu klaar en wij dachten op
rust, toen almeteen werd geklonken. Gij hebt schaars
een half uur, zo klonk het bevel, om alles in gereedheid
*te brengen, daarna, **volgt** (bevel) het leger naar Frankrijk.*
Van hier, van uw huis zal geen steen blijven staan. We ver-
wachtten hier van onze zuiderburen, maar ze zijn weer
*te **Spa**. De donder had nooit zo een slag gege-*
*ven. 't Was wenen en janken in 't **spoedig bereiden**.* *zich zo snel mogelijk klaarmaken*
Hoe konden ze vluchten met ouden en wezen en zie-
ken en kranken; en toch, daar viel niet te kla-
*gen. De **krijgers** door medelijden bewogen, die hielpen* soldaten

ARCHIEFJES

de zusters en laadden de wagen. O! Droevig toneel!
Daar kwamen al de ouden en zieken; de plaats ont-
brak op 't gerij. Daar kruien de Zusters, daar slepen (zich)
de zieken te midden de nacht. Daar wenen de wezen
en zuchten de armen te midden de nacht,
op de weg. Een laatste had maar geen plaats kunnen vinden;
ze kermde om bijstand. Ze kon geen stap gaan. Ze
werd op een kruiwagen geladen, en onderweg, op de
slijkerige wegen. Ze viel meer dan eens in de grachten.
***Wat krijgers**, ten laatste, die namen haar op en laadden* enkele soldaten
*het mensje op hun wagen. Ze kwamen te **Merkem***
in het gasthuis terecht, maar 't was er vol van tevoren.
Ze zochten een plaats op 't stro hier en daar, strekten
hun leden en sloten hun ogen voor een uurtje of
twee. Ze (lagen) daar nu zo vernepen op 't vreemde en
***zuchtten** naar de heimat. Ze konden niet terug.* verlangden
Het Broerken, bij zoveel ellende bewogen, besloot
van bij hen te blijven en lief, maar meer leed, met
hen te delen. Hij stapte met hen naar 't gasthuis ook
*terug en sprak er hun moed in en zou met hen **keren*** terugkeren

ARCHIEFJES

*naar 't dierbaar klooster van **Houthulst**, eens te meer.*
*Rond twee uur was het **uitzet**, met beklemd gemoed en* vertrek
verscheurde blik. 't Ging al wel tot een half uurken
ver. Niet verder, sprak een wacht. 't Geval werd uitgelegd
*maar, wat wilt ge, verder mocht men niet; hij **kon het niet*** kon er niets aan doen
***helpen.** Niet veel gepraat, sprak Broederken, want hij zag*
geweren aan het mikken. Langs velden en bossen zijn
de wegen nog veilig. Ze trokken door velden en bos-
sen terug. Sporen van wagens, kanonnen en kam-
pen waren er overal. Gelukkig, ze vonden wat dubbel
***bak** van de krijgers en stilden hun honger. Doch* proviand
*altoos vooruit! De Zusters die kloegen en **steenden** want* zuchtten
't Broerken ging rap, en lang was de weg, maar de hoop
van 'thuis weer' gaf moed. Ze landden alras. Ze vielen
elkander in de armen van vreugde, maar 't Broerken was
weg, op zoek naar de sleutel van het huis zijner Broeders;
hij zou daar als kluizenaar huizen.
Hij vond daar alles nog in regel, voor zo ver, want
niets stond op orde en elkeen dacht dat nooit iemand
iets zou wederzien. Ons Broerken begon dus met alles

ARCHIEFJES

zowat op zijn plaats te schikken, in zijn nieuw
halfvreemd thuis. Dan ging hij weder naar het
Zusterklooster. Ze waren daar toch zo blij. Ze hadden
gauw wat stro opgebonden want overal … in gangen,
keuken, eetplaats, tot in het strengste slot, hadden sol-
daten gelegerd, en alles, alles lag daar nog. Ge kent het
Zusterklooster waar alles altijd zo ***gelekt*** *is. Doch zo gauw* kraaknet
als Broerken kwam, was aanstonds wat eten bereid.
Ze hadden hem kunnen op hun handen dragen. De armen,
ze wisten niet wat er hun te wachten stond. Ze zegden :
waart gij hier geweest, we zouden nooit gevlucht zijn,
en toch, hij bezorgde hun maar nieuwe ellende. Zo een
paar uren later, kwamen ook de anderen terug. Maar
ge moest dat gezien hebben! Nooit was een moeder met meer
vreugde bij haar kinderen gekomen. Wenen van vreugde
en elkander om de hals vliegen, het huis tonen, naar
de kapel God gaan bedanken, dat alles was gedaan in een
zucht. De vreugde der weerkomst was groter dan het ver-
driet van de vlucht. Wat moet onze Heer hier boven
met verrukking dat toneel aanschouwd hebben, Hij

ARCHIEFJES

die wist wat er te gebeuren stond. O, nooit meer zouden ze gevlucht hebben, liever sterven in hun kloos-ter. Ja, maar ze vergaten er bij te voegen : als het God belieft, en Maria.

Vierde dag - Vrijdag den 16den (oktober 1914) **(Houthulst)**

Dat scheen een dode dag, in al dat oorlogsgewoel. Men hoorde wel kanonnen bulderen en brommen en dreunen, maar dat was verder af. Men praatte wel dat ***Staden****, en* ***Kortemark*** *en* ***Roeselare*** *er be-schoten waren, maar dat was verder af. Ons Broer-ken meende rust, de zoetheid van de buitenvrede te smaken. Hij stookte en vierde en ging in de frissen buiten ademen, onder de zwaar bevruchte hofbomen; hij zou dat alles in veiligheid brengen en zijn Broeders een aangename verrassing bezorgen. Hij dacht op niets dan op de zoetheid van de buitenvrede en de vruchten van een goed werk te smaken. Maar, och arme, hij moest nog meer bittere noten kraken van twist en tweedracht.*
Hij zou de verwoesting zien en smaken en van dicht-

ARCHIEFJES

ter bij de verwoesting van 't oorlogsvuur gewaar-
worden. Zodra hij aan het mijmeren viel, vlo-
gen zijn gedachten naar zijn Broeders, naar ***Brugge****,*
naar ***Sluis****, naar* ***Torhout*** *en* ***Heist*** *: wat*
was er van allen geworden? Wat zou er van zijn
geliefde Belgische Provincie geworden? Hoe zou zijn
dierbaar vaderland er uitzien? Zijn geest ***haakte*** verlangde naar
naar *wetenschappen. Hij moest daar moederziel alleen*
bezig zijn met werken om in zijn noodwendigheden
te voorzien! O, den oorlog! Hij had dikwijls ge-
wenst hem te zien. Hij aanzag hem als een noodzaak-
lijkheid om het verweekte mensdom te ***verstalen****. Maar* harden
omdat hij er de heilloze vruchten van smaakte, moest
hij zijn moed in beide zijne handen vatten om hem
niet te vervloeken en Gods ijzeren geselroede te
kussen. Moeilijk weerhield hij de vloek op zijn lippen in
de verwensing tegen dezen die hij meende de oorzaak te
zijn van zoveel lijden. En nochtans, hij ook had dikwijls
gezegd : de gesel Gods moet komen, wat ***toeft*** *hij lang.* wacht
't Zit veel te gespannen, het moet springen en nu,

ARCHIEFJES

het was gesprongen en 't was hem nu moeilijk en lastig hoger te zien en te zeggen: Heer, dat Uw wil geschiede.
Wezen en zusters waren gekomen en hadden stro en hooi opgebonden in het huis klaargemaakt. 't Zou welhaast alles ***gelekt*** *zijn en hij zou in een hemeltje* zeer net *wonen. Zo ging de vrijdag voorbij.*

Zaterdag, den 17 oktober : **(Houthulst en omgeving)**

De dag van Maria. Ja, waarlijk, want was hij wreed en woedde het oorlogsvuur, toch was er niet een mensenleven te betreuren ; en sloeg God, onze Hemelvader, hard en vreselijk op Zijn kinderen, hun goede moeder spreidde als een schild haar mantel over hun hoofden, niet één haar van hun hoofd werd geraakt.

Kalm en schoon ontluikte hij, traag steeg het daglicht boven de bossen en droogde de tranen der bomen. De zon scheen haar licht aan deze dag te weigeren, zo traag kwam ze.
Bloedig zag zij er uit, en treurig meteen. 't Was alles zo doodstil, zo ijzig. 't Was alles zo kalm, en nie-

ARCHIEFJES

mand (was) gerust. 't Werd middag ***allengs*** *en Broerken* langzamerhand
ging in ('t) klooster bij zijn zuster gaan eten. De ***krijgers****,* soldaten
die liepen onrustig dooreen. Verkenners in dolle vaart,
stampten op 't wiel*, of gaven aan paarden de* (wielrijders)
spoor, het spande dan al. Het Broerken was lustig nochtans en toonde zich kalm, en beet dapper door. Ten twaalven was alles al klaar. Hij stond door 't venster te kijken. De straat werd klaargemaakt. Hij vroeg om over te lopen want zijn huis stond alleen en (het) krioelde van krijgers die welhaast een schuiloord zouden zoeken. Het werd hem toegestaan als het rap ging, want – zegde men – daar vliegen ***pruimen*** *die voor ons niet zijn. Voor mij ook niet,* kogels / projectielen
dacht Broerken, en hij kruiste de baan. Hij was pas de deur uitgelopen of vier Duitsers, vol haast, vroegen de weg naar ***Zarren****. Achter de rij gebouwen – als een sterkte – daar lagen de krijgers in grachten verborgen. 't Werd schrikkelijk om te zien en om horen : geweren die knalden al om en om, bij duizenden, in weinig minuten, zo dicht en overal rond. Ze zaten te midden de kogels. Het Broerken nam toen nog zijn pijpje en rookte gerust*

ARCHIEFJES

maar liep toch niet veel voor het venster, wie weet of daar niet een kogel kon komen. Hij ging soms naar boven gaan loeren. Hij zag de krijgers daar kruisen en schieten en vuren op hazen verborgen in 't woud. O, neen! Op mensen, die doodden elkaar. Al snakken(d) en draaien(d) nu, 't veldgeweer joeg vrees in de harten en maaide de krijgers, zo dacht hij, maar hij zag geen vallen. 't Kanon begon aan zijn oren te dreunen en ***boefte*** boef !
vreselijk hard. Hij zat daar alleen, alleen met zijn ***Engel*** *en pijpje tot troost. Dat duurde zo wat wel een uur* engelbewaarder
en half ; dan werd het wat kalmer om adem te halen, zo 't scheen. Hij deed ras een ronde en vond alles nog goed ; één bom, een enkele op de speelplaats gevonden. Hij ademde en dacht, 't is gedaan en God dank, nog alles gespaard. Daar klonk opeens de bel. Zou 't vriend of vijand zijn? Wat kon het nu nog schelen? Wie was 't? De pastoor die moed kwam zoeken. 't Was warm, niet-waar, zei Broerken gerust. Ja, zei de pastoor, het ging er schuw (aan toe). Zijt gij dan niet ***vervaard****? - Wel neen,* bevreesd
zei ***hij****, wat God bewaart is wel bewaard. - 't Is waar,* 't Broerken

ARCHIEFJES

zei de pastoor, en ze stopten een pijpje. Pas had
men begonnen of daar begon een ander ***getrek****. 't Was* gevecht
kletsen links en rechts, 't was schieten overal, wel dui-
zend en tienduizend. Er wordt veel nutteloos kruit verschoten
en ze stonden ***van voor*** *het venster. En Broederken ging rond,* weg van
wat gaan kijken. Wat zou er gebeuren? Een Belg
vloog op zijn rijwiel voorbij en naast hem (een) bosje;
daar knalde er een schot ; (hij) vloog dan voorbij, ging hulp
gaan halen en 't schieten werd vreselijk om horen.
Maar eindelijk sprak er een ***grovere stem****, zo vreselijk* zwaarder kanon
luid en zo dicht. 't Wordt tijd, zei het Broerken zeer
kalm, 'k ga hamer en beitel gaan halen, gaat
gij maar naar de kelder beneden. Ze zaten daar en baden
de Heer. Hoe schrikkelijk was het daar niet buiten;
zo vreselijk sloeg het kanon, hoe ijselijk sisten de
bommen en barstten met hels ge-
weld boven en naast hen, zo talrijk. Hun leven
hing daar aan een zijden draadje. Zij ademden soms, die ***ijzeren*** kanonnen
longen*, maar vreselijk was ook de stilte. Zij vulden*
zich op en ***spogen*** *meer vuur dan tevoren. En altijd* spuwden

ARCHIEFJES

was 't nader en nader. Bij honderden vlogen de bom-
men, als ***steertsterren*** *dwars door de lucht ; een sprankel ,* staartsterren
een rookstreep en dan een plof, en altijd, altijd maar
schieten. Daar zwegen nu soms wat de ***grovere stemmen****.* kanonnen
Maar daar aan de deur, een geweerschot, twee, tien en twin-
tig, aan voor- en achterdeur, en telkens als de ka-
nonnen zwegen, begon weer het kleinere geschut.
De krijgers liepen in en rond de hof, en altijd maar schieten. Was
het de vijand, dat wist men niet, en men had weinig lust om te
kijken. Maar nu ***steef*** *hun bloed in de aderen ; de ruiten* verstijfde
kletsten links en rechts en gans het huis was als riet
aan het beven. Zou 't waarlijk het laatste zijn, en kwam
God om hen? De pastoor stond vreselijk te beven. 't Is
niets, zei het Broerken. ***Ontsla ons****, heer pastoor, dan zijn* neem onze zonden weg
wij gerust en mogen voor Vader verschijnen. Hij knielde en
ontving ***de uitslaging****. Dan sprak hij : 'k ga zien wat er* vergiffenis
omgaat. 't Was ***nievers*** *nog brand, maar de hof stond* nergens
vol rook, daar was er een shrapnel ontploft. Wel hon-
derd nog ontploften verder en 't geruchte viel stil. Ze
zuchtten en bedankten God. 't Werd duister en ze gingen

ARCHIEFJES

naar de pastorie. Maar ach, daar liepen er Zusters
met kinders door de grachten, ze sleurden ouderlingen en
wezen (mee). Wat is er, zei het Broerken, wat scheelt er? Kom hier.
O neen, riepen ze, wij blijven in geen huis! Het onze is
gans vernield en 't staat in brand. Het Broerken ging
kijken maar zag geen brand. Hij stelde de pastoor
weer gerust. Doch nauwelijks waren ze de drempel
over of de bommen sisten weer. Zij, vlug de kelder in
en Broerken gaf ras de bevelen: hamer en beitel en
licht. Dan ging hij de luiken gaan sluiten. 't Was
donker, pikdonker en vreselijk. En altijd maar
sisten de bommen. Het Broerken dacht aan zijn zuster,
en wou er naartoe. Neen, sprak de pastoor, hier moet
ge blijven of ik sterf van schrik. Hier moet ge slapen,
*deze nacht. Na lang te **pramen**, beloofde hij dat, maar* aandringen
moest toch de zuster gaan zien. Hij tastte zijn weg in
het donker, doch recht voor de kerk viel hij over een lijk. 't Is
niets, dacht hij, 't is maar een paard en hij struikelde
*voort. Daar stonden de Zusters meer dood dan **in leven**.* levend
Ze dachten, 't was 's Heren gezant en wilden bid-

ARCHIEFJES

dende knielen. Men zou gezegd hebben dat hij hen moest redden. Ons huis is gans doorschoten, geen venster is meer geheel, wel dertig bommen door het tweede verdiep, drie door de kapel, de stallingen doorschoten, de zwijns zijn gedood in hun kot. Wel hemel, wat zullen wij doen? De helft van onze Zusters zijn op (de) vlucht en wij weten niet waar. Wat moeten wij aan-vangen? Ach, hemel, we zullen al vergaan! Zo gauw niet, sprak Broerken, 't is ***t'onzend*** *nog plaats. Ach, Broeder,* bij ons *blijf toch bij ons of anders, wij blijven hier niet. Ik moet bij de pastoor vernachten. Dat moogt gij niet. Zult gij nu uw zuster verlaten? Wij zaten vier uren, de dood op het lijf, te bidden, te wenen in de kelder. Het huis stond in rook, de stenen die rolden op de planken. Wel hemel, wij kunnen niet blijven. Wat wilt ge gaan doen, men kan nergens door! Och God, wij moeten hier sterven. Betrouw toch op God! Daar klinkt de bel. 't Was alles donkere nacht. Blijft, sprak de Broeder, 'k zal opendoen. Err stonden daar zeven soldaten met helmen, te mikken. Was wünschen Sie? Keine Soldaten hier?*

ARCHIEFJES

Nee, ik doe voort in 't Vlaams. Toont … en 't Broerken
ging voor om te tonen. ***Ten*** *lachte niet veel. Maar* Het Broerken (en) lachte
't *vreesde toch iets van 't mes op de keel te krijgen.* 't = Broerken
Het (Broerken) dacht dat men vragen zou stellen: Waar zijn de
soldaten gelegerd? En dat, dat zou hij niet zeggen, al moest
het (zijn) leven ook kosten. Zult ge wat eten? vroeg hij
gerust. - We mogen niet. – Neemt het mee. Een boter-
ham … en wat kaas. Als 't u belieft. Neemt ook
een tasje koffie. – Ja, wel. Ze ***mieken hun kruis*** maakten het kruisteken
en gingen aan 't eten. Waarom hebt gij door dit
huis zo geschoten? – Wij meenden de soldaten waren
erin. – Neen. Ze waren in de kerk. – Neen. – Ja
wel, dat heb ik gezien. - Ik niet, ik zat in de kelder.
- Zult ge nog schieten? – Als de soldaten daar blijven
morgen vroeg. Hebt gij hier geen wijn voor onze zieken?
- Neen, hier is geen wijn. Maar ik heb er daar, in ons
klooster, wil ik er halen? – Neen, neen, blijft hier,
het zou wel uw leven kosten. Hebt gij hier een
laken of twee en een berrie? – Ja. – Ik dank U.
Vreest niet, wij zullen U geen kwaad doen. – Ik dank

ARCHIEFJES

U, sprak Broerken, en dacht, gij hebt er al genoeg gedaan. Wat nu gedaan : hier blijven of vluchten? De Zusters (en) durfden niet blijven. Het Broerken was liever gebleven, doch sprak: Maak alles gereed, ik ga naar de Pastoor. – Gij moogt niet, daar zijn nog Duitse soldaten. – Ik moet, en hij was weg. Bij de pastoor was ook de onderpastoor. Hij verhaalde het gebeurde. Wat zult gij doen, Mijnheer Pastoor? sprak Broerken. – Ik weet niet ; wat ge wilt. 'k Ben radeloos. – En gij, heer Onderpastoor? – Ik zou liever vluchten; mijn huis is aan stukken geschoten en het dorp is al erg beschadigd. – Maakt alles gereed, sprak het Broerken, en gaat naar het klooster. Hij ook ging naar huis en pakte wat mee, en tien minuten later waren allen in 't klooster. De paarden waren ingespannen, maar stonden met de schrik op het lijf te springen, en wipten. De heer Onder-pastoor en het Broerken namen elk een (paard) bij de muil en ze waren weg. Zo een drie honderd stappen verder was er een versperring. Takken van bomen en kasseistenen.

ARCHIEFJES

Het broerken ging erop los en vroeg doorgang.
Nee! was het antwoord. Hij smeekte voor de Zusters,
voor ouderlingen en wezen. Het antwoord?
Demi-tour, sinon je tire! (Rechtsom, of ik schiet!)
Wat kon men anders doen dan keren? Al wenen(d) en krei-
sen(d) terug. Alles gelost, de paarden in de stal. En
wat nu gedaan? Langs de andere kant lagen de
Duitsers, of liever, langs alle kanten. Neem mee
wat ge kunt, sprak het Broerken, wij moeten hier weg.
We zullen, op Gods genade, de velden instappen; 't is
veiliger daar dan in dit groot gebouw. En ze trokken
treurig, langs grachten en velden het land in; al zwijgen(d),
de adem ophoudend, voorzichtig, al ***gletsend*** *en struikelend.* uitgijdend
Het Broerken had de Pastoor aan de arm, die
bij elke stap schier in bezwijming viel. Na hen kwamen
de Zusters, de ene met een pak, de andere met een
ziek kind op de armen, een derde en vierde met een
kranke Zuster op de handen, samengevlochten.
Wel hemel; wat een treurige stoet, en dat alles
in de pikdonkere nacht, zonder uitkomst, zonder

ARCHIEFJES

te weten waar naartoe, doch op God betrouwend
*die de zijnen niet verlaat, maar **ze** leert wat zoetigheden (te)* hun
*derven en **hun herinnert** dat de aarde een tranendal* hen eraan herinnert
*is. Ze kwamen op een hofstede, bij **Vanneste**. De mens*
deed wat hij kon. Daar bleven wel twintig
vluchtelingen. Pastoor, onderpastoor en Broerken met
de overigen trokken verder. Te wege naar de weg van
***Klerken**, maar 't was alles duister, zo stil, zo doods. De honden*
die blaften vervaarlijk; geen mens (en) durfde zich to-
nen, of liever, geen mens meer was thuis. Langs
de grote baan durfden ze niet, er zou daar geschoten worden
*want 't was al soldaat dat **men geware was**,* dat men zag
maar verdoken in schuilgrachten. Ze wilden een binnen-
*weg kiezen om verder te gaan. Doch, hoor, **almeteen*** plots
een schot. Ze bemerkten een kamp bij 't licht van
*(een) **draadloze luchtmaar**. Ze mochten niet verder. Treurig en* lichtkogel
raadloos draaide de stoet. Weer begon het honden-
geblaf tot hun grote spijt. Ze dwaalden, ze
zochten naar een verloren binnenhuis, en God leidde
hun schreden. Ze klopten. Geen antwoord. Ze

ARCHIEFJES

gaan binnen en vinden het huisken verlaten. Ze zouden hier blijven voor 't overige van deze nacht. Het huisken doorzocht , ze vonden een paar bedden, dat was voor Pastoor en zieken. En de anderen sliepen zoals ze konden, op pak of op stoel en op de grond. Het Broerken hield de wacht aan de deur, en roken maar, roken om niet in te slapen. Ze stonden te hunkeren naar een straaltje licht om verder te gaan want dat was daar toch geen doen.

Zondag 18 oktober 1914 **(Houthulst en omgeving)**

*Zo gauw de dageraad zijn licht zond en dat de nacht raad gegeven had, trokken er enigen verder. De Pastoor en de Onderpastoor met enige Zusters bleven daar. Anderen trokken voort naar verder oord want daar was schaarsheid van plaats. Ze landden wat verder aan in een klein hofstedeken, laag gelegen en naar het scheen het langst veilig. Ze kropen door hagen en sprongen over grachten, doch altoos maar vooruit. Ze werden daar opperst gulhartig ontvangen doch het huisje zat vol en was schier uitgeput. Ze aten een **stuite** uit de vuist om hun honger te stillen. Die zondag was **op** geen mis te **peisen**. 't Is de eerste keer, dacht Broerken, sedert ik mijn*

boterham

denken

ARCHIEFJES

*verstand heb, dat ik op zondag geen mis hoorde en het speet hem. Nood breekt wetten, sprak hij in Gods name. Ze zouden daar de Duitsers laten overlopen en dan naar hun kluis terugkeren. Zo dachten zij het maar God niet. Het Broerken was links en rechts aan het rondlopen wanneer hij enige Duitsers in het veld zag rondlopen. Hij oordeelde het geraadzaam wat binnen te blijven. En daar … pif, paf ging het, rondom dat huisje en overal in 't rond. De Fransen waren met wat macht aangekomen en de Belgen waren naar de IJzer gespoed, tussen **Nieuwpoort** en **Diksmuide**. Het scheen dat de Duitsers ze op de hielen gevolgd hadden. Franse kurassiers doorkruisten de velden en losten veel geweerschoten. De boer **waar** ze waren,* bij wie *deed niets dan aanmoedigen. Aanhoudend hoorde men hem roepen. Ik ben van de Duitsers niet benauwd. De eerste die komt, ik haal hem het **herte** uit. Mijn* hart ***herte** is een **schorrebrokke,** en toch was **hij** zo goed* een stuk steen – de boer *voor ons. Maar nu, bij het eerste geweerschot, lagen allen plat ter aarde en het Broerken, dat*

ARCHIEFJES

zat te loeren wat er al omging, vond het treffend
dat enige geweerschoten genoeg waren om zoveel stervelingen
plat ter aarde te werpen voor hun Schepper en drie
gehele Rozenkransen deden ten hemel stijgen; het is zeker,
dacht hij, dat duizenden en duizenden weldaden zoveel
*gebeden niet hadden kunnen **te wege brengen**. Klaar be-* voortbrengen
wijs dat de vreze Gods het beginsel der Wijsheid is, dacht
hij.
Daar rond hem, overal lagen angstige nonnen te
bidden, luidkeels, en ginder, in 't diepste hoekske, de
*boer met zijn **herte lijk een schorrebrokke***. Waar-* hart als een steen
lijk, zo'n toneel zou hij van 's levens niet meer zien.
Daar buiten, gedurig dooreen, kruisen van blinkende
ruiters, mikkende en schietende op verschuilende Duitsers,
gans in het bleekgrauw gekleed, die men slecht zien
kon als zij hun aangezicht toonden, zo wel geleken zij (op)
het zand der aarde. Ze zaten daar weer te midden (van) de
kogels, maar na een paar uren ging de vlaag over
en de hoofden begonnen te rechten. Doch almeteen …
Poef! en daar lagen ze weer allen te gronde.

ARCHIEFJES

* Zelf had ik dit samengesteld woord nooit gehoord.
Wel is **'brokke'** (brok) een 'stuk van' …
Volgens de **Van Dale** van **1924** is **'schorre'** gelijk aan een platachtige zandsteen.
Inderdaad wordt in de Brugse regio gesproken over **'schorren'**, de oude, donkergrijze natuurstenen tegels die men nog ziet in kerken, oude keukens … en die gebruikt worden bij restauraties.

en een ogenblik later … Poeng! Poeng! met de
kolf van (het) geweer op de deur. 't Was alles doodstil voor
een ogenblik. Niemand ademde er. Het Broerken
sprong haastig op en rende naar de deur. Pas d'
Allemands ici? – Non. (Geen Duitsers hier? – Neen.)
*en **'t was uit en t'einden**. 't Gevaar ging over* dat was alles
*en de **Schorrebrokke** kwam het laatst uit zijn* = de boer
hoeksken. Ondertussen bulderde het kanon geweldig
*al Diksmuidewaarts en 't kwam soms geheel **naar*** nabij
en menigeen stond weeral te beven en dacht : Wij
*moeten verder. **'k En denk het niet**, sprak het Broerken,* Ik denk het niet
de soldaten hier gaan eer vooruit, en inderdaad,
*de Duitsers hadden **Terrest** verlaten en de Fransen* = wijk van Houthulst
plaatsten er hun grof geschut. Nu kwamen ook die
inwoners gevlucht, zij dachten immers, waar een ge-
schut staat, (daar) zal de vijand naartoe schieten. Ze
hadden waarlijk niet veel ongelijk. Doch alles
werd rustiger en het Broerken stond altijd te
langhalzen *om weder te keren. Ten laatste doet* verlangend uitkijken
hij zijn stoute schoen aan en gaat naar een groep

***langhalzen** – niet gevonden in **Van Dale** 1924*

ARCHIEFJES

soldaten vragen of er gevaar is. Niet het minste,
zegden dezen, ge moogt gerust ***optrekken****. Men* weggaan
moest het niet herhalen ; pakskens op en voort. Onder-
weg naar huis was ***Schorrebrokke*** *meegekomen*
om de ***stekkersdraad*** *weg te maken. Broerken wou* prikkeldraad
gaan zien naar de anderen, degenen die in het ledig huis
gebleven waren. Hij moest over wat hagen
en grachten wippen ; hij bekloeg zijn moeite, want
niemand was er te vinden, ze waren ***Zarrenwaarts*** *ge-* richting Zarren
trokken. Niemand heeft ze nog weergezien. En het zuchten
herbegon. Over velden en grachten kwam men thuis.
Overal waren de Franse Jagers bezig met loopgrach-
ten te maken, en ze dachten : hier is het toch niet al
te pluis. ***Edoch*** *de soldaten verzekerden bij hoog en (bij)* = doch
laag dat het maar bezighouding was en dat ze
vooruittrokken. Op het hof en in de weide van het
Klooster waren de soldaten bezig met hennen en
turkhennen *te pluimen en te braden. Dat zijn (er) van* kalkoenen
de onze, zei Moeder-Overste, en Broerken zag de schone
sigaren uitdelen die hij had zien staan op de
lijnwaadkamer. Hij zweeg want spreken was voor-

ARCHIEFJES

zeker overbodig geweest. Haastig ging hij naar
huis zien. Een wacht aan de deur. Niet binnen !
Wat? Mijn eigen huis? En langs de soldaat sloop
hij binnen. Doch wat daar? Alle deuren stonden
open en aan tafel zaten zeven officieren gerust
te eten en met smaak de overgeschoten wijn (op) te
drinken. Ze stonden wat verbluft toen het Broer-
ken wat verstoord binnentrad : Vous vous permettez
de disposer de notre maison? - Nous avons trouvé la
cache vide et en avons profité. Als ze zagen dat
het ernstig werd wensten ze (zich) te verontschuldigen
dat ze de kooi open gevonden hadden en er gebruik van maakten.
Het Broerken maakte van de nood een deugd en moest
bij aan tafel zitten want die heren noenmaalden
om vijf uur en 't was groot. Op een anders kosten,
wel te verstaan. Daar bekloeg zich het Broerken
weinig over want 't waren bondgenoten voor het
ogenblik. De soldaat-kok moest aanstonds be-
dienen en Broerken zat tussen eigenaardige
'Broeders' in de eigen eetzaal waar voor 4 dagen
zo gulhartig ontvangen werd. Het ging hem in ('t) eerst in het geheel niet.
Dikwijls onder de maaltijd wilde hij het een en het an-
der halen doch vond de kelder gesloten. Een der
officieren wist te vertellen dat hij voor den sleutel
zou zorgen. Dat stond het Broerken nog min aan.

ARCHIEFJES

Na het maal dat, alhoewel goed bereid, hem niet smaakte, ging hij huiszoek doen. Al het gebruikelijke ***was gaan vliegen****. In de hof was ook al het een en het ander verdwenen. Dat alles* ***smeet*** *ons Broerken wat uit zijn lood en hij vervloekte zijn vlucht. Overal vond hij flessen liggen en stukken van andere kostelijke eetwaren die inderhaast waren meegenomen geweest. Nu, hij kon het niet helpen, dacht hij, en begon te redden wat nog te redden was. Algauw was het donker. Het avondmaal werd opgedist en weer zat het Broerken tussen de officieren. Dat moest er vreemd uitzien. Deze werden nochtans* ***gelijdzamer*** *en het Broerken wat van betere luim. Hij stond alles af wat hij kon, voor bedden en gerief voor de nachtrust. Doch slapen zou hij niet. Die mannen wisten van geen bidden voor en na eten en hij betrouwde ze niet veel. En gelukkig, want laat, heel laat kwam men bellen. Men moest weten waar zo en zo een regiment lag en die mannen, die sliepen als stenen. Broerken ging*

was verdwenen

= gooide => *hier* = sloeg

lijdzamer = geduldiger

ARCHIEFJES

*nutteloos kloppen en schudden, daar was geen wakkerkomen aan. De soldaat ging zelf, doch geheel bedeesd. Na lang lopen en schudden en werken kreeg (hij) een half antwoord en deed wat hij kon. Wat later weeral bellen. Wel 400 soldaten moesten daar slapen. Plaats in de klassen kon Broerken geven, maar stro had hij niet. Ze zouden **ievers** een schelf op het land gaan halen,* ergens *gedorsen of niet. Ze nestelden (zich) en ze twistten dan een paar uren en alles **gerocht** in de rust. Uitgenomen bij ons Broerken die die nacht geen oog toe deed. 't Werd* geraakte

Maandag, de 19de oktober 1914.

*Lang werd er geslapen en als Broerken rond acht uur zijn rondeke deed, lagen velen nog te ronken. Alles was opperbest, wisten de officieren te vertellen, niet het minste gevaar. De Duitsers waren achteruit tot **Roeselare**. Maar, sprak het Broerken, het geschut schijnt nader dan gisteren. 't Is ons grof geschut dat begint, was het antwoord.*

ARCHIEFJES

Enigszins getroost, doch wantrouwig, ging het
Broerken naar de Zusters. Deze toonden hem hun
slaapplaats : 't was hun eetplaats waar ze
*wat matrassen hadden neer**gesmeten**, want* gegooid
boven was alles doorschoten en niemand durfde
*er slapen. Zijn **herte** was verscheurd als hij hun* hart
kapelleke zag. Welke vernieling! Dat kleine,
dacht hij, is ook in het groot te zien. Veel rondlopen,
schrikkelijk veel beweging. Het zit niet goed, dacht
het Broerken. Hij moest gedurig op wacht staan
of de hof zou welhaast een wildernis zijn.
Want allen wilden zien om wat mee te nemen.
Het regende daar soldaten. Ons Broerken knoopte een
gesprek aan met een soldaat, die scheen van hogere op-
voeding te zijn en inderdaad, hij wist welhaast dat hij tot
die hoge volksklasse van Parijs behoorde. In het Frans kon
hij het tegen hem niet halen. Hij trachtte zijn eer
te redden met Engels te spreken maar onze geleerde
Parijzenaar verstond er geen woord (van); Duits, natuurlijk
wilde hij niet leren. Nederlands, volgens hem, was

ARCHIEFJES

(de) moeite niet waard. Spaans en Italiaans zou hij wel willen kennen. Maar … achter al, hij kende … hij kende één armzalige taal en, volgens hem nog een keer, zou iedereen die taal moeten kennen. Hij was niet moeilijk, O! neen, iedereen zou moeten de moeite doen zijn taal te leren. Maar hij! Hij nam nochtans met moeite aan dat hij ongelijk had. Men zou moeten een wereldtaal maken. Wat een, hersenschim! Met al dat redetwisten vergat ons Broerken in welke akelige tijden wij zaten. Als de soldaat het hem herinnerde en wist te vertellen dat de hogere klasse van Parijs zover gezet was dat ze een goede schudding nodig had, of dat ze gans zou vergaan zijn in haar zedeloosheid en wulpsheid.
En België? sprong het Broerken op de lippen. Het staat bij Frankrijk, was het antwoord. En het riekt ernaar, sprak Broerken. Het draaide zijn hielen en liep op een jongen in burgerpak. Hij stuurde hem een goedendag in het Frans, hij kreeg een Vlaamse terug. Zijt ge Vlaming? - Wel zeker! hoogstudent van ***Leuven****.*
- Welk toeval brengt U hier? - Ik ben voor de Franse

ARCHIEFJES

soldaten opgeëist met mijn twee paarden en mijn
*wagen. 'k Moet alles **bezorgen** en ik ben dat gezelschap* voor alles zorgen
al lang moe. Wacht maar tot na de oorlog, we
zullen spreken, als God ons het leven verleent. –
Heb moed, sprak Broerken, hem hartstochtelijk de hand
drukkend, en houdt kloek vast. Hij kwam twee emmers
water halen voor zijn paarden. Hij wilde wederkeren,
de soldaten wilden (het) hem beletten. Ik heb de toelating
van de heer des huizes, sprak hij kort, en hij ging
*door. We **sloegen nog een koutertje**.* babbelden nog wat
*'t Draaide rond **den elven** en het ontbijt zou begin-* elf uur
nen maar 't scheen dat zij het geroken hadden, zij maakten
er een middagmaal van : vijf of zes soorten spijzen,
drie soorten wijn en wat weet ik nog. 't Werd er som-
*tijds zo warm **onder** het eten, dat Broerken in het* tijdens
geheel op zijn gemak niet was. Die mannen begon-
nen te twisten, zò hevig en ernstig op de tafel
*te **buisen**, op te springen … en boef! … ze zetten* bonken, slaan
zich neer en alles was gedaan. Dat zijn echte
Waalse haantjes, dacht Broerken. Almeteens

ARCHIEFJES

komt de champagnewijn voor de dag. De lange
glazen worden gevuld. Nu of nooit zegden die man-
nen. Ze stonden op, tikten en dronken op de gezond-
heid van België. Het Broerke kropte een keer en
sprak op de gezondheid van … Frankrijk. Dan sprong
de commandant recht; hij zou een 'speech' doen ***omtrent*** daarover
in dezer voege *: Op dit netelig en groots ogenblik* op deze manier
dacht ik het mij ten plicht een fiere ***keerse*** *te offeren* kaars
aan België. België dat ons zo goed bevriend was
(het Broerke wrikkelde) heeft onze verwachting
meer dan vervuld en Frankrijk zal het onthouden.
Voor altoos zal het verbond tussen bevriende landen
blijven bestaan en België en Frankrijk zullen als ver-
enigd zijn en een Belg en een Fransman zullen één
en zelfde zijn. 't Is nu of nooit, binst dat
onze legers ten zege gaan, dat wij drinken op
het ***bestandig**** *verband en de vereniging der beide landen.*
Les bornes de la France sont : la mer, le Rhin, les Pyrénées.
Demain nous serons à Bruges. (in potlood bijgevoegd)
Dat is hard om horen, dacht Broerken, voor een
Vlaming. Hij stond wel op en hij tikte wel omdat
allen het deden, maar het kwam niet uit het ***herte****.*

bestandig : niet gevonden in **Van Dale** 1924
het adjectief kan verwijzen naar
bestand tegen, zo krijgt het de betekenis van **duurzaam**

ARCHIEFJES

Ze verwachtten van hem ook een woordje. Ze zouden het krijgen. Geheel traag en dromend stond hij op. Zou hij openlijk uitvallen? 't Ware dwaas, en tegen zijn hart spreken kon hij niet. Hij sprak : "België sterft, België is aan het sterven. België is gestorven als slachtoffer van plicht en toegenegenheid. Maar België zal verrijzen en wij rekenen op de zoveel geboekte, zo luid uitgebelde edelmoedigheid der Fransen. 't Is te hopen dat we niet zullen teleurgesteld worden. Maar Belgen en Vlamingen, vrij en onafhankelijk willen en zullen wij blijven. Mocht ons vaderland wat groter worden om zich beter te kunnen verdedigen, zonder andermans hulp te moeten afsmeken, of zonder het machteloos slachtoffer te moeten zijn van een andermans onmacht." Waarlijk, die woorden koelden wat de geestdrift. En men zag dat het Broerken moeilijk verkropte, dat vier miljoen Vlamingen moedwillig ontaarden door hun inlijving bij Frankrijk. Met het nagerecht werd weinig spel gemaakt want het ene na het andere bericht kwam in, en het scheen dat het nieuws niet

ARCHIEFJES

te pluis was. Een paar officieren wilden op de kerktoren om het gevecht gade te slaan. Broerken toonde hun de weg en maakte van de gelegenheid gebruik. Over ***Zarren*** *vlogen* ***ballen*** *links en rechts; hier en* kogels *daar zag men brand. De Duitsers schenen veld te winnen en de Fransen kwamen haastig achteruit, verscholen in hun schuilgrachten. De aftocht scheen geen vlucht maar 't was niet veel min. Gehele benden, bezaaid door verschrikkelijk vuur. Kanonniers die in volle vlucht hun stukken liepen redden. Een tweede lijn, die de aftocht beschermde, lag in* ***Zarren*** *en de derde lag in* ***Houthulst****. Zou die ook nog moeten in werking komen? Het scheen, want om kwart naar vier rolde ze hare matten op en scheen de vijand* ***tegen te trekken****. Doch 't was van korte duur. Na vijf minuten kwamen ze weder kampen. Ook al oog-verblinding. De Zusters waren wel twintig keer komen vragen of er geen gevaar was. Altoos hetzelfde antwoord : "Niet het minste. Ik zal U verwittigen." Ja, maar de bommen begonnen weeral in de weide te vallen en de Zusters waren*

tegen de vijand op te trekken

ARCHIEFJES

*niet meer **houdelijk**. De soldaten kraamden op.* te houden
Het Broerken vroeg wat vergoeding voor het gebruikte
in zijn huis; daar was niets te krijgen. Eerste bewijs
van edelmoedigheid, dacht hij. Hij ging de Zusters verwittigen
dat het tijd was hun pakske te maken. (Hij) Hielp de paarden
inspannen en ze waren weg ! De droevige stoet herbe-
gon. Honderden dorpelingen volgden en de soldaten ver-
meden de grote weg uit vrees voor de bommen die
*van **Klerken** konden komen. En inderdaad, wat stappen*
verder hield een officier ons Broerken tegen, zeggende :
Hoe durft gij hier alleen op de brede weg gaan,
elk ogenblik kunnen bommen vliegen op de
***aftogende** soldaten. Hij wist er niet méér van dan* terugtrekkende
de anderen, zij zagen noch hoorden bommen.
Treurig ging de stoet voort. 't Werd pikdonker
*en ze wisten niet waarheen. **Merkem** zat*
al proppensvol en andere wegen waren er niet. Toch
*stapten zij te **Merkem** even binnen en **lieten***
***aan** paard en de wagen. De anderen die geen (plaats)* aanlaten = niet uitspannen
konden vinden, stapten treurig voort en die

ARCHIEFJES

moesten blijven, wilden mee, want 't was
*in **Merkem** ook al heel onrustig. Bidden en wenen,*
en 't was al wat men onderweg hoorde; hoeveel gebeden
die oorlog al heeft doen ten hemel stijgen, is onge-
looflijk. God heeft de mensen tijd gegeven
en lust om te bidden, dacht Broerken. En hebben
(ze) wat aardse gemakken en goederen verloren, ze zijn
bezig met hemelse schatten te vergaren. Traag
en treurig gingen ze voort maar moesten soms
een half, of een uur wachten voor de troepenbeweging.
*Ze **gingen** langs **Noordschote** naar **Reninge** gaan,* zouden
daar had Broerken twee nichten en zijn zuster in het klooster
en ze zouden doen wat ze konden om hen te her-
bergen. Zoo was het. Heel laat kwamen ze half-
*dood aan. De Zusters waren in bed en de **Staf** was* Legerstaf
in hun huis. 't Was toch overal hetzelfde. Aan-
*stonds **stonden enigen** te been en ze kregen wat eten* waren enkele Zusters
en een legerstede. Broerken wist van geen slapen
en verdreef zijn kommer met een sigaar en een
hartelijk gebed. De morgen brak veel te laat aan

ARCHIEFJES

Dinsdag 20 oktober 1914

*volgens hem. Algauw nochtans **gerochten** ze in de* geraakten
vroegmis en ontvingen met ons Heere kracht en
licht. De heer pastoor kwam een bezoek brengen.
Een hartelijke man voorwaar. Het Broerken vertelde
zijn wedervaren en hij stond verwonderd te kijken.
Dan verzocht Broerken hem zijn voorzorgen te
nemen want die goede man had nog niets ge-
daan. Hij wist te vertellen dat de koning daar ge-
weest was en met grootmoedige droefheid sprak :
"Dit is het enige wat van mijn dierbaar Vader-
land nog overblijft. Dit hoekske verlaten wij niet,
*hier zullen wij sterven." Dan zou **hij** beginnen* die pastoor
*zijn kostlijkheden te **delven**. Hij sprak hun enige* *in de grond stoppen*
aanmoedigende woorden toe en vertrok. De Zusters
daar begonnen ook hun toebereidselen te maken
en bedankten het Broerken voor zijn waarschu-
wing. 't Is droevig genoeg altoos zulks te moeten
*doen. Daarna was hij **op trot**, op zoek en uitkijk* op weg, te voet
naar nieuws en de staat van zaken overal na-
gaande. Groot was zijn verwondering toen hij

ARCHIEFJES

*daar dezelfde soldaten vond als in **Houthulst**.*
Ze waren tenminste 12 km achteruitgekomen en
het geschut naderde ontzaglijk rap. Hij kwam
terug en sprak tot Moeder Clara : "Het zal hier
niet lang veilig zijn." Zij nam de woorden uit zijn
mond en sprak : "Waar naartoe?" Hij stond een
wijle te denken en vroeg een kaart . Had hij niet
horen zeggen, de bondgenoten zullen zich verdedigen
op de IJzer? Zo binnen de IJzer moest het veiliger
zijn. Er werd niet lang uitgesteld, het paard ingespannen
en weg waren ze. Treurige stoet weeral en ijselijk kanonnen-
gebulder. Ons Broerken ook kreeg voor twee dagen kieken-
vlees als hij die donder hoorde, sedert dat hij de
***ballen** boven zijn hoofd had horen sissen. Lang* kogels
gingen zij en vervelend was de weg, niets dan weiden
en stomme koeien, die daar kalverachtig stonden te
kijken in het najaar en de stervende natuur. De Zusters
*werden wat achterdochtig omdat (ze) het geschot zo **naar*** nabij
hoorden, doch het Broerke hield staande dat men daar
ten langste mogelijk zou veilig zijn, alhoewel

ARCHIEFJES

*er sommigen **al** een andere kant een veiliger* *aan / langs*
oord zochten te vinden. Het vervolg
moest leren dat ze zich bedrogen. Na lang, zeer lang
*trappelen, naderde men **Wulveringem**. Daar*
stootte Broerken iets tegen het hart dat voorzeker
*niemand dan hij bemerkte. Een van die **kenschetsende*** typische
***dibben**, met kromme **pikkels**, een van (die) afgun-* *schijnbaar onschuldigen - benen*
stige, baatzuchtige en ikzuchtige
mouwenvegers, stond daar op (de) loer. Nauwelijks zag
hij dat wij de grote weg van Veurne naar Ieper
*verlieten en **Wulvergem**waarts insloegen of hij vroeg,*
*belang stellend in de **onwantrouwe** Zusters :* *van geen kwaad bewust*
*"Naar 't klooster?" Ik zag hen JA knikken; dan **zikkelde** hij* sukkelde
*vooruit en zond zijn twaalfjarige zoon, de **weer-***
***splete** van zijn vader, nog rapper (naar) voren om de* evenbeeld
*Zusters van **Wulveringem** te waarschuwen. Schuw*
keek hij van tijd (tot tijd) achter hem om te zien hoe rap
hij moest gaan. Men zou hem kunnen bedriegen.
Hij betrouwde niemand want hij speelde vals.
***Beneed** hij niet die vluchtelingen, dat deelgenoten* benijdde

ARCHIEFJES

*van zijn ongeluk ook een **bete** broods en dak zou-* stuk (bijten)
den gevonden hebben. Het Broerken had dat alles in de
*gaten en stapte toe. En lopen dat hij deed, de **zikkels*** benen
van zijn lijf en – ach arme – hij ging het zeggen, en men
antwoordde : Sluit de deur, er is geen plaats meer, wij
kunnen ze niet aanvaarden, ze mogen niet zien dat het
een klooster is, en zijn herte voorzeker popelde van
vreugde. Doch het was van korte duur! Broerken was
*daar geen vreemdeling, als hij was. Hij werd met **gultig*** mild
herte en open armen ontvangen en - om hem en zijn zuster - al de
*Zusters van **Houthulst**. En de nijdigaard zat in een hoek*
te loeren en zijn hart op te vreten, en schone mondjes
te trekken naar de nieuw aangekomenen, en gaan knab-
belen achter de pilaren in de kerk. Broerke moest zijn
ogen draaien als hij hem daar zag zitten; daar toch
was zijn plaats niet. Hoe mocht de goede Herder op
*zulk een hart zien. Die lange muil **heeft onze geschie-***
***denis afgedraaid**.* *'t Is omdat men zo zelden zulke wan-*
schepsels ontmoet in zulke tijden, in ons gulhertig Vlaanderen.
*De Zusters van **Wulveringem** wedijverden om*

* hiermee bedoelde de schrijver waarschijnlijk dat dit voorval een andere wending heeft gegeven aan / een negatief licht heeft geworpen op zijn nobel verhaal

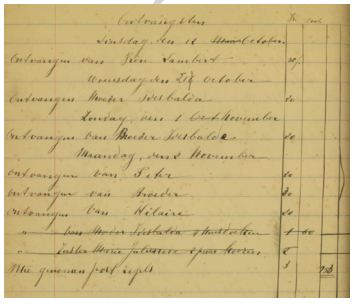

Tussen blz. 67 en 68 steekt een ongenummerde bladzijde waarop ontvangsten zijn aangeduid in francs en centimes …
Dinsdag, den 12 October
Ontvangen van Frère Lambert 50 f
Woensdag den 21 October
Ontvangen Moeder Idesbalda 20 f
Zondag den 1 November
Ontvangen van Broeder Idesbalde 20 f

ARCHIEFJES

Maandag den 2 november
Ontvangen van Peter 20 f
Ontvangen van Broeder 30 f
Ontvangen van Hilaire 20
Ontvangen van Moeder Idesbalda 4 neusdoeken 1,60 f
Ontvangen van Julienne 2 paar koezen (kousen) 2
Meegenomen postzegels 3 f ***153 F***

alles bij te brengen wat maar enigszins mogelijk was. 't Ergste was de slaping voor zoveel volk en zo een klein huizeken waar er al 81 vluchtelingen zaten, waar dagelijks Aalmoezenier en officieren kwamen slapen. Broerken kan bij den heer Pastoor gaan. 't Was een oude kennis. Hij werd er als vriend ontvangen en was blij zijn plaats aan de Zusters te kunnen afstaan. Hoe dat die mensen daar ***al*** *plaats gevonden hebben, dat is de Hemel* allemaal *wijs, de een met een stoel alhier, de andere met een strozak aldaar ; doch eerst moesten de vreemde Zusters plaats hebben. Dat noemt men Vlaamse, christelijke herbergzaamheid.* ***'s Anderendaags*** *ging men eerst op zoek naar plaats, en gelukkiglijk vond men een half huis waar de Franse Zusters gewoond hadden.*

Woensdag 21 oktober **'s Anderendaags** verwijst hier naar de dag, volgend op dinsdag 20 oktober. is eveneens niet expliciet vermeld in het dagboek.

Gauw werd ***alles***

belopen*, voor stoelen en tafels en bedden; de* voor alles gezorgd *Zusters die* ***wrochten*** *gelijk de miertjes … en ons* werkten

ARCHIEFJES

Broerken, die had er deugd in. Hij zag hoe moei-
lijk het voor de Wulveringemnaars was, maar
wat moest hij doen? Als hij zag dat alles goed zou
aflopen en men hem missen kon, want het Broer-
tje van ***Wulveringem*** *behielp alles, dacht hij dat zijn plaats niet*
was onder al de nonnen en hij besloot ***zijn voeten*** weg te gaan
de kost te geven*. Eerst naar* ***Veurne***
om Tante inlichtingen te geven. Ge moet weten, die Tante
was ***bestierster*** *der Annunciaten te* ***Veurne****, ze was geen* bestuurster
Moeder maar ze ***bestierde*** *de school. En ze wilde ook al* bestuurde
weten wat in de familie omging, en vanop haar
duimpje doen draaien. Broerken zag dat al wel, maar
maakte van de nood een deugd, en ook … wat kon het hem
schelen? Hij ging dus eerst naar Tante en was er weer-
al gekomen als een engel, doch hij zou (er) niet lang ver-
toeven en was met de noen al weer in ***Wulveringem*** *:*
dat had hem drie uren gaans gekost.
Zo een uurtje gerust en wat gegeten en hij was weer
de baan op. Wat waren de Zusters ***met hem be-*** om hem tenzeerste bezorgd
teuterd*, hij zou* ***ievers*** *verongelukken, zich te veel* ergens
vermoeien en ziekte opdoen, in de handen van
de Duitser vallen en wat weet ik nog al.

ARCHIEFJES

Ons Broerken werd dat klagen moe en zou naar
Krombeke *gaan, daar woonden zijn broeders. Hij zou*
hun het nieuws gaan mededelen en in oorlogstijd
zijn geboortedorpje gaan afzien. 't Was daar
al te male *overhoop. 't Was vechten en oorlo-* allemaal
gen dat de klok sloeg. Hij kwam vluchtelingen te-
gen van alle kanten, die nieuwsgierig naar nieuws
stonden te hunkeren en armzalig gingen dwalen
tussen de velden. 't Was pijnlijk om zien, en nochtans
de boer die ***bewrocht*** *zijn land als gebeurde er niets;* bewerkte
hij zaaide en hij plantte en betrouwde op God die al-
toos zijn enige hoop geweest was. Maar lang was de
weg naar ***Krombeke*** *en Broerke zag (er) zo wat vreemds*
uit, soms niet weten(d) welke weg in (te) slaan en dit trok
vele ogen op hem want men vreesde overal en al-
tijd bespieders, ze liepen trouwens rond met duizenden
onder alle ***slachten*** *en staten. Dikwijls vroeg hij de* alle geslacht en rang
weg om geen verloren stappen te doen want
hij kreeg lood in zijn schoenen en plaats in de maag, en
altijd stapte hij maar voort. 't Stoof er van alleen-

ARCHIEFJES

*lopers, (*rottenobiels*) zegden de mensen. Somtijds met vijftig achtereen en dan weer een alleen, aan wie Broerken wat wantrouwig de weg vroeg en nog wantrouwiger werd als deze hem niet kon aanwijzen. Wat was dat een eeuwig einde van* ***Izenberge*** *naar* ***Stavele****. 't Broerken dacht dat hij er nooit zou komen. Hij had nu al vijf uur afgelegd en er stonden er nog twee voor hem. Eindelijk* ***gerocht*** *hij te* ***Stavele****.* ***Het docht hem***

geraakte *Hij had de indruk*

hij had van zijn leven de streek niet gezien. Hadden de planten en de grond, en de blik en de gang en trant en taal … O! ja, die zoete, zingende taal die zo dikwijls zijn ziel had verrukt ; die zo verlaten, misprezen, veracht en nutteloos geoordeeld (wordt), maar die , ja ook zo edelmoedig verdedigd, zo vurig bemind, zo neerstig bestudeerd en onmisbaar geacht wordt … Hadde dat alles, zeg ik, hem niet gezegd dat hij in zijn geboorteland was, zijn ziel zei het hem, maar zijn oog, en zijn geheugen niet. En hij stapte en stapte en sleepte (zich) maar voort. En overal maar soldaten en vluchtelingen die nieuwsgierig en wantrouwig hem vragend stonden aan

ARCHIEF

te kijken, doch Broerken, was weinig van sprake
en kuierde voort. De duisternis viel ***allengskens*** *en* langzamerhand
hij moest nog zo ver. De wegen werden hem bekend
en zijn voeten werden lichter ; zonder ongeval kwam hij
thuis, ja, in zijn ouderlijk huis. In het enigste plek-
sken waar eens zijn wieg stond, dat nooit door vreemden
voet was overtreden, waar eigen taal en eigen zeden
te huis *waren ; waar men 's avonds nog rond den* thuis
heerd *geschaard - O! ja, rond (de) Vlaamse* ***heerd*** *– de* haard
Rozenkrans bidt, als vroeger, als vader en moeder za-
liger nog leefden. Ja, 't was alles nog zo christe-
lijk Vlaams. Elders was (het) veel verfranst, de
Franse kanker stond daar ook sluw en ***flemend*** vleiend
aan de deur te loeren. Maar binnen was ***hij*** *nog niet,* die kanker
neen, het ***herte*** *is nog Vlaams en 't zal het blijven.* hart
Het vreemd kanon bulderde in de streek, maar daar zou
het niet komen, vluchtelingen waren daar welkom,
ze kwamen daar hun Vlaamse aard ***verstalen****;* tot staal maken
ze vertelden Vlaamse ***kluchten*** *en het* moppen
bannelingsverdriet verjagen; ze stortten Vlaam-

ARCHIEFJES

se gebeden om sterkte van boven te krijgen.
Ze zouden voortaan meer Vlaams worden, om zulke harde beproeving niet meer van doen te hebben.
Ons Heere was die weelde, de lelijke beeste, komen doden ; ze kusten Zijn hand die, hoe hard het (ook) was, hen strafte of beproefde. Ze wilden hem daar houden, lang, totdat alles in vrede was. Doch Broerken sprak: ik heb een uurtje, deze avond wil ik bij Zuster Idesbalda zijn. Welnu, dat was te St-Sixte, zij was daar overste der Zusters, en St-Sixte ligt te midden der bossen, en 't was donker, pikdonker, en Broerken had die dag al 7 uur afgelegd en 't was nog een groot uur van daar. Neen, dat mocht, dat kon niet zijn. En 't moet, zei Broerken, en zijn Broeders, ze wisten als hij zei : en 't moet*, dat er daar niets aan te doen was. Hij at hartelijk, was gerust, het smaakte, het grofste was goed genoeg. En daarna op stap. Over grachten en velden, in de donkere avond. Maar, zult ge mis-schien denken : wat mag Broerken zo in het hoofd gehad hebben om alleen weg te lopen?*

ARCHIEFJES

Wel hoor! Hij had te ***Wulveringem*** *gezeid van zo te doen en zonder noodzakelijkheid veranderde hij niet, dat is één, en daarbij, dat ouderlijk huis had voor hem zoveel aantrekkelijkheid dat hij de bekoring duchtte want velen zeiden hem, blijft hier, ge kunt* ***nievers*** nergens *beter zijn dan thuis, ge ziet het wel, nu het gevaar (er) is moogt ge gaan lopen en overal in de weg; hier zult ge met open armen ontvangen zijn. Meer dan eens en van alle slag van lieden had hij dat gehoord, en dat is twéé, en dat was beslissend voor hem, want wie het gevaar bemint, die zal erin vergaan, zegt het spreekwoord. Als ze lang gegaan hadden en gans beslijkt waren, kwamen ze aan* ***'t Jagershof****. Daar woonde een oude kennis. Broerken wilde goeden dag zeggen en deed het. Maar tot zijn ongeluk, want als ze buiten kwamen was het zo* ***stekedonker*** *dat, dat … ze het bos in liepen,* *zagen geen steek voor de ogen* *de weg verloren en dwaalden door takken en bramen. Na lang zoeken zagen ze geluk-kig een licht; daar gingen ze naartoe. Ze kwamen op eenzelfde punt uit, en gans beschaamd, langs*

** Bestaat nog steeds : even googlen*

https://www.opcafegaan.be/krombeke/t-jagershof

ARCHIEFJES

de grote weg voort. Ja, maar die weg waren ze
*aan het **vermaken** en vuil dat alles was, vuil … in de* herstellen
kleistreek en het nat najaar! Eindelijk toch
*kwamen ze aan **St-Sixte**.* St-Sjiks*, zeggen de*
mensen. Maar … nieuwe teleurstelling : alle
buiten hofdeuren en -hekkens waren gesloten, daar
waren geen bellen aan. Roepen, hoorde men niet, slaan
ook niet en daar was een leven en een bewe-
ging, en overal licht in de klassen, en overal.
Wat ging daar om? Broerke wist het niet
doch zag dat het hem wat moeite zou kosten en
was tevreden. Want dat gemakkelijk leven in de we-
reld had hem gevaarlijk kunnen worden en nu,
nu droeg hij toch ook zijn pakske in de oorlog.
*Ze gingen vragen in **het gebuurte** of er middel was van bin-* de buurt
nen te geraken en JA, nu hadden ze het gehoord binnen. Daar
nog eens werd hij ontvangen als een engel. Maar, ja
maar, het huis zat vol vluchtelingen. Het oude-mannenhuis
*van **Reninge** was daar aangekomen. Daar stond*
het Broerken voor de eerste (keer) van de oorlog verbluft.

ARCHIEFJES

*Vòòr drie dagen zat hij in **Reninge**. Waar waren de Zusters van **Merkem**? Waar die van **Reninge** waar hij bij was gevlucht de eerste keer? Om daar te slapen moest hij dus niet denken. De goede Moeder Idesbalda zond hem naar de Paters. Daar ook was alles proppensvol. Doch hij vond toch nog een kamertje, een kleintje. Ze wisten hem te vertellen (dat) de priesters van **Jonkershove, Merkem** en **Reninge** daar waren. Hij wilde dus niets dan een klein **vernepen*** eng

*kamertje dat in de laatste drie jaren niet gevaagd geweest was en dat een toevlucht was voor oude, versleten potten en pannen, tot zelfs een bord met Griekse letters, en ons Broerken vroeg welk stelsel zij volgden voor **snelschrift**, hij verstond er niets van. Algauw* stenografie

lag hij neer en de slaap viel hem nog zo lastig niet op zijn strozak op de planken, want vermoeidheid is het zachtste bed. Die pater die hem zijn bed toonde was nochtans zo babbelachtig en hij was zo moe ; nu die mens was voorzeker blijde van zijn tong eens te mogen ontbinden. De oorlog is toch nog voor iets

ARCHIEFJES

goed, dacht Broerken, en getroost sliep hij in.

Donderdag 22 / 10 / 14

's Morgens

trachtte hij een weg te vinden om uit te geraken. De lange kloostergangen waar hij gans alleen te dolen liep, maakten op hem een zonderlinge indruk. Hij wist noch waaruit noch waarin en hij was daar ongeruster dan tussen de bommen. Ten laatste nochtans hoorde hij zingen. Hij ging er op los. De Paters toonden hem de sacristie, zij meenden immers dat (hij) moest mis gaan lezen. Hij ging al trekhielen(d) en vroeg de H. Communie ; hij kreeg ze aan het altaar en hij, die nooit veel voor kerkratten was geweest, zat daar nu geheel weinig op zijn gemak tussen de zingende Paters. Die stonden, en zaten, en bogen en knielden zonder ophouden, en Broerken, deed het algauw mee. Hij stond wel eens te loeren hoe hij zou buiten geraken want dat had al lang geduurd en hij had al zijn gebeden rond. Eindelijk ging hij uit maar hoe buiten ***gerocht****?* geraakt *Dat was wat anders! Na lang lopen en zoeken en kijken wees een zwijgende Pater hem de eetzaal aan. Hij bedankte en vroeg om buiten te geraken. Alras was hij bij Moeder Idesbalda. Daar was hij meer op zijn ge-*

ARCHIEFJES

mak. Hij had eerst en vooral zich wat willen wassen.
't Was gauw klaar. Die goede Moeder wist niet
hoe hem te voldoen en hij had algauw gedacht dat hij buiten
de oorlog was, had hij niet gedurig het kanon
horen bulderen. Alras was hij weer te been, naar
***Wulveringem**, langs Westvleterenweg. Daar woonde*
overal van zijn familie, maar hij had luttel tijd.
Toch mocht hij niet voorbij lopen zonder eerst zijn Tante
te zien. Maar O wonder! Daar vond hij de nonnen van
***Reninge** in wier klooster hij geslapen had. Hij*
toefde daar een wijl en was weer te been. Wat verder
vond hij de enige en zelfde Franse solda-
*ten die hij in **Houthulst** gezien had ; hoe dikwijls*
zou hij ze nog zien. Dat was weeral een paar
uren achteruit, dacht Broerken, en het geschut was
*vreselijk **naar**, toen hij wat verder aan de IJzer*
nabij
kwam. 't Was een waar kanonnengevecht.
*Altijd maar voort een weg gezocht naar **Wulverin-***
***gem**. Vluchtelingen te allen kante, de zonder-*
baarste bemerkingen (en waarlijk het was om er

ARCHIEFJES

niet wijs uit te geraken!). De enen wilden dat het een
***'framaçonnentrek'** was om het Katholiek België plat* van de francs-maçons
te hebben ; anderen zegden : 't Is de schuld van de priesters die al-
tijd riepen : de wereld wordt té boos, er moet een gesel ko-
men. Anderen zegden : Duitsland wil meester zijn van
de wereld. Weer anderen : 't is Engeland die geen mede-
dinger kan verdragen in handel en nijverheid. Anderen :
't is Frankrijk dat weerwraak wilde nemen en
niet wist hoe doen. Dikwijls moest Broerken zeggen :
de tijd zal het uitwijzen, maar tot nu toe is één ding
zeker, dat België - menselijker wijze gesproken - onschuldig
bestormd is geweest en schrikkelijk geleden heeft. Doch
God weet het best en is van boven alles bezig met regelen,
met te slaan en te genezen en eenieder zal hij recht laten
wedervaren. Laat ons hopen, is het hard, 't is een goede
Vader die het geeft tot ons goed, als wij maar onze plicht
vervullen. En de gazetten die zo gelogen hebben, zegde
een ander, dat is een schande ; als zij zo liegen voor het
ene, kan men ze dan geloven voor het andere?
Heeft de Belg dan waarlijk geen moed en wil meer

ARCHIEFJES

genoeg om de waarheid te kunnen horen en de
last te dragen, hoe groot hij ook zij, zei Broer-
ken, ze moesten niet liegen. 't Is te hopen dat België (zich van) gans
zijn plicht heeft gekweten en nog meer ; het is klein-
geestigheid van zo benauwelijk zijn ogen te sluiten
voor de waarheid. Maar wat wilt ge? Rond (de) middag
***gerocht** hij in **Wulveringem**, voorzeker gans moe en* geraakte
afgemat ; dat was te veel in twee dagen. En altoos en
*altoos maar te midden de soldaten, en **afsteken** en om-* kortere weg nemen
wegen doen. Want waarlijk, in dat hoeksken van
België, binnen de IJzer, de Ieperlee, de vaart van
Ieper naar de Leie, was zo proppensvol vluchte-
lingen, dat ze stonden gelijk de haren op een hond ;
en voegt daarbij een half miljoen soldaten, mis-
schien een miljoen, en ge zult een gedacht hebben
van wat er daar omging. Geen tien stappen zelfs
in het platte veld of in de donkere avond
kon men doen zonder mensen of soldaten te ont-
moeten. Na een klein verfrissen was hij weeral weg,
overal in het rond (om) alles af te zien. Er werd schrikke-

ARCHIEFJES

lijk gevochten die dag, en elke dag vreesde men de doorbraak. ***Diksmuide*** *stond te branden,* ***Keiem*** *en* ***Beerst*** *waren om zo te zeggen weggeveegd. Van de beide boorden van de IJzer bleef er niet veel meer over.*
't Was zonde en deernisse van die prachtige dorpjes van 't eigenaardigste (stukje) van België, maar, zegden de mensen, ze roken nog al veel aan de badsteden en onder opzicht van zeden, dat zegt veel. Arm België, zegde Broerken, waar hebt ge dat toch verdiend? Of boet ge voor een ander? De dag ging rustig voorbij en Broerken ging bij mijnheer Pastoor slapen.

Vrijdag, den 23 oktober 1914

De vorige dagen waren zodanig kort aaneengebonden dat men nauwelijks de scheiding zag ; nachten waren er bijna niet, doch voortaan zou men beter de scheiding zien.
't Broerkens zusters waren zodanig ongerust, dat (hij) met de donker niet meer mocht uitgaan en altijd moest thuis (zijn) bij klaren dag of anders zou (hij) niet meer mogen gaan !
't Zal wel waar zijn, dacht hij. In de vrijdagmorgen stak hij uit naar ***Veurne*** *om het opgeschepte nieuws*

ARCHIEFJES

te gaan dragen. Met open oren stonden ze te luisteren.
Het kanon bulderde daar afgrijselijk sterk, doch nie-
mand was verschrikt, alles was altoos geruststellend en men zou
alleszins niet dulden dat ze daar overstapten. Nochtans,
ja, nochtans! Men maakte gereedschap , ten onrechte gelukkiglijk.
Broerken wilde naar ***Nieuwpoort-Baden****, daar waren ook* Nieuwpoort-Bad
Zusters der Boodschap, en hij zou gaan zien. Ze meenden dat
ze niet uit konden; maar vandaag kon het toch niet
zijn want het draaide rond twee uur en 't was wel twee
uur van daar. Toch wel, zei Broerken, en ras nam hij
het noenmaal. Welk een! In Veurne was alles uit. Daar
was noch bier, noch brood, noch boter, noch kaas,
noch eieren, noch vlees, noch vis. Wat aten ze toch?
Ewél, wat aardappelen en rapen, en dat was het noen-
maal, en daarmee op stap. Daar waren twee brugge-
draaiers afgekomen van ***Nieuwpoort-Baden****. Die mensen*
moesten toch ook wat eten en die wisten goed de weg naar
Nieuwpoort-Baden *en waren bij de Zusters geweest. Ze waren*
op de loop gegaan bij het beschieten der brug
en bleven zo kort mogelijk bij. Ze spraken onderweg

ARCHIEFJES

van het een en ander, en het kanon, dat bulderde af-
grijselijk voort. Wat zagen die geruste duinen er nu uit,
op hun gulden kruinen donderde het kanonnengedreun
en op zowat een tien minuten afstand ontploften de
bommen op ieders zicht. Boeren en werklieden vergader-
den ras wat nog op het land was van bieten en aardap-
pelen. Ze waren niet benauwd, die mensen, ze ***wrochten*** werkten
daar zo gelaten en zo gerust als in vredestijd. En wanneer
de vuurballen wat te dicht kwamen, geruster dan
tevoren. Die bolletjes zijn niet te vrezen, men ziet
ze komen van ver, maar, zegden ze, 'k zal algelijk
wat moeten plaats maken, (want) ze beginnen op vier of
vijf meter afstand te vallen. En ze gingen een eindje
verder werken. En ons Broerken stapte ook naar voor,
tussen de bommen die daar links en rechts maar
uitbarstten vanuit ***Ramskapelle,*** *waar de Duitsers*
overgekomen waren*. Met open mond stonden die Zusters*
daar te luisteren, niet wetende waaruit of waarin, en in
zee begonnen zes oorlogsschepen te schieten boven hun
hoofden. Dat horen wij ***geerne****, zegden zij, die willen* gaarne / graag

Uit de **Soldaten-Zeitung** van 4/1/1915

** De Duitsers waren er inderdaad in geslaagd de IJzer over te steken en tot in Ramskapelle-dorp te geraken. Ze werden op het eind van de maand teruggedreven door Belgische en Franse troepen, hierin geholpen door de onderwaterzetting. In Ramskapelle herinneren de molen en de demarcatie-paal aan deze bloedige episode. Op de paal staat gebeiteld :* Hier werd de overweldiger tot staan gebracht.

ARCHIEFJES

*ons geen kwaad. Maar **algelijk**, een schip had geschoten* toch
zonder bevel en was van een half uur mis. De bom-
men waren te midden der troepen van de bondgenoten
gevallen, een andere juist voor de kerk, die wat
ruitjes had doen uitdaveren. Broerken klapte een
*uurken en rookte een sigaar, en dan op trot naar **Veurne***
terug. Het was bij de vijven en de avond begon
te vallen ; de wegen waren hem schier onbekend en zo
***naar van 't vuur**. Daarbij, men had verteld dat de* dichtbij de gevechten
*brug gedraaid werd in **Veurne**, na de zessen. En*
*hij had nog twee uur af te leggen eer hij in **Veurne***
was. Ge kunt denken of hij stapte, de benen van zijn
*lijf, zò haastig dat hij zijn weg miste en al **Oost-***
***duinkerke** terecht kwam. Nòg een kwart om,*
dacht hij, en nog rapper gingen zijn benen. De sol-
*daten die overal **bij hope** lagen, dachten dat het een* in groot aantal
aalmoezenier was, of keken hem wat wantrouwig
aan. Hij ging en hij ging maar altijd voort. 't Was
*pikdonker als hij in **Veurne** kwam en **nievers** geen* nergens
lampje. Hij kende met moeite de weg bij klaren dag.

ARCHIEFJES

Wat nu aangevangen? De burgers bleven in huis, de soldaten waren er vreemd en kenden de weg niet. Op de markt en grote wegen was het verkeer verboden voor burgers, uit vrees voor de bespieders, want de Koning was daar! Ja, de zeer geliefde Koning van het dierbaar Vaderland. En nu had hij nog Veurne-Ambacht met de noordse, Vlaamse boeren, die rotsvaste Vlamingen, de Blauwvoeters en Kerels van vroeger. O! de Koning van Veurne-Ambacht en 't Poperingse ; de Poperingnaars met hun Keikoppen. O! zij waren zo fier dat ze alleen overbleven. En ze zouden voor niemand wijken. Dat alles speelde ons Broerken door 't hoofd, maar met al dat vond hij zijn weg niet. Al opeens steekt een burger zijn neus uit. Hij ***stekt hem vast*** => spreekt hem aan *en die bracht hem op de rechte baan. Dan gauw een woordje gezegd bij de Annunciaten, en Tante en Nichte en Overste, en hij was de baan af naar* ***Wulveringem****. Langs de weg liep alles vol soldaten en wantrouwig werd hij overal aangezien, doch stapte ras voort want de Zusters stonden angstig op hem te wachten, dat wist*

ARCHIEF JOC

hij. Stappen en stappen en altijd maar voort. Hij had weeral 30 km afgelegd die dag. Wat stonden ze benieuwd te gapen toen hij daar aankwam. En hem bij hoog en bij laag te smeken van ***binst de donkeren*** *niet meer uit te gaan. Wat hij beloofde maar niet met veel overtuiging, want 's anderendaags …*

als het donker is

Zaterdag, den 24 oktober *was hij weer de baan af en voor lang. Hij zou naar* ***Proven*** *gaan. En waarom dat nu? Ewel, hoor! Die dagen waren schrikkelijke dagen. De Pruisen stonden altoos op het punt van door te breken. En er waren daar, met de Zusters van* ***Houthulst*** *meegevlucht, nog-al wat oude mannetjes, wezen en oude vrouwen. Deze die in* ***Merkem*** *gebleven waren kwamen ook af. Dat was al wel, zolang het ging. Maar dat kon niet blijven gaan. En daarbij, als het op een vluchten kwam, wat moesten zij met die oude mensen doen? Zo, Broerken zou gaan zien of er geen middel was van in* ***Proven*** *te* ***gelukken*** *om ze daar in het Oude-Mannenhuis te krijgen. Hij stapte met* ***den vroe-***

erin slagen om daar te geraken

ARCHIEF

gen uit *want, lang was de weg en eentonig. Hij* 's morgens vroeg
moest nergens meer de weg vragen maar kwam voor
de tweede keer aan in de kleine herberg tussen ***Izenberge***
en ***Stavele*** *; een Kruisweg was er, en een Kapelleke.*
Daar woonde een eigenaardig vrouwtje. Daar ging
Broerken een glaasje drinken. Het draadje begon al
gauw van 't rolletje te lopen. Hij mocht daar ge-
makkelijk komen ; 't waren al goede mensen die daar
kwamen en zij had twee kaarsen in 't Kapelletje
gezet. Misschien de eerste keer van haar leven!
Maar wat wilt ge? ***'t Neep nu****. Maar, zegde ze, al toe-* *men zat in een benarde situatie*
springen(d), ze gaan toch niet doorbreken, de Duitsers.
Ah, zei Broerken twijfelachtig. Ze werd bevreesd.
Zij had al horen roepen : Wel neen, ze kunnen hier
nooit geraken; met Nieuwjaar is België ***gekuist*** *…* vrij van Duitsers
en zo voort, en zo voort! En nu, almeteen die
twijfel! Maar er zijn toch zoveel soldaten hier
voorbij getrokken! Wel twee duizend en zulk ***aardige****,* eigenaardige / bizar
met banden rond het hoofd en half zwart, ik was
er benauwd van. Wel, wel, is dat toch ***en 't wat****!* een toestand

ARCHIEFJES

Maar ze gaan toch niet doorbreken en wij gaan toch niet moeten vluchten ! En Broerken al denken(d) zei : 't Is te hopen dat dit hoeksken van ons land geen straf nodig heeft. Wel, wel, zei 't vrouwtje, we bidden toch zoveel, en hier komt er nooit anders dan goe(d) volk. Ze sprong dichterbij en zei : Maar Mijnheer, ze gaan toch niet doorbreken, niet waar, we zullen toch zoveel bidden. 't Is 't ergste, zei Broerken, dat de mensen zo gauw de straf vergeten als de weelde wederkeert. - Maar Mijnheer, wij helpen toch zo de armen. Ik kan wel geen gasten, vluchtelingen herbergen maar ik geef ze toch eten als ze komen. En ze trachtte zienlijk zichzelf 't overtuigen dat ze geen straf verdiende. Broerke ging voort, hij zag niet graag die kleingeestigheid. Hij stapte en stapte, en stapte nog, want ver was het doel en eentonig de weg. 't Was triestig om horen onderweg. D'enen waren hun huis kwijt, d'anderen hadden hun schone hofstede zien platschieten, en toch wisten al die Vlaamse boeren te zeggen : er was

ARCHIEFJES

niets meer aan te doen, 't ging té ver ; de mens
dacht dat hij God niet meer nodig had. En dat waren voor-
zeker van de braafste mensen in Europa die zo
spraken. 't Is wel, zegden zelfs sommigen die van
welstellend, straatarm geworden waren. 't Is wel
besteed, want anders zou Vlaanderen nog gevallen zijn
door zijn wulpsheid en dan, dan zou het nooit
meer op geraakt zijn. Petrus' Kerk staat nog
en zo lang die staat, zal Vlaanderen getrouw
herleven. Zij en 't Vlaamse volk, zijn zuster en broer
*zullen maar **tegare** van de aarde gaan.* tezamen
Ze zullen allebei voor altijd hun aard en lering
behouden, totdat de aarde gedaan heeft met draai-
en. Die taal deed 't Broerken goed en verkwikt stapte
*hij naar **Proven**. Maar ongelukkiglijk, heel het*
boeltje mislukte ; 't was daar alles opgepropt. Ze
sliepen buiten op stro, ze zouden het wel gaarne doen, maar…
maar …, maar met duizend 'maars' ben ik zover als tevoren,
zei Broerken. De enen trachtten (het) op de anderen te schui-
ven. De Overste van het Gasthuis die zijn redens zeer ge-

ARCHIEFJES

grond vond, zond (hem) naar de heer Pastoor, die wel voelde dat het niet kon zijn en ja, en ja, en wat weet ik nog, en Broerken trok ongedaner zake er vandoor naar zijn Broers ; hij was dood dit maal, omdat zijn stappen verloren waren en dat het de vierde dag was dat hij 8 uren per dag aflegde, dat 40 km daags, dacht hij, en vandaag is het voor niets. Het mag niet. Hij begon te denken dat (het) maar van weinig nut meer kon zijn voor de Zusters. 't Werd schaarsheid van plaats en voedsel en hij dacht naar Engeland te trekken en zou willen een burgerpak hebben. Hij vroeg dat aan zijn broeders. Zij gaven het hem met de grootste bereidwilligheid. Ze deden wat vlees en honig in een pakske en Broerken trok voort naar ***Wulveringem****. 't Zou laat worden, dacht hij, want 't was na den drieën en hij zou zo wat tegengehouden worden onderweg. En dat pak, O, dat pak. Hij was doodmoe! Waarlijk, hij verlangde naar de duisternis om het te kunnen op de schouder dragen. Hij moest niet lang wachten want hij*

ARCHIEFJES

*was nog in **Stavele** niet of 't was pikdonker.*
Gelukkig dat hij al de weg wist. Hij verwenste wel
honderd maal zijn pak en veranderde het nog
*meer van arm en schouder. **Edoch**, dat griefde hem* Doch
nog niet het meest. 't Liep daar vol Franse soldaten
en die mannen hebben lichte zeden! Hij zag daar
te midden de straat, in den donker, een onnozel schaap
van jonge dochter met die mannen bezig. Ze kende, de
dwaze, een paar woorden gebroken en onge-
lukkig Frans, juist genoeg om haar eerlijkheid
en haar ziel te verkopen. Ge moest haar zien haar best
doen en kroppen van fierheid dat ze zoveel kon.
Wie toch draagt er die last op zijn geweten van dat
*wapen, dat **zoveel te** gevaarlijker is daar het nuttig* des te
en onschuldig schijnt, haar in handen te stellen? Ik
zeg van haar Frans geleerd te hebben. Of zijn er nog
geen gevaren genoeg? Leert men ook wel, dacht Broer-
den, het gevaar vluchten, dat de kennis van Frans
medebrengt? Daar twijfel ik straf aan. Arm
Vlaanderen, zucht hij. De helft door de vijand bezet

ARCHIEFJES

en de andere helft door zo genoemde vrienden bedorven. Heer God, waarom slaat ge zo hard? Doch, dat uw wil geschiede. En treurig stapt hij voort. En wie wist of hij die dag in ***Wulveringem*** *zou geraken. Hij had genoeg van den donkeren, het uur der misdaden. Mijmerend ging hij voort, zijn geest doorploegend om een oorzaak en een uitkomst van de straf van zijn Vaderland te vinden. Het troostelijkste en bedroevendste speelde hem beurtelings voor de geest. Misschien is het om de Belg meer eigen gedacht, meer eigen geest, meer eigen aard en eigen zeden te geven. Daarvoor keken zij veel te veel naar buiten, en wilden met een der drie grote stromen mee en lagen te twisten en te kijken welke de klaarste was en ze zouden beter hun eigen weg gegaan zijn. Misschien zal het daarna beter gaan, nu ze de voor- en nadelen van de verscheidene strekkingen gezien hebben. De strekking van het Oosten met ijzeren tucht en zijn ruwe heerskracht ; die van het Zuiden met zijn weke, wulpse tuchtloosheid ; die van het Noor- den met zijn koele en berekende hebzucht. En hoe*

ARCHIEFJES

zal België daarin schitteren met de deugden van allen en
zonder iemands gebreken. Hoe schoon! Té schoon!
Misschien zal België onder de ijzeren wet der Pruisen komen.
Ach arme dan, maar nooit zal het dit blijven dragen.
Maar wat al lijden staat er dan te wachten. eerlijk
lijden, ja, maar pijnlijk. Misschien zal de Duitser
verplet worden en zal de Franse geest als een
verpestende wind over mijn lief Vaderland waaien
en zijn volk bezoedelen en ontaarden en onbe-
*dacht als heilzaam niet **tegengewrocht** worden. O! treurigste* tegengewerkt
aller gevolgen. Heer, spaar er ons van. En zo mij-
merend stapte hij lastig voort, met een pak op zijn schou-
ders, één in het hert en één in de geest. Aan het nat
bedauwde gras dacht hij niet, noch op het ritselende blaadje
dat in 't windje zong, noch op de eigenaardige herfstscheme-
ring die de nacht medebrengt ; niets van dat alles zag hij.
Zijn geest en zijn ogen en zijn oren en hart, 't lag alle-
maal in de oorlog. Oorlog te allen kante, oorlog
in het hart, oorlog in de geest, oorlog binnen, oor-
*log buiten, **krijg** te lande, krijg op zee, krijg in de* gevechten / oorlog

ARCHIEFJES

lucht, krijg al boven, krijg al onder … en Broerken dacht :
het leven is een strijd. Waarlijk! En al krinkelen(d)
en denken(d) tussen paarden, wapens, gerij en getuit,
*kwam hij **zonder wete** te **Wulveringem** aan. Daar* *zonder het te beseffen*
waren gulhartige lieden, maar ze waren zo bekom-
merd. Zij hadden meer dan eens gezucht : hij zal eens
weg blijven. Zijn hart zwol weer als hij die goede Vlamin-
gen zag, die gulhartig voor iedereen een handje toesta-
*ken en van alles het beste maakten. Die baden en **wroch-*** werkten
***ten** naar echte Vlaamse aard, die vrede noch moeite*
kenden als 't was om noodlijdenden te helpen.
Daar waren voor het avondmaal : drie aalmoeze-
niers, een paar krijgsheelmeesters en veldgeweerschutters en
zo voort. De veldgeweerschutter, zo een jonge edele
*vrijwilliger, kuis opgevoed, wist nogal veel te **beknib-*** bekritiseren
***belen** hier en daar. En klagen van burgers en krijgers*
was in zijn mond geen wonder. Hij wist te vertellen
*dat te **Diksmuide**, de Duitsers 250 man over de IJzer*
stuurden, dat ze allen waren weggemaaid, dat 250 anderen
kwamen, die hetzelfde lot ondergingen, dat er 250 volgden

ARCHIEFJES

maar dat de Belgen het hart niet meer hadden om voort te doen en die lieden gevangen namen. De aalmoezenier, een verstandig en bezadigd man, wist te zeggen dat er in ***Veurne*** *14.000 Belgische gekwetsen kwamen in 3 dagen, dat men 1/7 daarvan doden moet rekenen, 1/5 krijgsgevangen … Rekent en telt ?! Die slag, stemden allen in, is verre weg de vreselijkste die ooit op de wereld gevochten is geweest en de Belgen speelden weer, voor de acht eerste dagen, de hoofdrol. Want, zegde Broerken, als ik gisteren te* ***Nieuwpoort-Baden*** *aankwam, kwamen de Belgen pas uit de loopgrachten, die moedige krijgers schenen van hun werk te komen en gingen wat hun vermoeide ledematen uitrusten* ***ievers*** *op een warme plaats* ergens *want 't was daar koud, alhoewel onder het kanonvuur, zegden zij. 't Was vier dagen immers dat ze daar dag en nacht* ***in de buiten*** *lagen en schier geen* buiten op 't platteland *oog hadden toegedaan, maar zij hadden ze tegengehouden en dat was alles. Ze mochten nog, dank aan hen,* ***op hun Vaderland*** *vechten, en zij hoopten er te* op Vaderlands gebied *mogen sterven.*

ARCHIEFJES

De veldgeweerschutter ging voort en vond dat de Engelsen met zulke razernij vochten ; en 't is waar, 't zijn dappere, tuchtvolle en koelbloedige soldaten. Maar, voer hij voort, als Duitsers en Engelsen elkander zien, dan ontstaat in hen een rassenhaat, een onkoelbare rassenhaat. Een rassenhaat? wedervoer een aalmoezenier, maar het zijn Germanen als de Duitsers! Ja maar … er is in hen, onderbrak een andere, een geldhaat, en nijverheidshaat ! Dat is waar stemden allen in. En meer dan een treurige gedachte folterde de geesten, men sprak van wat anders.

*'t Werd slapenstijd. Broerken moest zijn ogen **schoren**,* *stutten om open te houden* *anders bleven ze toe. Een kort gebed en allen waren naar de rust. Broerke dacht, nog een pijpje op het gemak, nu zal 't smaken. Hij was 's morgens geheel vroeg naar de vijfuur-mis geweest en kon morgen wat langer slapen, niets **joeg nu** zodanig. 't Was* *was nu zeer dringend*

Zondag, den 25sten oktober 1914

Rustdag, denkt gij? Maar wat moest Broerken in Godsnaam toch gaan doen

ARCHIEFJES

*in **Wulveringem**? Bij al die nonnen was hij toch ook niet te huis. Hij ging dus opnieuw op trot ; een wandelingske naar **Krombeke** maar om **waar hier,** **waar daar** wat nieuws op te doen, wat soldaten aan te moedigen enz. Onder andere hoorde hij vluchtelingen van **Diksmuide**, die al lang in de kelder gezeten hadden en maar uitgekomen waren als alles opgebrand was. Van hun stadje bleef niet veel meer over. 't Was ook onder de krijgslieden betrekkelijk rustig, die dag.*

hier en daar

*Ze zaten, deze van het **dekleger**, **waar hier, waar daar** te rusten, te kuisen, te klappen en … ja, ongelukkiglijk ook niet veel goeds te verrichten. Wat wilt ge, zei Broerken, de soldaten, bijna allen, die kloegen over hun officieren ; sommigen waren verraders, zo wisten de Belgen te vertellen. Anderen waren modepoppen, nog anderen hadden de schrik op het lijf. Daar waren er die, de grootheid van het gevaar ziende, hun gezin niet durfden blootstellen. Ja, zei een moedige, zo er schaarse afwijkingen zijn, zoveel te schoner blinkt*

veldleger **-** hier en daar

ARCHIEFJES

de heldenmoed van de anderen. Het Belgisch leger heeft wonderen gedaan, dank zij zijn heldenmoed en wijs beleg van zijn overheid, dank zij vooral zijn heldenkoning. Maar de Belgische soldaat die aan geen oorlogstucht gewend was, wist niet dat hij ten koste van lijf en leden, zijn hoofdman moest verdedigen, en dat heeft de taak van de officieren zo moeilijk gemaakt. Gelukkig kwam hij weer bij ***de broeders*** *en deze keer* zijn broers *was het een waar bezoek. In het terugtrekken kwam hij Peter tegemoet. Wat een vreugde, in zulke netelige omstandigheden. Die ook wist zoveel te vertellen van hopen soldaten die onverwachts op het hof vielen, van vluchtelingen die bevreesd in de nacht heenvluchtten, als zij in de stallingen huisden. Ach Here, wat een leven. Wat een schudding, wat een moeite voor die mensen die slechts nog de gemakken van het leven kenden. Heer, hebt ge willen herinneren dat de aarde een tranendal is ? En weer trok hij* ***Wulveringem*** *op, 't was nog een keer gat in de nacht. En het zoet verwijt van zijn beide beminde Zusters klonk hem*

ARCHIEFJES

*weeral in de oren. Daar was nu een zekere krijgsgeneesheer in vol officierenpak. Het klonk Broerken alras in de oren, dat hij Vlaming en Vlaamsminnend was. Het was wat hij al lang gezocht had om te weten hoe de zaken al die kant stonden, immers de grote kanker der Vlamingen, de schrikkelijke kanker die het verteerde zonder afgeweerd te worden, was Frankrijk, en nu was het onze bondgenoot ! Hoe zou de Vlaming nu die dodende kanker afweren? Gelukkiglijk, Broerken had daar te doen met een overtuigde christen Vlaming die zijn mening onder geen stoelen stak, en ook een ander man **de zijne** laat. En de Vlaamse beweging … waagde Broerken ? Hij werd **steerlingen** bekeken, als wilde de geneesheer hem doorblikken of hij met meewerker of tegenstrever te doen had. Broerken verroerde geen spier. Wel, **zij** kan niet beter gaan. De Vlaming heeft getoond dat hij het hoofd biedt aan al wie hem aanrandt, 't zij Zuider-, of Noorder- of Oosterling, en niemand meer kan de Vlaming*

zijn mening

starlings (staren)

= Vlaamse Beweging

ARCHIEFJES

uitmaken voor Fransmanhater ; maar elkeen
moet thans bekennen dat hij strijdt voor
vrijheid, voor eigen taal en zeden, voor eigen aard
en 't waar geloof. Laatst, voer hij voort, was ik in
gesprek met een Wallingant en vroeg hem : Wel,
hebt ge nu gezien wat Vlamen zijn en zullen we nu
onze hogeschool* *krijgen? Ja zeker, klonk het ant-*
woord, ik schenk ze U met beide handen. Nu zie ik
dat gij aan onze zijde zijt, als wij strijden voor recht
en rede. Wij zullen U ook recht laten wedervaren
en Vlaams moet in België op dezelfde rang van
het Frans komen. En Broerken verroerde geen
spier maar zijn hartje popelde van blijdschap.
Wat zouden dolle schreeuwers en franskiljons
nu nog te zeggen hebben van de Vlamingen. De
avond gleed daar vreedzaam overheen ; hij was gerust nu,
en wel getroost. Maar verder, daar waren ze ijselijk
aan het vechten, daar lagen de lijken bij hopen, daar
bulderde het kanon afgrijselijk, daar was er ge-
kerm en gehuil en de vreedzame wateren van

ARCHIEFJES

* Hier komt de vernederlandsing van de Gentse universiteit ter sprake. Tijdens de oorlog zal de bezetter die vervlaamsing bespoedigen. Voor de eigenlijke vernederlandsing zal moeten gewacht worden tot **1930**.

Vlaanderens ijzeren vliet scheidden twee ijzeren volkeren,
twee takken van één stam die tegen elkander sloegen.
Afgrijselijk ! Wie droeg de schuld daarvan?
De tijd zal het leren, zei Broerken, maar zeker zal hij ervoor
boeten. Lang nog zat hij te mijmeren, die avond, terwijl
hij zijn pijpje rookte. Wat zal België worden?
Die vraag kwam hem altijd terug. Zal men België
offerweerdiglijk *vergoeden? Hij had al zoveel horen* *rekening houdend met de offervaardigheid*
praten. En, rechtuit gesproken, 't was schande om ho-
ren. Hoorde men geen flauwhertige, kleingeestige Belgen
zeggen dat ze zouden tevreden zijn met een handvol
geld? O schande! De Vlaming zou gaan bedelen om
wat centen, en zou zich tevreden stellen met wat
kluiten goud om zijn gebroken potten en pannen
te betalen. Waarlijk, indien hij zo kleingeestig en
bekrompen geworden was, hij had zijn straf niet gestolen.
Hij wenst nu zijn eigen verderf, en dat zonder moeite.
O God van de hoge hemel, waar zijn wij gesuk-
keld? Of heeft de Belg geen handen meer
en geen hoofd om zijn tijdelijk bestaan te ver-

ARCHIEFJES

dienen? Of ontziet hij de moeite, en zou hij nu willen sterven in de wulpsheid en weekheid van de rijkdom verkregen als aalmoes? Waar zijn wij toch gekomen? Neen, dit zou en dit mocht niet, onze moedige koning zou dat niet willen. België moest groter en sterker worden. Men wil ons land stelen; men moet er ons afstaan. Dat Frankrijk uit dankbaarheid begint met zijn gestolen goed weer te geven en dat de andere ons zoveel afstaat als dat hij ons nemen wilde. Dan zullen wij sterk genoeg zijn om op eigen vleugels te vliegen en niet altijd moeten bidden en smeken om andermans hulp. Dat men ons een handels- en krijgsvloot geve opdat wij kunnen werken en ons ontwikkelen!
Zo denken voorzeker de rechtschapen kloeke geesten, dacht Broerken. Zullen onze bondgenoten misschien onze mededinging vrezen en ons dat niet verlenen. Ach, 't ware beter dan geen bondgenoten te hebben. De geest aldus bekommerd ging Broerken slapen. Niet te gauw het vel van de beer verkocht, hopen en

ARCHIEFJES

bidden, dat zijn nog de beste wapens van de Christen!
Hoop dus, en veel. Al deze dingen vindt men niet in de
nieuwsbladen. 't Is altijd maar hetzelfde daar. Liegen
dat het kraakt. Schreeuwen en schelden waarmee men niets
wint. Of geeft men al de Vlamingen uit als onnozele
roepers die niet kunnen redeneren? Wat wil men toch
met al dat liegen? Is de waarheid té hard om horen of
meent men dat wij moed missen? Het zal zover gaan
dat men niets zal geloven van al hun gepraat. Een leuge-
naar gelooft men niet, zelfs als hij de waarheid zegt. Al denken(d)
en denken(d) en herkauwen(d) ***gerocht*** *hij op de slaapkamer.* geraakte
Nieuwe aandacht! Hij klopt. Een aalmoezenier sliep daar. Een
brave man, een moedig man, rechtschapen en voorzichtig,
die al die leugens niet kon slikken. Nu … - Wie daar? –
Ik! – Wie is dat? – Broeder ……. - Wie is dat? – Gij hebt
ermee geavondmaald. – Moeten wij aanstonds voort? – Wel
neen! – Wanneer? – Dat moet gij weten. – Hoe? Ik weet
van niets. – Ik ook niet. - Is 't een vlucht? Het
Broerken had het vast en ging de eerwaarde heer wekken.
Hij keek bezorgd rond… Verschoning, zegde hij,

ARCHIEFJES

ik was aan het dromen en meende dat wij voor de elfde maal op aftocht waren. Verschoning, zei Broerken, dat ik uw slaap gestoord heb. En hij ging nog een uur dromen op zijn strozak en sliep in tot

's maandags vroeg, den 26 oktober.

Wat vandaag gedaan, dacht Broerken, gaan wandelen? Waar moest hij toch naartoe? Moeder Clara viel hem altijd lastig om ***ievers*** *een plaats te vinden voor de* ergens *ouderlingen en wezen. Maar waar moest hij nog gaan? Twee Zusters zouden meestappen naar het naaste gasthuis. Broerken wist dat het verloren was en wilde er niet van weten. Hij zou voortstappen en zien hoe ver hij geraken kon. Naar* ***Westvleteren****, dacht hij, daar wonen peter en oom en Moei en vele familieleden. Ijselijk dreunde het kanon, zo vervaarlijk dicht dat Broerken schier aarzelde verder te gaan. Doch flauwhartig wilde hij niet zijn, voor niets ter wereld ; die gevoelige vrees moest onder de voeten. Ik gevoel benauwdheid, sprak hij. Juist daarom ga ik door en hij stapte en stapte, recht naar het vuur. Hij dacht*

ARCHIEFJES

er dicht bij te zijn, zo schrikwekkend klonk het daar in
de naakte weiden van Veurne-Ambacht. Oh! dat dierbaar
Veurne-Ambacht met zijn vette weiden en het bonte vee,
het enigste hoeksken dat van ons dierbaar Vaderland
nog overblijft. En het Broerken stapte maar voort,
*altijd voort, naar **Westvleteren**. Het lood kwam weer*
in de schoenen en altijd donderde het kanon en al-
*tijd even **naar**. Te **Oostvleteren** was het ijselijk om horen,* dichtbij
*het kon niet verder dan **Reninge** zijn. Wat stond*
het Broerken verwonderd te gapen wanneer hij daar de
enigste en zelfde soldaten van Houthulst terugvond ;
die hadden voorzeker nog geen vijand gezien en leefden
daar op Vlaanderens kosten … en Broerken ging weer aan
*het mijmeren. Al stappen(d) en klappen(d) **gerocht** hij* geraakte
bij Peter. Ze zaten daar aan tafel te eten, zo sma-
kelijk te klappen en (te) vertellen van oorlog en schieten.
Het deed Broerkens hartje deugd zo een Vlaamse tafel
te zien. Maar, ach Heer, hij kwam alles storen.
Een geestelijke! Daar stond spoedig geheel het gezin
op de benen, en alles werd bedeesd en eerbiedig.

ARCHIEFJES

Ze wisten waarlijk niet hoe hem te ontvangen en wat hem aanbieden. Mag ik bijzitten, zei Broerken? Er viel hun zo een pak van het hart en ze waren vereerd als hovelingen. Hoe min beslag, hoe beter, zei Broerken. Hij schepte een lepel soep en deed zich te goed. Die brave landlieden, zij smulden zo lekker van een stuk zwijnevlees ; de boer en zijn vrouw, de knechten, de ***maarten*** *en wat vluchtelingen, 't was al één gezin.* dienstmeiden
Wat ***sneekige knapen*** *en gapende meisjes … Oh! wat* snaken *een eerlijk gezin. Geen morren, geen klagen, geen vloeken noch zweren over droevige tijden maar hoop op God, hun aller behoeder. O! mochte het Vader hierboven behagen van ons toch te sparen. Dit was hun gebed, en moeten wij vluchten, Zijn naam zij gezegend, en (wij) zullen opnieuw beginnen onder Zijn milde zegen! Hij klapte en moedigde aan en vol betrouwen en dank was het afscheid. En Broerken stapte terug naar* ***Wulveringem****. Doch op* ***Westvleteren****-dorp, daar woonden nog vele verwanten. Bij de ingang van de* ***Plaats****, daar* dorpsplein *stond zijn oom. Een tachtigjarige Vlaamse*

ARCHIEFJES

boer die werkende, rustte op zijn kroost. ***Het kerste-*** gekerstend
ne *Vlaamse bloed dat stroomde hem nog de aderen rond.*
Hij kende geen vrees, geen wanhoop. Hij had altoos getracht
zijn plichten te doen en was nu in Gods handen. 't Is
spijtig maar, zei hij, ik vind geen lust meer in boeken,
met al dat babbelen en al dat nieuws, ik kan nu mijn
schone boeken niet meer lezen ; ik ben veel te verstrooid,
ik bid nu wat meer, het begint wat te nijpen, maar (eigen)aar-
dig toch, ik heb niet veel aandacht en mijn zinnen zijn veel op
den oorlog (gericht). 't Is wonder dat de mensen dat willen doen,
die verschrikkelijke gevechten. Hoe kunnen ze toch niet in
vrede over de baan geraken? Zij hebben hier al niet lang
te lopen op deze wereld en ze moeten nog vechten. Ik
geloof dat het juist gaat geheel van de enkele mensen
met al die koningen en Keizer. Ze liggen eerst malkander
met afgunst aan te zien en dan ***heten*** *zij hun kop* *heet maken (heethoofd)*
en vliegen op malkander (af) en geheel het land met hen.
't Is (eigen)aardig en toch zo en 't is altijd zo geweest ; ik
heb zoveel van al die dingen gelezen : 't was gisteren
zo, vandaag zo, en morgen zal het ook nog

ARCHIEFJES

zo zijn. 't Ware wel wonder moesten wij ook niet eens zien en ondervinden wat er zovele gezien en geleden hebben. Moeten wij weg, wel er leven nog andere mensen op de wereld, ze zullen ons toch niet overal verstoten, wij hebben het ook niet gedaan. En gerust en vroom te moed was hij gereed voor het ergste en hoopte het beste. Daar gistte niets in dit gemoed, en die jeugdige ouderling zou met de meeste kalmte van de wereld zijn bloed gegeven hebben voor zijn land, voor zijn vrijheid, voor zijn aard, zonder haat of drift ; men zou gezegd hebben dat dat in hem niet meer bestond. Broerken werd omringd met alle slag van bezorgdheden ; men wist niet wat doen om dienst te bewijzen en daarbij, oom woonde met zoon en schoondochter. Zij ook wisten noch waaruit noch waarin ; het inpakken was gereed om op te trekken indien het nood deed, maar geen traan, geen klacht ; als echte Vlaamse eiken stonden ze daar, rotsvast gereed om wat verder te gaan en weer te keren als de vlaag over was. O! dat Vlaamse volk. Jammer dat het elders zo verfranst was, en zeggen dat die verdervers onze bondgenoten zijn !

ARCHIEFJES

Zou die Vlaamse ziel ooit geheel en overal herleven? Die stalen moed in de tegenspoed, die gulhartige bedaardheid in de voorspoed; de warsheid voor dwang, die bezadigde vrijheids-liefde, die verachting voor ***blaai*** *en wulpsheid, die minne* opschepperij *voor edele grootheid en strenge zeden, die hardnekkigheid tegen dwingelandij, die buigzaamheid voor Gods wetten. O! die Vlaamse ziel, wanneer zal zij verrijzen? Wanneer? Nu koesterde Broerke de edelste wensen toen hij een andere oom ging bezoeken. Dat was een man die voor niemand iets had! Die zat te beven en te klagen met een* ***male*** *vol* => Fr. malle = koffer *geld ; die anderen, zonder medelijden kon zien lijden en die zelf niet lijden kon ; die met een propvolle brand-kast zat te vrezen, geen korst brood en geen deksel te krijgen omdat hij het een ander had geweigerd misschien. De mensen die dachten, hij zou zijn zinnen verliezen. Geen rust bij dag, hij hoorde maar het slechtste ; geen rust bij nacht, hij droomde ellende, gelegen op het goud … Wat een bestaan ! Dààr waren geen vluchtelingen, O! neen! en daarom meende hij geen genade te vinden, daar hij (er) geen voor anderen had ; hoe* ***kon hij er hopen****? En Broerkens troosten-* *hopen op genade*

ARCHIEFJES

de woorden, ze vielen zo diep tussen ***grondloze*** zonder aarde rond
stenen want Jezus' woord was daar op de rots gevallen en verdroogd. O! wat een wanschepsel tussen die Vlaamse harten. Hij had Broerken de verzekering willen afdwingen dat de Duitsers daar nooit zouden geraken en Broerken wilde niet, hij dacht bij zichzelf : ze moeten misschien komen om U te straffen. Voor de goeden, indien God hun de gesel zendt, Hij geeft hun moed om hem te dragen, maar voor U, loon naar werken! Doch misschien is uw benauwdheid al genoeg en zal ze u tot beternis brengen, God geve het! Hij ontrukte zich aan de ene, keerde zich naar de andere en was weer naar ***Wulveringem****. Onderweg, bij het vallen van de avond, verloor hij de weg door een kortere te willen kiezen, en baande er een nieuwe door velden en weiden. 't Was troostelijker dan over de grote wegen waar er niet veel goeds te zien was, met al die soldaten te been in het duister. Bij de avond kwam (hij) zonder ander ongeval te* ***Wulveringem*** *aan. Daar was (het) wederom hetzelfde. Na wat Franse complimenten, een hartelijk koutertje dat toch altijd troostte : aan weerszijden van de strijdlijn was het altijd het oude en (het)zelfde. Gisteren*

ARCHIEFJES

Gisteren … vandaag … Hier hebben we geen aanduiding van de datum. Wordt hier **dinsdag 27 oktober 1914** bedoeld ? Er kan geen traject uitgetekend worden.

Gisteren *(26 okt.) was er gevaar maar* ***vandaag*** *(27 okt.) is het verdwenen.*
Ik moet ***wat terugkeren*** *… **Onderweg** ontmoette Broerken* (maandag 26 okt.)
ganse gezinnen die ook op (de) vlucht waren. Ze kwamen van
*van **Veurne**, van **Pervijze, Ramskapelle** en **Schoorbakke**.*
*Wat nu weer, vroeg Broerke. Deze die van **Veurne** kwamen*
wisten te vertellen dat ze Mechelenaars en Leuvenaars waren
*en dat ze in **Veurne** gans dezelfde voortekens ge-*
zien hadden van overweldiging als in hun geboorte-
*stad, dat ze nu verder gingen en langs **Ieper** een weg*
zouden zoeken om langs Frankrijk naar hun geboorte-
stad terug te komen. Broerke dacht in zijn eigen ; dat zal
*niet lukken. Die van **Pervijze, Ramskapelle** en **Schoor-***
***bakke** zegden dat de Duitsers daar binnen waren en*
dat hun huizen hevig beschoten waren van de Bond-
genoten. Als Broerken te huis kwam, was het waar-
lijk zo, maar niemand durfde het zeggen. De meesten
*van **Veurne** waren op (de) vlucht ; ook de Zusters Annun-*
ciaten, dat was het Moederhuis der Zusters
waar Broerken te huis was. Nu was het weerom
geween, geween overal, tenzij bij de sterken.

ARCHIEFJES

't Is al niet zo erg, zei Broerken, er zal beter nieuws komen, en hij bleef voor die nacht in een zeteltje slapen. 't Was treurig en droevig en bang almeteen ; hij wilde al het nieuws eerst van al gaan opvangen om het wat gekruid op te dienen. 't Was nutteloos. Gelukkiglijk!

Woensdag 28-10-1914

Maar nu, diezelfde Zusters van ***Veurne*** *hadden een huis in* ***Lampernisse*** *; die Zusters wisten voorzeker ook van niets, noch waaruit, noch waarin. En het Moedertje van* ***Wulveringem*** *zou gewenst hebben, dat zij toch van iets zouden weten. Een seminarist van* ***Wulveringem****, 's burgemeesters zoon, zou die boodschap afleggen. Ja maar, hij draaide en keerde, dat was zo dicht bij de strijdlijn, hij was wel niet benauwd maar … Eh ja, 't zijn zulke zonderlinge tijden en … wie weet …?*

Ik ga mee, zei Broerken, en ***in een vloek en zucht waren ze de knoppen uit****. Algauw waren ze oude gezellen en hartelijk belangrijk werd het gesprek. Ze spraken van wat hun aan 't hart hing, van Vlaanderen, van België, van taal en van letteren en godsdient, van oorlog en schieten en vrede en van spelen, van alles,*

minimum van tijd

vertrokken

ARCHIEFJES

*van alles. Over de vaart van **Veurne** naar **Lo**, was een **krijgsbrug**. Goed bewaakt natuurlijk! Daar stond een ruwe* legerbrug *Vlaamse kerel, en hij (had) een paard afgeranseld ; een andere, een Waal waarschijnlijk, sprak hem aan. Hebt gij dat paard geslagen? Ja, zei de andere. – Ge zijt een beest! – 't Is beter de paarden dan de mensen, weervoer de eerste. De Waal, die waarschijnlijk niets verstond, snauwde hem toe : Parlez français, je ne comprends rien de votre sale patois! De Vlaming moest dat maar verdragen, en wedervoer in het Frans, maar bitsig, zeer bitsig! Is het niet jammer dat zulke dingen moeten gebeuren in ons dierbaar Vaderland, dacht Broerken, Vlamingen en Walen vergieten nu samen hun bloed en ze liggen nog aan 't twisten. Waarom kennen wij niet allen beide talen? Waarom worden ze niet beide op gelijke lijn gezet, altijd overal. Doch, niet redeneren nu, strijd als een soldaat, gans het Vaderland lag overhoop. En Leviez (?)* *naam seminarist* *en Broerken stapten verder. Een heffend toneel rees daar voor hun ogen : een paar honderd soldaten kwamen uit de schietgrachten. Echte Belgen, die op het brandpunt ge-weest waren, koene Vlamingen die hun plicht hadden*

ARCHIEFJES

volbracht voor die dag, die menigeen van hun makkers
rondom hen hadden zien vallen. Dààr, een eind verder misschien,
een uurtje ten hoogsten, en nu keerden ze terug om nieu-
we moed en krachten op te doen. En in de eerste rang, stapte
groot, moedig en eenvoudig, een aalmoezenier, als zijn gezellen
beslijkt van kop tot teen, en die moedige krijgers waren
fier op hem, hun ogen wezen hem groots aan en zegden :
daar is hij, hij stond nevens ons, sprak ons moed in te midden het
vuur, en hij was ongewapend, zijn Schutsengel alleen was zijn
schild, zijn groots voorbeeld, de kogels die ons hart raakten,
zijn onwankelbare getrouwheid, zijn geweer en ons schutsel
tegen de kleinmoedigheid. Ja, dat was treffend. En aan weers-
zijden prijkte het Rode Kruis ; edelmoedige kloosters-
broeders dragen liefderijk hun gewonde helden. Ja, onder
die beslijkte soldatenpakken klopten in elke borst,
schone, grootmoedige harten. 't Was alsof allen gewedijverd
hadden om hun heldenmoed en zelfverloochening te tonen.
Ja, hoe treurig ook de oorlog is, toch is hij de toets-
steen van grootse harten en vurige zielen. En dit is de
bloedige roos tussen de wrede doornen.

ARCHIEFJES

Altijd gingen beiden maar voort tussen een onbeschrijflijke troepenbeweging. Hier waren de soldaten in een gracht hun kleren aan 't wassen, daar waren zij hun eten aan (het) verwarmen, ginder weer waren (er) op jacht naar een kip, wat verder bezorgden ze hun paarden, daarnevens zaten er te spelen, anderen lazen gretig de leugens der nieuwsbladen. Ja, de leugens! Eilaas, want liegen was nu meer dan ooit het ***stieltje*** *der dagbladschrijvers. En op een half uur van daar bulderde afgrijselijk het kanon. Op dat veld, daar was een kamp opgeslagen, daarboven zweefde een* ***gebonden luchtbal****, wat verder nog een, en daar rechtover, (het kamp) des vijands. De steenwegen van het anders zo rustige Veurne-Ambacht waren nu nog slechts modderpoelen, het zwaar geschut was erdoor gerold. Kwam men een rustige landbewoner te ontmoeten, 't was altoos dezelfde. Ach Heer, welk een tijd, waar gaan we naartoe? En daar kwam een wagen, afgeladen met bedden en huisgerief en voedsel, 't was een vluchteling, zijn huis stond te branden, en altijd gingen de wandelaars maar door,* ***nader*** *het geschut totdat ze te* ***Lampernisse*** *aankwamen. Ze boorden een weg door soldaten en paarden*

beroep

ballon captif

naar het geschut toe

ARCHIEFJES

*en kwamen bij de Zusters. Dat zag er daar uit! Gans hun huis was ingenomen door een **afdelings**staf, en de Zusters, strozak* divisie *ter aarde, (moesten) op een kamertje huizen, meest aan het gevecht blootgesteld. Het leven was hun hard, zeer hard, maar klagen deden ze niet. O neen, in het geheel niet en nochtans, die bedeesde kloosterlingen, die schuchtere duiven van onze eenvoudige buitendorpen, zaten tussen ruwe, somtijds ongelovige krijgers. Alles in huis was tevoren toch zo hagelwit, zo blinkend rein … En nu ?! De muren geschonden, de vloer vol slijk, het gerief ten dienste der krijgers. Ja, zij ook droegen de last van de oorlog en met een sterk hart, want van voortgaan wilden ze niet weten. 't Werd daar nochtans weeral hoog water als ze hoorden dat Moeder van Veurne gevlucht was. Ze zouden haar nimmer meer weerzien, zo zegden zij, en wat moesten zij nu aanvangen. Wat een ding toch, wat een ding! En de waterlanders vloeiden overvloedig en Jezus uit den Hoge , nam ze op en stelde ze als parels in hun hemeltroon. Nu sprak Broerken van weggaan, of tenminste te (be)veiligen wat nog te (be)veiligen was. Ze wilden wel, maar … Maar wat zou er van gans hun **doening** geworden? Zij hadden* klooster *daar zolang voor **gewrocht**; en daarbij, wat zouden de mensen* gewerkt

ARCHIEFJES

zeggen? Ze zouden allen op de vlucht gaan. Na lang praten werd er besloten van morgen terug te keren met de kar om het bijzonderste te redden. En daarmee trokken beiden af, weer door(heen) soldaten en gerij dat onbeschrijfelijk was. Edoch, wat wonder, al praten(d) en kijken(d) ontwaarde Broerken twee mannen die daar stonden te kijken. Hij viel als uit de lucht toen hij Broeder Sylvester herkende. Wel, wel! Daar trok de broederband meteen zo sterk dat ze beiden aanstonds bij elkander wilden blijven. Dat kon niet, en scheiden zouden zij ook niet. Morgen, met de vroegen moest alles effen gemaakt worden en ze zouden samen komen te ***Wulveringem****. Die goede Broeder Sylvester, na veel ellende, was nu goed gehuisvest bij een boer te* ***Lampernisse*** *; hij was zijn rechterarm geworden en deed goed waar hij kon onder de soldaten. Broerken en zijn gezel namen afscheid van zijn beminden Broeder, tot morgen ochtend zo vroeg mogelijk. Ze waren vast besloten samen te blijven en te blijven tot het einde.*

De ***donderdag 29-10-1914***

lag geheel een plan klaar. Met de vroegen was de seminarist te been, hij zou met Broerken naar ***Lampernisse*** *gaan en daar redden wat te redden was. Ja! Maar Broeder Sylvester zou afkomen. Ons Broerken had*

ARCHIEFJES

dus geen lust om te vertrekken totdat alles in orde was. Gelukkig-
lijk, toen hij van de kerk terugkwam en dat hij alles geregeld
had, kwam hij Broeder Sylvester tegen. Wat een geluk.
Ze praatten en regelden wat en kwamen ras tot een besluit.
Broeder Sylvester zou naar ***De Panne*** *gaan en een* ***schiptje*** scheepje
zoeken om over te zetten naar Holland. Ons Broerken zou
naar ***Lampernisse*** *trekken met de* ***steekkar****. Zo gezegd,* stootkar
zo gedaan en elk was van zijne kant op de baan. Laat ons
Broerken volgen met zijn steekkar, dat zag er dichterlijk (uit) voor-
zeker. Kijkers ***bij de voere*** *; de soldaten zelf waren verwonderd* bij de vleet
en bleven dikwijls staan kijken, alhoewel dat niet verwondert
in oorlogstijd. De weg liep gerust af en gelukkig kwamen ze
ter bestemming. (Ze) namen mee wat kon meegenomen wor-
den en waren weg. De zwaargeladen kar woog somtijds zwaar
en Broerken ***sloeg*** *een hand toe ; al kuieren(d)* ***gerochten*** *ze* stak - geraakten
bij den huize in ***Wulveringem****. De heer seminarist had een*
vriend ontmoet en was blijven steken, al lang. Broerken ontmoet-
te Broeder Sylvester ***per gerij****, hij ging voor de laatste maal* op een wagen
de boer vaarwel zeggen. Broerken reed mee om de zaken te re-
gelen. Geen ***schiptje*** *durfde het wagen. Ze moesten dus wat anders* scheepje

ARCHIEFJES

verzinnen. 't Duurde niet lang, morgen zouden ze samen naar ***Krombeke*** *gaan ; Broeder Sylvester zou ouders en zusters gaan bezoeken en ons Broerken ging naar zijn broers. Beiden waren (wel)gekomen gelijk prinsen. En wat meer is, zij hadden beloofd naar* ***Wulveringem*** *terug te keren en de vader van Broeder Sylvester zou zijn Majoortje en zijn gerij ter hunne beschikking stellen voor zolang ze wilden. Dat was me wat, een kermis in de oorlog! Ze waren algauw klaar, gingen wat praten met de heer burgemeester en waren met den donkeren de baan af. Twee Broeders-drijvers in oorlogstijd in den donkeren, dat was nu wat. Ze dreven natuurlijk beurtelings en lachten een buik vol. 't Zal schuw gaan, zei Broerken, wij hebben te veel vermaak. Nu, antwoordde de andere, wij hebben al genoeg afgezien, en ze reden en baden en smoorden maar voort. Edoch, op* ***Izenberge*** *was alles opgepropt zodat ze niet door konden. En hun Majoortje was zo een afgelopen, vijftigjarig paardje dat ze geen trekkens durfden wagen. Gelukkiglijk een goedhartige soldaat nam het beest bij de muil en bracht het op klare baan. Ze waren alweer weg, tot* ***Wulverin-***

ARCHIEFJES

***gem**. Nu, hoe een plaats gevonden, dat duurde ook al niet lang. Goedhartige lieden maakten voor Majoortje en Broeder Sylvester een plaatsje klaar en Broerken ging naar de Zusters.*

*De **vrijdag 30 oktober 1914***

*moest niet ledig voorbijgaan. Het werd erger te **Lampernisse** en Broerken zou met Majoorken de Zusters gaan halen. Alles liet voorzien dat het een oorlog van lange duur zou worden. De **sluismeester** van **Nieuwpoort*** had het gevonden; bij hoog water de **sluizen** open te zetten. Broerken reed met Majoorken, het oude beestje, en vader Verbrugge had gezegd :"Verkoopt het met voituurtje en (al) voor wat ge krijgt." Waarlijk, dat was wel de aardigste reis van al. 't Was omzeggens onmogelijk (om) te **Lampernisse** te geraken. Dikwijls langs de weg waren er (bomin)slagen van een halve meter diep. **Gerocht** ge daarin, dan kantelde ge voorzeker om. 't Allen kante kwamen beslijkte krijgers achteruit. Hun schutgrachten liepen vol*

1922 – Overlijden van K. Cogghe

1925 – Overlijden van H. Geeraert

* De sluismeester van Nieuwpoort : hier wordt verwezen naar schipper **Hendrik Geeraert (1863-1925)** en opziener bij de NoordWatering Veurne, **Karel Cogghe (1855-1922)**, die een belangrijke rol speelden bij de inundatie van de IJzerstreek. In 1920 werden ze samen gehuldigd te Brussel.
Even googlen met deze twee namen …

ARCHIEFES

*zoutwater. Ze moesten hoger op. De Duitsers hadden het ook voelen komen en waren al hun voorraad aan (het) verschieten. Nu hadden zij de zee tegen en daar konden zij niet tegen(aan). Inderhaast en met ontzaglijk verlies, trokken ze naar de **Kruine** van Vlaanderen. Langs Zonnebeke op. Ze wilden waarschijnlijk langs daar **Kales** bereiken. Op de wegen keerden de vluchtelingen naar **Veurne** terug. De binnenwegen zagen er afschuwelijk uit : slagen van (een) halve meter diep. Toen ze te **Lampernisse** weerkwamen was alles zo verslagen, zo pijnlijk, zo moedeloos. Voor de nacht viel, hadden ze bemerkt dat de vijand in de richting van de kerk vuurde. Daar sliepen 300 Franse marinesoldaten in. Ze werd ontruimd. Maar waar naartoe? Nauwelijks was de duisternis gevallen of een voltreffer*

kruin = hoogste

Calais

ARCHIEFJES

had de kerk in puinen gelegd. Verscheidene krijgers waren eronder begraven. De Zusters wilden natuurlijk weg en alles was ras kant en klaar. Toen ze in ***Wulveringem*** *weer waren, was het wat te zeggen. 't Is nu zeker dat de Duitsers niet zouden doorgeraken, tenminste al daar niet. Maar ja, 't is daar in 't* ***Blote****! Geen schutting, geen daking, weiden en korenvelden. Veel soldaten, veel vluchtelingen. Ouderlingen en wezen van de Zusters van* ***Houthulst*** *waren door de soldaten naar het Hospitaal van Ieper overgevoerd. Ongelukkigen, in plaats van naar de veiligheid, werden ze naar* ***het gevaar*** *gebracht.**

het Bloteland : alleen velden en weiden

Broerke dacht, daar moet een eind aan komen, hier blijven lopen, kan ik niet.

(gevraagd aan de aalmoezenier om brankardier te worden – afgeraden)

's Morgens …

Zaterdag, den 31 oktober !

gauw wat alles beredderd, en de grote trek zou gebeuren, er was niets aan te doen! 't Was na de (noen ?)

** cfr. Eerste slag om Ieper (21 oktober 1914 – 22* ***november 1914****)*

ARCHIEFJES

*eer ze weg **gerochten**. Majoorke werd in-* geraakten

gespannen. Ze namen mee wat ze kregen. Het zou naar Engeland gaan. En dan? En hoe? Dat is al zo gemakkelijk niet. De weg was lang! Majoorke moest terug naar zijn eigen stal. Ze hadden niets kunnen verko-

*pen. Broeder Sylvester had het een en ander bijeengeraapt. 't Werd stekedonker en in **Izenberge**, waar 't gerij en 't rumoer groot werd, want alles moest in het duister gebeuren, daar kwam een gespan voorbij. Broerke **stak af**, maar ja, de wielen* week uit

***schrapten**, de **stringen** sprongen, Majoor-* (hier) haperden - koorden

*ke liep voort en Broerke met de teugels goed vast, vloog uit het vallende gerij. Nè, nè, daar vliegt een pastoor eruit, riep de vrouw van de molenaar, want het was juist aan **Izenberge**-molen. Broeder Sylvester lachte zich krom (die was in burger)!*

ARCHIEF

Iedereen sprong bij en 't was ras alles hersteld. En voort gingen zij. Hoe het er bij donkeren avond in ***Krombeke*** *uitzag, moet men wel niet zeggen. De ijselijke slag langs* ***Zonnebeke*** ** was aan de gang. Het zee-water versperde de weg langs de kust.** Het moest langs de hoogte gebeuren. En weer waren (er) rijen vluchtende mensen. Ergens een brokske eten en in een hoekske wat slapen, want 't was nodig ; het was om er suf van te worden. Dat duurde nu al veer-tien dagen. En dat is nu maar één geval, zo waren er duizenden en nog duizenden!*

Zondag 1 november 1914 – Allerheiligen

't Is de dag van de grote aftocht. Alles ziet er doods uit. Geen feest, geen leven. Ieder tracht zo rap mogelijk zijn godsdienstige plichten te vervullen. Als er ooit in die hoek van het Westland een ***zeldzamer*** *Allerheiligen* specialer *geweest is, dat denkt niemand!*

ARCHIEFJES

** De eerste slag om Ieper (Langemark – Geluveld –* ***Zonnebeke*** *– Wijtschate –* ***IEPER****)*

*** Gevolg van de onderwaterzetting (cfr.* ***Geeraert*** *en* ***Cogghe****)*

Broertje dacht, ik moet een pas hebben.
Hij gaat de burgemeester vinden … niet
op het gemeentehuis, maar op zijn hof-
stede. Daar was hij gekomen als een engel
uit de hemel. Dat was een oude school-
makker. Blijf toch bij ons a.u.b. beste
kameraad. Ge kunt hier zo goed en nuttig
werk doen. We hebben de handen vol
werk. Duizenden soldaten van drie, vier
landen, die verschillende talen spreken.
Wie kan ze verstaan? En morgen misschien
de Duitsers. Gij spreekt vier talen en zijt
geleerd ; op wie anders kunnen wij hier rekenen?
Tweede bekoring, dacht Broerke. Inderdaad,
op 15 oktober, in Ieper, had de Engelse
staf hem aangeboden hem als ***taalsman*** tolk
bij te staan aan 2 pond te week. Dan had
Broerke geantwoord, om er vanaf te zijn :
“Ik moet morgen weder thuis zijn.”

ARCHIEFJES

Maar wat moest hij hier doen? Die mensen zaten in nood! Weinig kans ziende om weder in zijn klooster te geraken, had hij reeds een aalmoezenier gesproken in ***Wulveringem*** *om brankardier te worden.*
Die had het hem ontraden, zeggende :
't Staat nu alles overhoop, 't zal mislopen.
Broerke stond te aarzelen doch sprak : Nu mag ik niet. Niemand mijner oversten weet waar ik ben, of wat er van de leerlingen geworden is die ik bij hun ouders moest brengen … Later misschien. Maar ge moet mij helpen, daarbij, met zo'n pas uit Brugge wat moet ik hier doen? - Oh, zei de burgemeester, als het maar dat is, ik zal u wel een eenzelvigheidsbewijs geven, veel veiliger voor u dan dat van Brugge. - Neen, zei Broertje, geef mij een reispas voor Engeland. Daar is mijn Overste ook naartoe, Om vele dingen in veiligheid brengen. Dan ben

ARCHIEFJES

ik weer veilig onder de gehoorzaamheid.
Ik zal hem uw geval uiteendoen. Wie weet ?!
- Een pas voor Engeland mag ik U niet
geven tenzij om over uw eigendommen schik-
kingen te nemen. Ze zijn in Engeland ook niet
veel met vluchtelingen gediend, zei de burge-
meester en hier zijt ge toch geen vluchteling!
- Als het maar daarvan afhangt, zei Broerke,
in Engeland hebben wij bezittingen. De bezittin-
gen van onze Congregatie zijn ook de onze. Ge
moet dus niets onwaars schrijven. Die burge-
meester was een christen mens. Hij vond
de redens van Broerke grondig en - hoewel
met hartzeer om de scheiding in de akelige
tijden en misschien ook wel om de gevaren die
het Broerke liep - schreef hij het reisbewijs
en een aanbeveling op de koop toe.
't Was dus nog niet laat in de morgen als ze
*op trot waren. Van **Krombeke** naar **Pope-***
***ringe**, niets dan troepenbewegingen*

ARCHIEFJES

en vluchtelingen. Wat zou er nu van al dat volk geworden? In ***Poperinge*** *geen middel om op een trein te geraken naar* ***Kales****. Alles was bomvol met soldaten en veel gekwetsten. De harde slag van* ***Zonnebeke*** *was ten halve gelukt. De Duitsers* ***gerochten*** *niet door. Maar veel bloed had het gekost om de weg te versperren.*

Dan maar te voet vooruit. En stappen was stappen, naar ***Hazebroek*** *op. Daar vlogen wagens voorbij, maar die mochten geen burgers opnemen. Ware het niet van die reispakken! Broeder Sylvester kon bijna niet verder. Ten laatste stond een sukkelaar van een auto stil, die bijna niet verder kon. Die brave Franse soldaten wilden hen wel op eigen gevaar een eindje meenemen. Zo konden zij toch een halfuurtje rusten en toch verder, en op een halfuurtje van* ***Hazebroek*** *werden*

geraakten

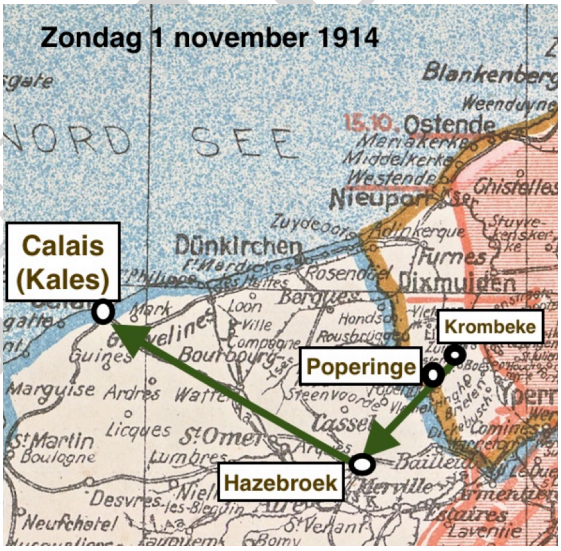

1 november 1914 – aangeduid op de kaart **'Stand des Krieges 1915'**

ARCHIEF

afgezet aan Kruisstraat. Daar stonden
ze nu! Welke van de vier straten moesten
ze nemen? Gelukkig, daar stond een knaap van
rond de twaalf. Het Broerke vroeg: Mon ami,
quelle est la route pour Haezebrouck? Het ventje
stond beteuterd te kijken. Op aandringen zei
het knaapje :" 'k En versta geen Frans en onck
Vlams klappen, ze zeggen Boche."
"Klap maar Vlaams, vriendje." – "'t Is Olhier,
menheer Paster." Ze waren weg, maar
wat Broerke dacht is niet moeilijk om ra-
den : "De Fransen beschuldigen de Duitsers
maar 't zijn de grootste dieven." Nu van twee
kwalen moet men de kleinste kiezen. ***Achter*** Achteraf gezien …
al*, in deze wereld is (er) maar één ding nood-*
zakelijk : zijn ziel redden. Ze waren weg en
kwamen te Haezebroek (aan). Ze zochten eerst
de kerk : en daar voor de kerk was
er natuurlijk een soort hotel. Ze gaan er,
na een bezoek aan Jezus, binnen en wie

ARCHIEFJES

vonden ze daar? De Zusters van St-Michiels
van waar Fr. Sylvester kwam. Verbeeldt U
deze ontmoeting. Wat er besproken werd?
Nu, de gastvrouw bereidde een goed maal en
vroeg gebeden voor haar gesneuvelde zoon.
Het werd beloofd en gedaan. Ze kregen een
*trein voor **Kales** om vier uur. Hij zat vol*
soldaten, meest Engelsen. Alles liep normaal af
in de vier uren trein. Maar het was alles zo
stil, bijna ingetogen. Zelfs de soldaten die gewoon-
lijk zo uitgelaten zijn als ze van het slacht-
veld komen, waren bedaard, zelfs ingetogen.
Opeens kwam er een op Broerke afgestapt.
- Waar gaat ge, Vader? - Naar Engeland. - Langs
welke kant? - Naar Londen, Clapham. –
Oh! wat een wonder! Wilt ge (mijn) moeder verwit-
tigen ; ik ben opgegeven als vermist, al se-
dert drie dagen. Wat zal moeder tevreden zijn.
- Ik weet niet wanneer ik zal kunnen schrijven.
Met veel genoegen en blij te kunnen dienst

ARCHIEFJES

bewijzen. Wat was die mens gelukkig iemand te vinden die Engels kon.
*Ze kwamen in **Kales** aan gelijk verloren schapen. 't Was duister. Ze liepen door de straten, niet wetend waaruit nog waarin. Ze liepen op Vlamingen. Waar gaat ge naartoe? Ergens een plaatske vinden om te overnachten. Ge moet in geen hotel gaan. Ge zult er niet ongeschonden uitkomen. Kom mee met mij.*
Na lang zoeken, vond hij een kamertje van zowat 3 m op 3m. Een enkel bed, meer niet. Een enkele deur die uitgaf op straat.
't Was de enige kamer van een visser. Die mensen spraken onverstaanbaar voor een Fransman. Meer Vlaams dan Frans. Ze zouden hun enig plaatske afstaan en ergens plaats gaan zoeken bij een kennis. Ze praatten wat en de nacht viel in. Wat een dag, die Allerheiligen !
Ze zochten in hun reiszakken wat te eten want hun magen kraaiden. Gelukkig, ze hadden wat

ARCHIEFJES

van alles mee. Broerke had zelfs in ***Houthulst*** *het scheermes, zeep, sigaren en tabak, en veel gevonden op de kamer van Fr. Ferdinand. Hij schraapte wat zijn baard af. Fr. Sylvester liet de zijne al veertien dagen schieten. Ik moet, moet, ik moet … Ik heb een ei op … Geen pot noch* ***panne****, maar één deur op straat … en* bedpan *Broerke de straat op. 't Was alles eenzaam, half duister, en op straat zijn hoopje gelegd, 't ging rap. Ontlast legden ze zich met kleren en al boven op het bed. Ze praatten nog wat van alles en de ogen vielen toe. 't Begon 's morgens te schemeren. Ze maakten hun pakske klaar en waren de baan op, op zoek naar een kamer.*

Maandag 2-11-1914 – Allerzielendag !

Broerken had een paar gebedenboeken meegenomen van ***Houthulst*** *en een* **Navolging** *voor overweging. En dat er zijn, zei Broerke, die zeggen dat de mensen geen engelbewaarder hebben. Hadden wij er geen, we zouden hier niet zijn.*

ARCHIEFJES

Maar 't ergste moet misschien nog komen.
Ze gingen de kerk binnen. Communie, mis,
geestelijke oefeningen voor gans de dag. Geeste-
lijk versterkt, gingen ze op zoek naar kost en
slaping. Die mensen konden ze toch geen tweede
keer lastig vallen en wanneer zouden ze kunnen
oversteken, en dan? Daar was de engelbewaar-
der alweer. Ze kwamen bij een bakkerij.
De witte broden vlogen het venster uit aan zijn
kopers en soldaten. De verkoopster had ze waar-
schijnlijk horen Vlaams spreken onder elkaar.
Broerke vroeg een brood … in 't Vlaams.
- Hier, pakt er maar twee. ***Ge zie gieder*** Ge zijt gij
Vlamingen, ge moet niets betalen. Gauw de
broden in zak verborgen en weg. Boter en
vlees hadden ze nog, dat beslaat niet veel
plaats. Een paar honderd meters verder komen
(ze) bij een fatsoenlijk burgershuis. Ze wagen het.
Ze krijgen een fatsoenlijke kamer voor een
paar nachten maar. Ze halen hun kost

ARCHIEFJES

voor (de) dag *en eten smakelijk. Geen drinken!* bovenhalen
De huishoudster was gedienstig. Wat kost een fles bier – zoveel (0,737) – maar een fles wijn is maar 0,60 fr. Dan maar een fles wijn! Na tien minuten waren ze al duizend man sterk. En nu naar inlichtingen voor het schip. Eerst naar het station. Niets te krijgen zonder pas. Morgen om 10 uur vertrekt er een boot. Naar de burelen van België … Niemand thuis. Naar de burelen van Frankrijk … Vol met volk. Ten laatste, rond 12 uur komt hun beurt. Alles goed nagespeurd. Ja, zegde ze aan Broerke : Gij zoudt kunnen een pas krijgen. Gij moet daar naartoe tot regeling van uw eigendommen. Maar hij dan? - Oh, die is mijn broer! - Onmogelijk! Andere naam, andere ouders. – Ja, maar van dezelfde congregatie.
Het ***gerocht*** *alles kant en klaar. En opgelucht* geraakte
waren ze de stad in. Treurig Allerzielen, weder. Ze waren liever buiten stad. Ze ***ge-*** geraakten
rochten *op de vestingen, ze zagen de zee …*

ARCHIEFJES

alles doods en in benauwdheid. Ze kwamen
op het kerkhof. Lange diepe kuilen waren
gegraven. ***Reken*** *doodskisten* rijen
kwamen af. Hier de Duitsers, daar de Engelsen,
daar de Belgen en verder de Fransen en anderen.
De ene kist naast de andere, dertig, veertig
in een rij, en drie rijen boven elkander. ***Aller-***
zielendag 1914 *in* ***Kales****. Waar zijn al die*
zielen?? Ze zakten bibberend en denkend af naar
stad. Ze zochten een kerk. 't Werd donker.
Ze spaarden nog wat mondvoorraad voor morgen-
ochtend en dronken een fles wijn en rookten
een pijp. Ze waren afgesloofd. Ze gingen slapen.

Dinsdag 3 november 1914

Zou het de laatste
dag zijn van ***tjolen****? Eerst hun gastheer* ronddolen
bedankt en ***voldaan****. Dan naar de kerk, de-* vereffend
zelfde van gisteren. Mis en communie!
*Gebeden voor gans de dag! Naar de zee****statie****.* *'havenstation'*
Alles liep normaal af. Ze zagen onderweg een
honderdtal Belgische jongelingen die opgepikt waren

ARCHIEFJES

en legeroefeningen deden. Broerke had voor de eerste keer zijn boerenpakje aangetrokken met rode zakdoek rond de nek en een ***klak*** *op het hoofd.* pet *Hij trok niemands aandacht meer aan. Rond de boot stoomden twee torpedojagers en een duikboot. Er moet wat bijzonders op die boot zijn, dacht Broertje, en hield zich als een boertje. Een jongeling kwam bij. Het was een hogeschoolstudent en deed zijn laatste jaar voor doctoraat in letteren, had vier jaar Engels gestudeerd en zou die twee hulploze boeren ter hulp komen. Broerke trachtte zowat alleen te geraken om zijn staat niet te verraden.* ***Binst*** *dat hij zo de zee stond in te staren,* Terwijl *kwam een zeer voorname en flinke heer naast hem staan. Broerke groette en staarde voort. "Monsieur n'est pas civil?" sprak die flinke heer. Broertje glimlachte ; hoe kon die mens dat zien? Hij had geen woordje Frans gesproken sedert hij op de boot was.*

ARCHIEFJES

Hij had kleren aan van eenvoudige, 'k zou zeggen 'lompe boer'. Broerke glimlachte en bekeek hem ook. Hij wedervoer al lachend : "Monsieur n'est pas civil non plus." Geheel ernstig maar toch bescheiden wedervoer deze : "Général de la sûreté." – "Frère Xavérien de Bruges." Het ijs was gebroken. Ze spraken over het een en ander. "Hebt ge Duitse soldaten gezien?" – Ja, en Broerke vertelde in het kort in welke omstandigheden. Wat denkt ge ervan? "Ils sont forts, certainement plus forts que nous ; mais ils n'ont que la boule de fer, nous avons la boule d'argent. Elle gagne toujours." Een groet en hij was weg. Broertje stond voort te kijken naar de zee. Het zuidoosten in, naar Vlaanderen. Wat ging er daar om? Kreeg hij een nieuwsblad in de hand, 't was gruwel en moorden en branden. Ze kwamen in de haven en op de trein voor ***Londen****. De papieren waren in orde. Een snauw en* ***beet*** *en alles*

ARCHIEFJES

rolde voort. De Engelse reizigers zaten daar lijk beelden hun kranten te lezen, als waren ze daar alleen ; maar hadden ze het ongeluk hun hoofden te draaien, al de neuzen gingen op en ze bespiedden hen. Ze kwamen in ***Londen*** *als uit de lucht gevallen. Ze hadden het laatste van hun mondvoorraad opgegeten. Gans gedienstig kwam de hoogstudent af om zijn diensten aan te bieden. "Mag ik uw Belgisch geld uitwisselen, anders vindt ge geen gerij en kunt ge nergens naartoe." – "Graag, mijnheer." Een paar minuten en hij was terug. "Ik versta er niets van, is dat Engels dat ze spreken?" – "Mag ik het doen, zei Broerken?" In twee minuten was hij terug met het Engels geld. De student trok verbaasde ogen open. "Maar wie zijt U, mijnheer?" – "Dat komt er niet op aan. Zult U uw weg vinden?" – "Jawel, mijnheer, hartelijk dank." "Wij ook …" Een hartelijke handdruk*

ARCHIEFJES

*en tot ziens. Maar **Londen** is groot.*
*Op zoek naar een bus voor **Clapham**. Hij **stond*** stopte
op een paar honderd meters voor het huis.
Broerken had het gezien, in 1910 geloof ik, na
twee footballmatches in een dag. Onmoge-
lijk de verwondering te beschrijven van de
Broeders bij het zien van die twee verloren
schapen. Een twintigtal waren al in Engeland
*aangekomen over **Vlissingen** ; anderen waren*
*in **Sluis**. Frère Raymond was met de pastoor*
*van **Houthulst** naar **Brugge** gebracht. En ver-*
tellen was vertellen. Daar werd Broeder Theophile
de provinciaal en Fr. Bernard bestuurder. Nu
waren ze veilig in goede handen. Broerke zuchtte
diep als hij dacht (aan) wat er al gebeurd was. Fr.
Sylvester was niet zeer op zijn gemak. Hij
had niet moeten vluchten en alles in de brand
laten. Hij vroeg niet beter dan zo haast mogelijk
terug te keren. De boodschap van de Engelse
soldaat werd door Fr. Bernard gedaan.

ARCHIEFJES

*In **Clapham** was er niet veel plaats ; in de Engelse hoofdstad hadden ze liever niet veel vluchtelingen. Al de andere gevluchte Broeders waren in **Mayfield**. Ze zouden ook beiden naar **Mayfield** gaan.*

*Dus een paar dagen later, naar **Mayfield**. Naar het station. Broeder Sylvester keek zijn ogen uit in **Londen**. Hij zag er (lief) uit. Voor een halve maand niet geschoren, grote boerenschoenen aan, een broek die te kort was en ook te lang om te kort te zijn. Hij ging al kijken, een tien stappen achter de twee andere : Fr. Bernard en Broerken, die onderweg over alles praatten, en daar, twee, drie bengels die hem stonden aan te gapen.*

"A German one!" Een Duitsman, en lopen dat hij deed om bij de

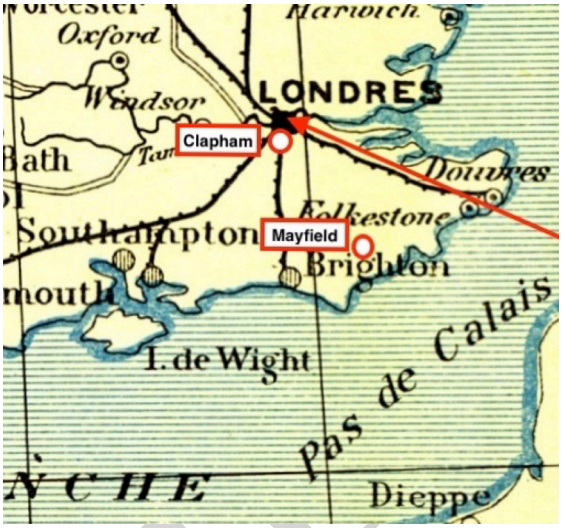

Clapham en Mayfield aangeduid op het kaartje 'Les Iles Britanniques' in een oude schooluitgave

ARCHIEF

anderen te zijn. Ze kregen hun kaartjes en stap-
*ten in de trein naar **Mayfield**.*
Zelfde ervaring als bij hun
eerste reis in Engeland. Iedereen
gebaarde te lezen, tot de Broertjes
niet keken en dan waren ze door allen
bekeken. Uitgenomen twee wijven
die duchtig aan het praten waren,
juist achter de Broeders. Een van
die wijven praatte en de andere
was maar altijd aan het zeggen :
yes, yes, yéééés, yéés, op alle
soorten van tonen. Fr. Sylvester
kon het niet meer uithouden en schoot
uit in een lach – Broertje zat ver-
legen. Maar ja … Ze kwamen
*te **Mayfield** en … reden het*
voorbij. Wat nu gedaan? De
ellende herbegint, zei Broertje.
Hij durfde geen inlichtingen vragen

ARCHIEFJES

na die klucht. Ze stapten uit aan de volgende stilstand. 't Was pikdonker. Het zag er een klein buitendingsken uit. Ze waren de enigen die afstapten. Waar naartoe? Gelukkig ze zagen een soort herberg. Ze vroegen om raad, er waren daar drie, vier mannen. Ze vroegen de weg naar ***Mayfield****. Het werd hun gewezen. Hoe ver? Seven miles, 12 km in den pikdonker, in vreemd, onbekend land, in oorlogstijd, waar alles wantrouwen is. Kom, zei Broerke, we zijn weg. Pas hadden ze ½ km gedaan of ze stonden* ***voor een kruisweg*** aan een kruispunt *zonder wegwijzers. Neen, dat mochten ze niet wagen. Terug naar de herberg. - Kunt ge (er) ons niet naartoe voeren? - Ja, maar het is duur. Hebt ge Engels geld? - Neen. – Dan doe ik het niet! - Wat moeten we dan doen? – Ge moest maar in*

ARCHIEFJES

België blijven! - Ze zullen U in May-
field betalen. Dat is gewaagd. Een
man springt recht. "Dat is een schande!
Die vluchtelingen die hier een schuil-
plaats zoeken, die moeten wij helpen!
Ik zal meegaan." Duizend maal dank,
zei Broerke, en ze waren weg, en die brave
man wilde nog niet dat Broerke zijn
reispak droeg. 't Was wel niet veel,
maar toch, 't was schoon van de man.
En stappen was stappen. Maar …
waar de Broeders woonden? ***May-***
field *is maar een dorpje. Van de Brothers*
had de man nooit gehoord. Ze woonden
op het dorp niet. Broerke verklaarde
zo goed hij kon. En almeteen de
man riep uit : " O! Yes! I know. ***Penny***
Bridge Orphinate*." En ze gingen tot*
de bridge. Policeman! Daar komt een
auto aangerold. Twee Broeders stappen

MAYFIELD COLLEGE – Sussex
foto uit
150 JAAR BROEDERS XAVERIANEN
J. DEVADDER)

ARCHIEF

uit. 't Waren gekende. Ze leggen de za-
ken uit. Alles wordt ras geregeld.
Maar daar ligt een man! Een dronkaard.
Ze nemen hem mee. Ze komen thuis.
Niet nodig te zeggen wat de Belgische
vluchtelingen vragen en luisteren. Die
brave man wordt hartelijk ontvangen
en beloond en naar huis gevoerd. Maar
de dronkaard … dat was een
misgreep … Maar Broerke kon er
niets aan doen! Hoe kwam het dat
die auto hen kwam halen? Wel, ze waren
naar de volgende trein gaan zien. Zeg nog
*dat God voor zijn **sloren** niet zorgt!!* sukkelaars
*En nu in **Mayfield**? Wel de eerste*
dagen wat kijken en (zich) vervelen. Na eni-
ge dagen bleek het dat men weer in
België kon geraken. Een tiental Broeders
stapten het af, waaronder Fr. Sylvester
die - nogal beschaamd - niet beter vroeg dan

ARCHIEFJES

weer te keren. Ze vertrokken dus naar
Brugge. Fr. Theophile zegde
dat het voor Broertje gevaar-
lijk was, na alles wat er gebeurd was.
Hij werd dus ingelijfd, min of meer,
en zou les geven aan vijf, zes vluch-
telingen uit Veurne. Ergens in (een) vuil
kotje, niets dan Engelse boeken
in gebruik. Hij liet het aan (zijn) hart
niet komen. De overige Broeders
uit België gingen in het Sanato-
rium *gaan nestelen, op zowat*
vijf minuten van de school. In de
vrije uren werd op konijnenjacht
gegaan. Met stroppen natuurlijk. Hij
stropte een paar konijnen. Er werd
onder hen een konijnenfeest in-
gericht, alles zelf bereid, in eigen nest.
Het werd een Vlaamse club. Er werd
gedicht en gezongen. Er werd een

ARCHIEFJES

zang- en toneelfeest gegeven. En hier
*een aardig **ding**! Broertje was eens* iets
uitgevallen toen de Engelsen altijd
uitkwamen met Duitse wreedheden
en vervolgingen. Broertje had namelijk
gezegd :"Niet de Engelsen noch de Fransen
hebben het recht van andermans ver-
drukking en wreedheden te gewagen. Dat ze op hun
eigen hart kloppen en kijken naar
Ierland, de Boerenoorlog of de
Boerenkrijg in Vlaanderen. Nu
had Broertje een lied gemaakt
over de Ridderkoning
Albert en hoe deze, Walen en Vlamingen
in band bond om de Overweldiger
het hoofd te bieden. Dat lied werd
dreunend gezongen op de toon van
(het) Arteveldelied. Een Engelsman die in
Brugge was geweest , verstond wat
Vlaams en zei aan Broertje :"Hoort

ARCHIEFJES

ge dat?" – "Ik schreef het zelfs zelf!" zei
Broertje. Maar zijn benen begonnen te jeuken
en met zijn troepje leerlingen ging Broertje
op trot. Eerst in het omliggende en dan
altijd verder. In omliggende afgesloten
parken waar herten graasden, maar eens
verloren ze de weg en werden door de duis-
ternis overvallen. Zoekers werden uit-
gezonden, maar de verdwaalden
kwamen eerst thuis. 't Was uit met
wandelen.
De vluchtelingen werden verplaatst.
*Een **deel der Broeders** werd opgeroepen* *cfr. Broeders **Léon** en **Justin***
in het Belgisch leger. Men wilde ons
Broertje als leraar Frans en Duits
benoemen. Doch zijn hart was in
Vlaanderen, bij zijn beproefde Broeders.
Dat moest geschieden met een Hollandse
*boot naar **Vlissingen**. Terug naar **Londen***
na Pasen.

Een foutje in het nummeren van de bladzijden maakt dat bladzijden 148 en 149 onbestaande zijn. De nummering gaat verder met bladzijde 150.
Teneinde geen leemtes te laten in zijn oorlogssouvenirs, kregen de bladzijden 150, 151 en 152 de nummering 148, 149, 150.

ARCHIEFJES

Het pas(poort) werd – hij wist niet hoe –
in orde gemaakt met een paar vloe-
ken, op de boot. Die zat vol met al-
lerlei lieden, meest van de bespiedingsdienst.
Duitsers, Hollanders, Belgen, Fransen
en wat weet ik al. De landing in
Vlissingen *geschiedde zonder formalitei-*
ten. Op de boot ontmoette hij een
oud-leerling die hem in zijn cabine
wilde opnemen, maar hij verkoos voor
een uur op het dek te blijven
en verkocht geen enkel woord aan
de velen die wilden komen praten.
Te ***Vlissingen*** *kwam hij*
terecht bij een oud-leerling die hem
vermaande niemand te vertrouwen.
's Anderendaags met de tram naar
Breskens*. Alles liep zonder enige*
bijzonderheid af. In ***Breskens***
waren (er) twee, drie verdreven Duitse

ARCHIEFJES

Broeders die hem met open armen ont-
vingen ; hij had 't een en ander mee voor
hen. Daar bleef hij drie, vier dagen.
Tot er een tiental waren die terug
naar België wilden of die, voor zaken,
weg en weer gingen. Een Duitse
Broeder vergezelde hem tot de grens en tussen
twee rijen Feldgrauen werd hij naar
de burelen gestuurd.
Daar troonde de Ortskommandant en
drie, vier officieren. Een paar vrouwen
onderzochten het schamel reisgoed en
verbleekten als ze de Frèreskleren en een
platgedauwen *hoed vonden. Een luizen-* platgedrukte
zoeker tastte het broertje af, die glimlachte.
"Vous rigolez?" Broertje verstond :
Vos tricolores! Mes tricolores, cela se peut
bien …! - "Si vous ***rigolez****?" - Je ne sa-*
vais pas qu'il était défendu de rire en
Belgique. De officieren moesten lachen.

ARCHIEFJES

Dan een hoop strikvragen.
Waarom zijt gij gevlucht? - Ik heb de leerlingen
teruggebracht. -
Waarom zijt ge naar Engeland gegaan? -
De terugweg in België was afgesneden. -
Waarom zijt ge zes maand in Engeland ge-
bleven? - Ze zegden daar dat men
niet terug mocht. De officieren
moesten wederom lachen.
Waarom hebt ge die boerenkleren aange-
trokken? – Men mag in Engeland niet
uitgaan in kloosterkleren. De officieren
moesten weder lachen en Broertje
mocht gaan, tot spijt van zijn luizen-
pakker, voor geld … Broertje, op vrije voeten,
liep wat rond en zocht wat te eten.
Als de tram aankwam, reed hij mee en
zag pas toen dat een soldaat aan zijn slippen
hing. Groot was de verwondering als
hij weder in zijn klooster stapte.

Graag hadden we nog vernomen hoe het verder afliep, maar spijtig genoeg eindigt hier Broeder **Gabriëls relaas** van zijn wedervaren tijdens de eerste drie weken Duitse bezetting in West-Vlaanderen (12 – 31 oktober 1914), van zijn reis naar Engeland en van zijn terugkeer naar Brugge.

ARCHIEFJES

Nabeschouwingen

Eerst leerling (1947-1961), en later leraar Frans en geschiedenis (1947 – 1998) aan het Sint-Franciscus-Xaveriusinstituut (Mariastraat 7) te Brugge, mocht ik gedurende jaren *de Moderne Tijd* onderwijzen aan een fragmentje van de Brugse jeugd. De perioden van de Eerste en Tweede Wereldoorlog interesseerden me tenzeerste en in de lessen geschiedenis waren de oud-strijders 14-18 steeds welkom om er te spreken over hun wedervaren aan of achter het front (zie Archiefjes – **7 Getuigenissen Oud-Strijders**). De getuigenissen van mijn ouders hielpen me ook bij de 'inleving' in de tijdsgeest van die periode. Het decor van dit gebeuren (de Westhoek) viel deels samen met het decor uit de geschriften van de architecte-voyer **Van Caneghem**, die een eeuw voordien - 1807-1814 - dezelfde streek doorkruiste in opdracht van het Napoleontisch bewind. (Zie **Archiefjes 9 J.-A. Van Caneghem**) Zijn 'tournées' leidden hem naar **Wulveringem**, naar **Proven**, naar **Stavele**, naar **Westvleteren**, **Krombeke** … om er kerken, kapellen, pastorijen, bruggen of wegen te restaureren. In de **Oorlogsherinneringen** van **Broeder Gabriël** mocht ik opnieuw dat landschap doorkruisen, maar deze keer met een dimensie erbij : de angst en paniek van bewoners, vluchtelingen en militairen *(krijgers, krijgslieden),* aangewakkerd door een steeds naderend kanonnengebulder. In zijn **Oorlogsherinneringen** bekijkt **Broeder Gabriël** alles vanop een zekere afstand, laat zich vertegenwoordigen door ***Het Broerken,*** commentarieert, filosofeert en ventileert zijn bezorgdheid i.v.m. Vlaanderen dat door de oorlogsomstandigheden volledig in de invloedssfeer van het antiklerikale en wulpse Frankrijk dreigt te geraken. Zoals reeds aangehaald, vertolkt hij hier de tijdgeest van die drukke vooroorlogse periode. Zelf heb ik die tijdgeest nog aangevoeld via mijn ouders die hun jeugd in die oorlogsperiode doorbrachten. Wanneer **Broerken** vertelt dat hij zich op die **13de oktober 1914** - samen met zijn 'pensionnaires' - naar **Leke** begaf *met den tram*, dan heb ik voor de geest de oude **Gistelse Steenweg** van vòòr de modernisering van 1960. Deze oude Oostenrijkse verharde weg, afgeboord door linden en beuken, met zijn tramsporen die naar **Leke** leidden, was eens een stukje decor van mijn jeugd. Ik hoef slechts de meeste bebouwing aan weerszijden van de toenmalige steenweg weg te denken, om **Broerken** en de zijnen op de tram te zien, in die oktoberdagen van 1914. Wat mijn vader vertelde over de Ulanen, die even later *langs de zijkanten van de Gistelse Steenweg naderden*, *onder de bomen, buiten het geschut … (*Zie **Archiefjes 7 – Mijn ouders***)* verfijnt nog het beeld dat men zich kan voorstellen van plaats en tijd.

ARCHIEFJES

Broeder Gabriël beschrijft nauwkeurig het decor waarin **Broerken** evolueert *('schietgrachten' te allen kante, stekkersdraad op vele plaatsen …),* de moed en uitputting van de 'krijgers', de reacties van dorpelingen en vluchtelingen…. Zoals van een geestelijke te verwachten valt, laat hij zijn hoofdpersonnage moraliserend optreden en op subtiele wijze 'zelfmoord' veroordelen, egoïsme aan de kaak stellen (cfr. een oom in Krombeke), en moed en wilskracht verheerlijken.
In een periode waarin de Vlaamse taal, cultuur en identiteit in een noodfase verkeren, is het niet verwonderlijk dat – in het spoor van Gezelle, Verriest … - **Broerken** het resoluut opneemt voor de **Vlaamse zaak**. Dat enthousiasme belet hem niet met veel eerbied over **België** en zijn **koning** te spreken. Wat hij betreurt is het gebrek aan fair-play in het Belgisch staatsbestel. Overleden in 1957, heeft **Broeder Gabriël** de verschillende etappes in het federaliseringsproces niet meer meegemaakt.
Een element dat zal opgevallen zijn in de **Oorlogsherinneringen**, is dat **Broerken** regelmatig zijn weg moet zoeken in *'den donkeren'*. Vaak is het *pikdonker, stekedonker* …De lezer van de 21ste eeuw riskeert hier onachtzaam over te gaan tenzij hij zich – mits enige verbeelding – het decor kan voorstellen waarin **Broerken** en gezellen evolueerden. In een tijd waarin verlichting van de wegen praktisch onbestaande was en de verlichting in de woningen tot een minimum herleid was, kunnen we ons voorstellen dat verplaatsingen na zonsondergang problematisch waren, tenzij de maan van de partij was, of de reiziger over eigen verlichting beschikte. Niet te verwonderen dus dat **Broerken** zich af en toe vergiste van weg, of in de bossen verdwaalde.

Achteraan in het schrift bevindt zich een moraliserend gedicht over **Hoe de appelboom te bloeien staat**, waarschijnlijk van eigen hand …

ARCHIEFJES

J.M.J.X. + *Waar eendracht bloeit het kleine groeit*

Hoe de appelboom te bloeien staat.

*Over eerlijk in den **gaard*** (boomgaard)
Prijkt vooral een appelaar
Hij, die elk genoegen baart,
Tussen peer en kriekelaar.
Zie, hoe fraai zijn bloemen staan:
Bloed en sneeuw, en goud al binnen.
Kon men wel iets schooner raân, (raden)
En iets eerlijker verzinnen.
Zie, hoe dart'le knapen woelen
Onder zijne bloemen kroon,
Hoor ze zingen, hoor ze joelen.
Hoor, der vog'len lied'ren schoon.
Zie het meesje pikken snel
Naar de wormen in zijn vel.
Hoor de slagen van den specht,
Klinken door de gaarden hel.
Iedereen heeft hier zijn recht,
Ieder spijs en herte lust.
In de schaduw van zijn bloemen,
Vindt de landman zoete rust,
Als de zonnestralen gloeien
Door het loof van d'appelaar.
Hij bedekt het stof met bloeien,
die verdwenen als een droom,

ARCHIEFJES

*Vele vruchtjes **leggen** neder (liggen)*
*In **het** modder van den gaard, (de)*
Schuldlooze offers van 't slecht weder
Dat hun zooveele onheil baart.
Teeder kind, dat gist'ren bloeide,
Heden zijt ge reeds een lijk
En die heden de ogen boeide
Ligt op morgen ook in 't slijk.
Leer dan ijdel pronken vluchten,
Houd u kloek in tegenspoed,
Streef naar schoone deugden vruchten,
Zoek wat eeuwig blijven moet.
'k Zie nu lief veel appels gloren,
Gladgroen en vol leven staan ;
Uit de vruchtb're bloem geboren,
Mocht dat niet te niete gaan!
'k Zie, daar boven ap'len rijpen !
O! wat vroeg en lekker hoofd!
Wil ook thans eens goed begrijpen,
Wie nu de eerste vruchten rooft.
Daar een rukwind en de vruchten
Liggen in het groene gras,
Och! ach arme laat ons zuchten,
Verkens vinden ze allen ras.
*Dat is 't werk der **vuige** vlinders, (slecht, gemeen)*
Laf bedierven zij het hert
Schuw dan toch den vleier kinders

ARCHIEFJES

Hij bereidt u bitt're smert.

'k Hoorde soms de wijzen zeggen :

"Die op pronkzucht is verzot,

zal geen vaste gronden leggen,

Vroege rijp is gauwe rot."

Eind'lijk nog vele app'len hangen,

Levend groen en rood gehoond,

Zij gaan zeker hunne gangen.

Schoone boom, met vrucht gekroond!

Traag en zeker zie 'k ze rijpen,

*Dat is kostbaar **ooft** voorwaar, (fruit)*

Niemand kan daaraan vergrijpen,

Zij trotseerden elk gevaar.

Laat de troostende oogst nu komen,

Vruchten zijn het schoon en goed

*Neen, nu hoeft men niet te **schromen**, (vrezen)*

*Zulk een **ooft** de zorg vergoedt. (fruit)*

Wees standvastig, gij ook knapen

Houdt u rein in deugd en eer,

Wilt U niet aan schijn vergapen ;

Schenkt uw hert aan God den Heer.

ARCHIEFJES